

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Π.Μ.Σ.: ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Διπλωματική εργασία

**Οι εικόνες και τα στερεότυπα στα βιβλία για την ελληνική γλώσσα ως δεύτερη
(πρόγραμμα παιδεία ομογενών)**

της

Παντελιάδου Αναστασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Χατζηπαναγιωτίδη Άννα

Εξεταστές: Ντίνας Κωνσταντίνος, Μπίκος Κωνσταντίνος

Φλώρινα, Ιούνιος 2018

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κυρία Άννα Χατζηπαναγιωτίδη για την πολύτιμη βοήθειά της σε όλη τη διάρκεια συγγραφής της διατριβής μου. Ευχαριστώ, επίσης, τους καθηγητές και τις καθηγήτριές μου για τις πολύτιμες γνώσεις που μου προσέφεραν στη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου. Τέλος, ευχαριστώ θερμά τους γονείς μου για την αμέριστη υποστήριξή τους στην προσπάθειά μου και, γενικότερα, για τη συμπαράστασή τους σε κάθε μου εγχείρημα.

Copyright © Αναστασία Παντελιάδου, 2018.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Όνοματεπώνυμο: Αναστασία Παντελιάδου

A.E.M.: 583

Ηλεκτρονική διεύθυνση: ana_panteliadou@yahoo.com

Έτος εισαγωγής: 2015

Κατεύθυνση: Διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: Οι εικόνες και τα στερεότυπα στα βιβλία για την ελληνική γλώσσα ως δεύτερη (πρόγραμμα παιδεία ομογενών)

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, είναι προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας, η βιβλιογραφία και οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα με παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Επισημαίνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή βοηθά στον περιορισμό της λογοκλοπής διασφαλίζοντας έτσι το/τη συγγραφέα.

Ημερομηνία 23 - 6- 2018

Η δηλούσα

Αναστασία Παντελιάδου

Περιεχόμενα

Περίληψη	7
Λέξεις κλειδιά	8
Πρόλογος	9
1. Εισαγωγή	10
2. Θεωρητικό μέρος.....	13
2.1. Στερεότυπα και προκαταλήψεις.....	13
2.2. Η διασπορά.....	17
2.3. Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά.....	20
2.3.1.Φορείς και μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά	20
2.3.2.Προγράμματα ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά	21
2.3.3.Νομοθετικό πλαίσιο για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά	24
2.4. Τα σχολικά εγχειρίδια	27
2.4.1.Η σημασία των σχολικών εγχειριδίων για την κοινωνικοποίηση των μαθητών/τριών.....	27
2.4.2.Οι λειτουργίες των σχολικών εγχειριδίων	30
2.4.3.Η εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων	32
2.4.4.Γενικά χαρακτηριστικά των σχολικών εγχειριδίων της διασποράς	35
2.5. Έρευνες για τα στερεότυπα στα γλωσσικά σχολικά εγχειρίδια.....	38
3. Μεθοδολογία	42
3.1. Μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου.....	42
4. Υπόθεση της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα	45
5. Υλικό δειγματοληψίας.....	46

6. Κατηγορίες στερεοτύπων	47
7. Ανάλυση εικόνων σχολικών εγχειριδίων	50
8. Συμπεράσματα.....	132
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	137
Παράρτημα	143

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία μελετάται το ζήτημα των στερεοτύπων που προβάλλονται μέσω των εικόνων των σχολικών εγχειριδίων για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης μέσω του προγράμματος παιδεία ομογενών. Συγκεκριμένα, στην έρευνα που διεξήχθη μελετήθηκαν τα βιβλία του δεύτερου, τρίτου και τέταρτου επιπέδου γλωσσομάθειας. Η ερευνητική μέθοδος που επιλέχθηκε είναι η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου. Σύμφωνα με την ερευνητική μας υπόθεση τα σχολικά γλωσσικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας προβάλλουν μέσω των εικόνων τους την υπεροχή της Ελλάδας έναντι άλλων χωρών με την προβολή ελληνικών τουριστικών περιοχών, ελληνικών έργων τέχνης, εικόνων και μυστηρίων της ελληνορθόδοξης εκκλησίας με στόχο την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των ομογενών. Επίσης, προβάλλουν έμφυλα στερεότυπα.

Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαίωσαν την ερευνητική αυτή υπόθεση. Πιο συγκεκριμένα, κατά την ανάλυση των εικόνων εντοπίστηκαν εννέα κατηγορίες στερεοτύπων. Αναλυτικά, εντοπίστηκαν έμφυλα στερεότυπα, λαογραφικά στερεότυπα, στερεότυπα σχετικά με την Ελλάδα, επαγγελματικά στερεότυπα, στερεότυπα που αφορούν έργα τέχνης, μνημεία, τουριστικές περιοχές, θρησκευτικά στερεότυπα και στερεότυπα που δε μπορούν να ενταχθούν σε κάποια από τις ανωτέρω κατηγορίες και έχουν ταξινομηθεί στην κατηγορία διάφορα στερεότυπα. Τα στερεότυπα των σχολικών βιβλίων επηρεάζουν σημαντικά τους/ις μαθητές/τριες στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους και στον τρόπο σκέψης τους. Πολλές φορές μπορεί να τους/ις οδηγούν σε εκδήλωση ρατσιστικών ή σεξιστικών συμπεριφορών. Για το λόγο αυτό κρίνεται επιτακτική η ανάγκη αναμόρφωσης των σχολικών βιβλίων σε μια κατεύθυνση κατάρριψης των στερεοτυπικών ιδεών και ανάπτυξης της κριτικής σκέψης των μαθητών/τριών.

Λέξεις κλειδιά

Στερεότυπα, στερεοτυπικές εικόνες, σχολικά εγχειρίδια, παιδεία ομογενών, ελληνική ως δεύτερη.

Abstract

In the present thesis, we study the issue of the stereotypes displayed through the pictures of the school textbooks for the teaching of Greek as a second language in the context of the expatriate education program. More specifically, in this study the books of second, third and fourth levels of language learning are analyzed. The research method that is chosen is the content analysis method. According to our research method, the school textbooks for the teaching of Greek as a second language highlight through their pictures the supremacy of Greece over other countries by promoting Greek tourist areas, works of art, images and mysteries of the Greek-Orthodox church in order to strengthen the ethnic consciousness of Greeks. Furthermore, the school textbooks promote stereotypes based on gender.

The results of this study confirm this research hypothesis. More specifically, during the analysis of the pictures of the school textbooks, nine categories of stereotypes are identified. In detail, stereotypes about gender, folklore, Greece, profession, works of art, monuments, tourist areas, religion and stereotypes that cannot be classified to any of the above categories and are therefore considered as miscellaneous are identified. The stereotypes promoted through the school textbooks significantly affect the students in shaping their personality and way of thinking. Several times, these stereotypes can lead students towards racist or sexist behavior. As a result, it is imperative that the school textbooks are reformed in a way that breaks down stereotypical ideas and allows the development of critical thinking of students.

Keywords

Stereotypes, stereotypical pictures, school textbooks, expatriate education, Greek as second language.

Πρόλογος

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι ο εντοπισμός των στερεοτύπων που αναδεικνύονται από τις εικόνες των βιβλίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας στα πλαίσια του προγράμματος της παιδείας των ομογενών. Με άλλα λόγια η γράφουσα επιχειρεί να εντοπίσει και να αναδείξει εμφανή ή άδηλα στερεότυπα που υποκρύπτονται πίσω από την εικονογράφηση των βιβλίων. Πιο συγκεκριμένα, τα στερεότυπα αυτά κατηγοριοποιούνται ανάλογα με το είδος τους και επιχειρείται να ερμηνευθεί ο στόχος της συγγραφικής ομάδας για κάθε επιλογή στην εικονογράφηση και η πιθανή της επίδραση στους/ις μαθητές/τριες.

Η επιλογή του θέματος στηρίζεται στη σημασία που αποδίδει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα στα σχολικά εγχειρίδια, τα οποία θεωρείται πως αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της εκπαίδευσης των μαθητριών/ών και οι εκπαιδευτικοί συνηθίζουν να ακολουθούν απαρέγκλιτα τη διδακτική πορεία που αυτά προτείνουν και να αναπαράγουν πιστά το περιεχόμενό τους. Με τον τρόπο αυτό οι ιδέες που προβάλλουν καθίστανται για τους/ις μικρούς/ες μαθητές/τριες θέσφατο.

Θεωρούμε, λοιπόν, πως η συγκεκριμένη μελέτη μπορεί να συμβάλλει, αφενός στον εντοπισμό των στερεοτυπικών απόψεων κάθε είδους, που προβάλλονται στις εικόνες των σχολικών εγχειριδίων, αφετέρου δε, να αποτελέσει τροφή για προβληματισμό τόσο για τους/ις συγγραφείς των σχολικών αυτών βιβλίων όσο και γενικότερα για την επιστημονική κοινότητα και την πολιτεία που έχουν την ευθύνη της δημόσιας εκπαίδευσης και της συγγραφής των σχολικών βιβλίων. Η αναθεώρηση τους στον τομέα αυτό θα έχει θετικές συνέπειες για τη μόρφωση των μαθητών/τριών διευρύνοντας τους ορίζοντές τους, απαλλάσσοντάς τους/ες από πνευματικές αγκυλώσεις και μονομέρεια και δημιουργώντας τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την δημιουργία δημοκρατικών και κριτικά σκεπτόμενων πολιτών.

Αξίζει να αναφερθεί πως η επιλογή ανάλυσης των εικόνων των βιβλίων για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στους ομογενείς στηρίχτηκε στο γεγονός πως δεν εντοπίζεται στη βιβλιογραφία ανάλογη μελέτη, παρα μόνο σε ότι αφορά τα κείμενα των βιβλίων αυτών. Σχετικές μελέτες στην ελληνική βιβλιογραφία αναφορικά με τα στερεότυπα στις εικόνες των σχολικών εγχειριδίων φαίνεται πως αφορούν τα βιβλία

που διδάσκονται στον ελλαδικό χώρο και συνηθίζεται να αναλύεται μόνο ένα είδος στερεοτύπων π.χ. έμφυλα ή εθνικά στερεότυπα (Κανταρτζή, 1992; Καριντζαΐδης, 2016; Παγκουρέλια, 2006).

Τα βιβλία που μελετήθηκαν αφορούν το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο επίπεδο, δηλαδή βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας 8-9 ετών έως και 13-14 ετών. Όπως θα δούμε τα βιβλία αυτά παρουσιάζουν πλούσια και ενδιαφέρουσα εικονογράφηση.

Αξίζει να αναφερθεί πως η παρούσα μελέτη θα μπορούσε να αποτελέσει βάση για περαιτέρω έρευνα που θα αφορά τον εντοπισμό των στερεοτύπων στις εικόνες των βιβλίων για παιδιά μικρότερης ή μεγαλύτερης ηλικίας. Επίσης, ενδιαφέρουσα κρίνεται και η εκπόνηση αντίστοιχης μελέτης στα βιβλία που χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας στους ομογενείς.

1. Εισαγωγή

Η αθρόα μετανάστευση των Ελλήνων/ίδων σε χώρες του εξωτερικού, φαινόμενο που τα τελευταία χρόνια φαίνεται να επεκτείνεται και παρουσιάζεται ως απότοκο της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας, δε συναντάται μόνο στη σύγχρονη εποχή. Όπως είναι γνωστό, κατά τη δεκαετία του 1950 και του 1960 Ελληνίδες/ες εγκατέλειπαν τον τόπο τους στην προσπάθεια αναζήτησης καλύτερων συνθηκών διαβίωσης. Κάποιοι/ες από αυτούς/ές κατέφυγαν σε ευρωπαϊκές χώρες, άλλοι/ες στην Αμερική ή στην Αυστραλία. Ο ελληνισμός εξαπλώθηκε και στις πέντε ηπείρους και κατάφερε να «χτίσει» τη ζωή του από την αρχή στις χώρες υποδοχής. Πολλοί/ές από αυτούς/ες κατάφεραν να επιτύχουν επαγγελματικά και να γίνουν οικομικά εύρωστοι/ες.

Πέρα από το οικονομικό ζήτημα, η αγάπη και η νοσταλγία για την πατρίδα δεν έπαυε να υπάρχει. Η ανάγκη διατήρησης της εθνικής ταυτότητας, που υπάρχει σε κάθε άνθρωπο, τους/ις οδήγησε να ιδρύσουν ελληνικές κοινότητες. Μέσα σε αυτές μπορούσαν να νιώθουν «ασφαλείς» και ενωμένοι/ες με τους/ις συμπατριώτες/ισσές τους και κατ' επέκταση με τη χώρα καταγωγής τους. Για να διατηρήσουν την ταυτότητα τους και για να μην «ξεχαστεί» από τους απογόνους τους η καταγωγή τους, έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μετάδοση στη νέα γενιά της γλώσσας, της ιστορίας, του πολιτισμού και της θρησκευτικής παράδοσης της Ελλάδας.

Η προσπάθεια αυτή οργανώθηκε και υποστηρίχθηκε από την ελληνική πολιτεία μέσω του προγράμματος ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης των ομογενών. Στόχος ήταν τα παιδιά των Ελλήνων/ίδων μεταναστών/στριών να μάθουν την ελληνική γλώσσα, την ελληνική ιστορία, τα ήθη και τα έθιμα της Ελλάδας, τις θρησκευτικές παραδόσεις και με τον τρόπο αυτό να διατηρήσουν την ελληνική εθνική συνείδησή τους.

Στο πλαίσιο αυτό η ελληνική πολιτεία προχώρησε σε συγγραφή βιβλίων για τα σχολεία των ομογενών. Γράφτηκαν, έτσι, βιβλία που αφορούν τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης και ως δεύτερης γλώσσας. Ωστόσο, τα βιβλία αυτά περιλαμβάνουν ποικίλα στερεότυπα τόσο στα κείμενα όσο και στην εικονογράφηση τους. Στόχος, λοιπόν, της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη των στερεοτύπων στις εικόνες των βιβλίων αυτών με την ελπίδα ότι αυτή η προσπάθεια θα αποτελέσει εφαλτήριο για την αναθεώρησή τους και την εξάλειψη κάθε στερεοτυπικής ιδέας και προκατάληψης.

Η παρούσα μελέτη αποτελείται από δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Στο θεωρητικό μέρος επιχειρείται, αρχικά, να αποσαφηνιστούν οι όροι στερεότυπο και προκατάληψη. Μελετάται, επίσης, η έννοια της διασποράς και η ελληνόγλωσση εκπαίδευση που θεσπίστηκε για την κατάκτηση της ελληνικής γλώσσας από τα παιδιά των Ελλήνων/ίδων ομογενών αλλά και για τη διατήρηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Πιο αναλυτικά, παρουσιάζονται οι φορείς και μορφές της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, καθώς και τα προγράμματα και το νομοθετικό πλαίσιο για την παροχή αυτής της εκπαίδευσης στη διασπορά. Επιπροσθέτως, παρουσιάζονται θεωρητικά στοιχεία για τα σχολικά εγχειρίδια και για τη συμβολή τους στην κοινωνικοποίηση των μαθητών/τριών. Γίνεται, ακόμη, ανάλυση σχετικά με τις λειτουργίες των βιβλίων και την εικονογράφηση τους και υπάρχει ειδική αναφορά στα βιβλία για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας. Παρουσιάζονται, επίσης, άλλες έρευνες που αφορούν το ζήτημα των στερεοτύπων σε σχολικά εγχειρίδια.

Στο ερευνητικό μέρος της εργασίας έχουμε την αναλυτική παρουσίαση της μεθοδολογίας της έρευνας. Αρχικά, παρουσιάζεται η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου και τοποθετείται η ερευνητική υπόθεση και τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας. Έπειτα, παρουσιάζεται το υλικό της δειγματοληψίας και οι κατηγορίες των στερεοτύπων που προέκυψαν από την ανάλυση του υλικού. Ακολουθεί εκτενής

ανάλυση των στερεοτύπων στις εικόνες των βιβλίων στο δεύτερο, τρίτο και τέταρτο επίπεδο για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας. Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα αυτή και ένα παράρτημα που περιλαμβάνει γράφημα με την κατανομή των διαφόρων ειδών στερεοτύπων στα βιβλία που μελετήθηκαν.

2. Θεωρητικό μέρος

2.1. Στερεότυπα και προκαταλήψεις

Σύμφωνα με την Χρυσανθακοπούλου (2008, σ. 8) ο όρος στερεότυπα υποδηλώνει «αυστηρούς και άκαμπτους όρους που χρησιμοποιούνται συστηματικά για να περιγράψουν τα χαρακτηριστικά των μελών μιας κοινωνικής ομάδας. Αναφέρονται σε πεποιθήσεις για άτομα, ομάδες ή καταστάσεις, οι οποίες είναι κατά κάποιον τρόπο «προκατασκευασμένες» και προκύπτουν από απόλυτες, υπερβολικές ή υπεραπλουστευμένες κρίσεις και εκτιμήσεις». Πιο απλά, πρόκειται για παγιωμένες στη συνείδηση της κοινής γνώμης αντιλήψεις και ιδέες με στόχο να κατηγοριοποιήσουν, να κρίνουν και να αξιολογήσουν ένα πρόσωπο ή μια ομάδα με βάση μια εκ των προτέρων καθορισμένη οπτική γωνία.

Ετυμολογικά η λέξη στερεότυπο είναι σύνθετη και ως πρώτο συνθετικό έχει τη λέξη στερεός (σκληρός, ισχυρός) και ως δεύτερο συνθετικό τη λέξη τύπος (σημάδι, χτύπημα αποτύπωμα). Σε λεξικά της νέας ελληνικής γλώσσας ο πρώτος ορισμός που δίνεται για το στερεότυπο σχετίζεται με την φιλολογική ανάλυση κειμένων, κυρίως αρχαίων ή λατινικών, και σημαίνει αυτό «που έχει τυπωθεί χωρίς ερμηνευτικά σχόλια ή περικοπές» (Πύλη για την Ελληνική γλώσσα, χ₁). Άλλος ορισμός που δίνεται για τα συγκεκριμένα λέξη είναι πως πρόκειται για «ειδική μήτρα στην οποία χύνεται το μέταλλο κατά τη μέθοδο της στερεοτυπίας» (Πύλη για την Ελληνική γλώσσα, χ₁). Το στερεότυπο, επίσης, ορίζεται ως κάτι «που γίνεται ή που εμφανίζεται πάντα με την ίδια μορφή, που επαναλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο». (Πύλη για την Ελληνική γλώσσα, χ₁). Σύμφωνα με την Χρυσανθακοπούλου (2008) ο όρος διατυπώθηκε για πρώτη φορά από το γάλλο ζωγράφο Didot το 1789 και αναφερόταν σε πλάκες που χρησιμοποιούνταν για εκτύπωση. Έπειτα, χρησιμοποιήθηκε από ψυχιάτρους.

Η έννοια των στερεοτύπων στις κοινωνικές επιστήμες, όμως, εμφανίστηκε μόλις τη δεκαετία του 1920 από τον Lippman. Την εποχή εκείνη ο όρος είχε θετική χροιά, καθώς θεωρούνταν πως τα στερεότυπα αποτελούν ένα σπουδαίο νοητικό εργαλείο, δηλαδή πως πρόκειται για γενικεύσεις που βοηθούν τον άνθρωπο να οργανώσει έναν απίστευτα μεγάλο όγκο πληροφοριών, που διαφορετικά θα ήταν αδύνατο να διαχειριστεί (Τσιρνάρη, 2016). Σύμφωνα με τον Lippman, λοιπόν, τα στερεότυπα

είναι εικόνες στο μυαλό μας που μας βοηθούν να απλοποιήσουμε την πολύπλοκη πραγματικότητα του κόσμου. Βέβαια, και ο ίδιος παραδέχεται πως μπορεί να προκύψει πρόβλημα από τη μεροληπτική τους χρήση. Άλλοι ερευνητές που ασχολήθηκαν με το ζήτημα των στερεοτύπων είναι οι Tajfel και Wilkes (1963). Οι ερευνητές αυτοί επιχείρησαν να αναλύσουν τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούμε το γνωστικό αυτό εργαλείο για να κατηγοριοποιήσουμε, επιλέγοντας άλλοτε να προβάλλουμε τις ομοιότητες και άλλοτε τις διαφορές κάποιων ομάδων.

Η Ambrosewicz-Jacobs (2003) υποστηρίζει πως τα στερεότυπα αποτελούν υπεραπλουστευτικές γενικεύσεις, συνήθως λανθασμένες, οι οποίες βασίζονται σε υποθέσεις ή παραπληροφόρηση, δεν επαληθεύονται ή καταρρίπτονται επιστημονικά, είναι, δηλαδή, αυθαίρετες διατυπώσεις που οδηγούν, συνήθως σε μεροληπτική συμπεριφορά έναντι κάποιων ανθρώπων. Η Χρυσανθακοπούλου (2008) υποστηρίζει πως η αναπαγωγή των στερεοτύπων οφείλεται στην απλούστευση, την υπερβολή, τη γενίκευση κάποιων συμπερασμάτων και, τέλος, στην παρουσίαση κάποιων πολιτισμικών γνωρισμάτων ως «φυσικών».

Για τους Leyens, Yzerbyt και Schadron (1994, σ. 11) τα στερεότυπα αποτελούν «διαδεδομένες [εντός μιας ομάδας] πεποιθήσεις για τα χαρακτηριστικά, συνήθως τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, αλλά συχνά επίσης και τις συμπεριφορές μιας [άλλης] ομάδας ανθρώπων». Η αιτία εμφάνισης των γενικεύσεων αυτών θα πρέπει να αναζητηθεί στην εσωτερική ανάγκη των ανθρώπων, από τη μία πλευρά να γενικεύουν μεμονωμένα χαρακτηριστικά για να κατανοούν ευκολότερα την πραγματικότητα και από την άλλη πλευρά φαίνεται πως προβάλλεται η ανάγκη να αισθανθούν πως οι ίδιοι ή η ομάδα στην οποία ανήκουν υπερέχει έναντι των άλλων. Η υποτίμηση των άλλων ομάδων οδηγεί σε άνοδο στη συνείδησή τους της αξίας της δικής τους ομάδας, συνεπώς βελτιώνεται η αυτοεικόνα τους και αυξάνεται η αυτοπεποίθησή τους. Σύμφωνα με τον Allport, όπως αναφέρει ο Wetherell (2005), τα στερεότυπα είναι επιλεκτικές γενικεύσεις, δηλαδή, το άτομο διαλέγει τις γενικεύσεις που προκρίνουν την ομάδα του έναντι άλλων. Ο Abercrombie (1987), μάλιστα, καταλήγει να υποστηρίζει πως τα στερεότυπα, ακόμα και όταν φαίνεται πως είναι ψευδή και βασίζονται σε σαθρά επιχειρήματα, πολύ δύσκολα αποβάλλονται από τη συνείδηση της κοινή γνώμης ή αλλάζουν, διότι καλλιεργούν στο άτομο μια αίσθηση κοινωνικής

αλληλεγγύης (η «καλή» μας ομάδα μας ενωμένη εναντίον των άλλων «κακών» ομάδων).

Σημαντικό κρίνεται, επίσης, να αναφερθεί πως τα στερεότυπα εδραιώνουν τις εξουσιαστικές σχέσεις που επικρατούν στις ανθρώπινες κοινωνίες. Σύμφωνα με τον Cummins (2003, σ. 14), όταν αναφερόμαστε σε εξουσιαστικές σχέσεις εννοούμε «σχέσεις στις οποίες η δύναμη προκύπτει από την επιβολή της μιας ομάδας πάνω σε άλλες που θεωρούνται λιγότερο δυνατές» και «ο κοινωνικός λόγος που σχετίζεται με τη διαφοροποίηση/ ανομοιογένεια/ ετερότητα κάθε είδους (φύλου, γλώσσας, πολιτισμού, θρησκείας, σεξουαλικής προτίμησης κτλ.) και κυριαρχείται από τις επιταγές της αντίληψης «Εμείς εναντίον των Άλλων». Έτσι, τα στερεότυπα προβάλλουν ως λογική και καθορισμένη από τη φύση την ευημερία και την κατοχή ισχύος από κάποιες ομάδες και την αντίστοιχη φτώχεια, ανέχεια και αδυναμία άλλων ομάδων. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε αυτοεκπληρούμενη προφητεία με απότοκο τη διαίωνιση της κοινωνικής ανισότητας και του άνισου καταμερισμού των κοινωνικών αγαθών. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Freire (1977) στους καταπιεστές και στους καταπιεζόμενους. Αφενός, οι καταπιεστές θεωρούν λογική και δίκαιη την κυριαρχία και την «υπεροχή τους», αφετέρου δε οι καταπιεζόμενοι πιστεύουν πως η κατάσταση της ανέχειας και της καταπίεσής τους είναι καθορισμένη από τη μοίρα ή από το Θεό. Η ύπαρξη και η αναπαραγωγή των στερεοτύπων, συνεπώς, ευνοεί τον καθορισμό δύο ομάδων στην κοινωνία, των ευνοούμενων και των καταπιεζόμενων.

Προχωρώντας στην έννοια της προκατάληψης διαπιστώνουμε πως ετυμολογικά προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «προκατάληψις» που σημαίνει προηγούμενη κατάληψη (Πύλη για την Ελληνική γλώσσα, χ₂). Στα λεξικά της νέας ελληνικής γλώσσας δίνονται δύο ορισμοί σχετικά με την προκατάληψη. Ο ένας αφορά την «αρνητική γνώμη, διάθεση για κάποιον ή για κάτι, η οποία διαμορφώνεται εκ των προτέρων» και ο δεύτερος αφορά την «αρνητική προδιάθεση, στάση απέναντι σε πρόσωπα ή σε ομάδες, η οποία βασίζεται σε στερεότυπες πεποιθήσεις και όχι σε πραγματικά χαρακτηριστικά» (Πύλη για την Ελληνική γλώσσα, χ₂).

Όσον αφορά τις προκαταλήψεις ο Τσιάκαλος (2000, σ. 143) τις ορίζει ως «κατηγοριοποιήσεις που επηρεάζουν τη συμπεριφορά μας και μας διευκολύνουν στην καθημερινή μας ζωή ως άμεσα βοηθήματα προσανατολισμού. Οι προκαταλήψεις

γίνονται όμως κοινωνικό πρόβλημα όταν οι φορείς τους έχουν δύναμη και τη χρησιμοποιούν για να ασκήσουν εξουσία εις βάρος αυτών που αποτελούν στόχο των προκαταλήψεων» (Τσιάκαλος, 2000, σ. 143). Γενικά, η προκατάληψη αφορά, συνήθως, την αρνητική στάση απέναντι σε κάποιους ανθρώπους ή σε κάποιες ομάδες ανθρώπων. Η προκατάληψη μπορεί να αφορά εθνικές ή φυλετικές ομάδες ή να σχετίζεται με στοιχεία της εμφάνισης, του χαρακτήρα ή, γενικότερα, της ταυτότητας κάποιων ανθρώπων. Βασίζεται σε μια προκατειλημμένη κρίση, μια αυθαίρετη γενίκευση που έχει υιοθετηθεί από το άτομο παρά σε αντικειμενικά στοιχεία και λογικά επιχειρήματα. Πρόκειται, συνήθως για μια άκαμπτη στάση, με έντομα συναισθηματικά χαρακτηριστικά που πολύ δύσκολα μεταβάλλεται, ακόμα κι αν παρατεθούν λογικά επιχειρήματα που καταρρίπτουν την λανθασμένη, απλουστευτική πεποίθηση του ατόμου (Milner, 1996).

Σύμφωνα με τη Δραγώνα (2004, σ. 22) «η διαφορά μεταξύ στερεοτύπων και προκαταλήψεων είναι ότι τα στερεότυπα είναι προϊόν ασυνείδητων γνωστικών διεργασιών, ενώ οι προκαταλήψεις βρίσκονται κάτω από συνειδητό, γνωστικό έλεγχο». Τα άτομα που εμφορούνται από προκαταλήψεις τείνουν να θεωρούν την κοινωνική τους ομάδα ανώτερη και, αντίστοιχα, όποια ομάδα διαφοροποιείται από τα δικά τους χαρακτηριστικά θεωρείται αυτομάτως κατώτερη. Σύμφωνα με την Τσιρνάρη (2016, σ. 9) πρόκειται για ένα «γνωστικό μηχανισμό που προβάλλει στις άλλες ομάδες τα ανεπιθύμητα γνωρίσματα και ιδιότητες που θέλει να αποβάλλει το άτομο προσφέροντας ασφάλεια και συγχρόνως δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να εξιδανικεύσει τη δική του κοινωνική ομάδα απομακρύνοντας οποιαδήποτε σκέψη διαχωρισμού του από την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει».

Είναι δεδομένο πως ένα σύγχρονο, ανθρώπινο και δημοκρατικό σχολείο θα πρέπει να στοχεύει στην καταπολέμηση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων και να επενδύει στη διαμόρφωση πολιτών δημοκρατικών και κριτικά σκεπτόμενων με ευρείς πνευματικούς ορίζοντες. Στην κατεύθυνση αυτή μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά, όπως θα δούμε και παρακάτω, η διαμόρφωση σχολικών συγγραμμάτων απαλλαγμένων από στερεοτυπικά μηνύματα.

2.2. Η διασπορά

Η λέξη διασπορά, όπως είναι ευρέως γνωστό, χρησιμοποιείται για να δηλώσει την ομογένεια. Πρόκειται για τη «μετανάστευση των ατόμων ενός έθνους σε διάφορες ξένες χώρες» (Βικιλεξικό, γ). Η λέξη προέρχεται ετυμολογικά από το ρήμα διασπείρω, το οποίο σημαίνει σκορπίζω σε διάφορα σημεία. Σύμφωνα με τη Φράγκου (2010) για πολλά χρόνια η λέξη αυτή χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά ως γεωγραφικός όρος για τους Εβραίους που διασκορπίστηκαν σε διάφορα μέρη της γης από το 586 π.Χ. έως τις μέρες μας. Η εισαγωγή του όρου στις ανθρωπιστικές επιστήμες έγινε στις αρχές του 1980. Στη συνέχεια ο όρος αυτός τείνει να αντικατασταθεί στη βιβλιογραφία από τον όρο μετανάστευση.

Σύμφωνα με τον Hettlage, όπως αναφέρει η Τσιρνάρη (2016, σ. 10-11), σήμερα «με τον όρο Διασπορά νοείται ο γεωγραφικός διασκορπισμός εθνοτικών ομάδων οι οποίες αποκομμένες, αλλά όχι οπωσδήποτε αποξενωμένες, από την ομάδα προέλευσης/αναφοράς τους, ή τον εθνοτικό κορμό, ζουν ως εθνοτικές ομάδες ή ως εθνικές μειονότητες στο πλαίσιο μιας πολιτισμικά διαφορετικής κοινωνίας, κινούνται μεταξύ δύο ομάδων αναφοράς και μεταξύ δύο πολιτισμικών συστημάτων και ως εκ τούτου διαμορφώνουν κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες την ταυτότητά τους». Ο Sheffer (1993, σ. 61) υποστηρίζει πως «οι σύγχρονες διασπορές αφορούν εθνοτικές μειονότητες μεταναστών που ζουν στο κράτος υποδοχής, αλλά διατηρούν ισχυρούς συναισθηματικούς και υλικούς δεσμούς με τις χώρες προέλευσής τους». Είναι, επίσης σημαντικό, να επισημανθεί πως όλες οι διασπορές έχουν μεταναστευτικά χαρακτηριστικά αλλά δεν είναι όλες οι μεταναστευτικές ομάδες απαραίτητα μέρος της διασποράς κάποιου έθνους.

Οι Cohen και Kennedy (2012) υποστηρίζει πως τα μέλη μιας εκπατρισμένης ομάδας αποτελούν διασπορά, εφόσον έχουν τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Έχουν διασκορπιστεί από τον τόπο καταγωγής τους σε διάφορα ξένα κράτη.
- Διατηρούν μια κοινή συλλογική μνήμη για τον τόπο καταγωγής τους.
- Ο τόπος καταγωγής εξιδανικεύεται στη συνείδησή τους.
- Πιστεύουν πως δεν είναι εντελώς αποδεκτοί στη χώρα υποδοχής.

- Ελπίζουν στο όραμα της αναδημιουργίας της αρχικής τους πατρίδας στη χώρα μετεγκατάστασής τους.
- Προσπαθούν με διάφορους τρόπους να διατηρήσουν την επαφή τους με τη χώρα καταγωγής τους.

Συγκεκριμένα, στην παρούσα εργασία μελετάται το ζήτημα της ελληνικής διασποράς στο εξωτερικό, των Ελλήνων/ίδων, δηλαδή, που εγκατέλειψαν την Ελλάδα και εγκαταστάθηκαν σε χώρες του εξωτερικού (για οικονομικούς, πολιτικούς ή άλλους λόγους). Παρά την μετακίνησή τους αυτή γίνεται προσπάθεια οργάνωσής τους σε κοινότητες στις χώρες υποδοχής με στόχο τη διατήρηση της γλώσσας, της θρησκείας, των παραδόσεων και, γενικότερα, όλων των στοιχείων της πολιτισμικής τους ταυτότητας και προσπάθεια να μη χαθεί η επαφή με τη χώρα καταγωγής τους. Σε αυτό το πλαίσιο, άλλωστε, κινείται και η παροχή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στα παιδιά τους και η συγγραφή ανάλογων σχολικών συγγραμμάτων, όπως αυτά που μελετώνται στην εργασία αυτή.

Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί πως μιλώντας για διασπορά δεν αναφερόμαστε σε μία ομοιογενή ομάδα. Οι ομογενείς διασκορπισμένοι σε διάφορες χώρες του κόσμου δημιούργησαν κοινότητες, οι οποίες πέρα από τα χαρακτηριστικά που έφεραν ως πολιτισμική «προίκα» από τη μητρόπολή τους, επηρεάστηκαν και από τις κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες του εκάστοτε τόπου μετεγκατάστασης. Συνεπώς, όταν μιλάμε για διασπορά, θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη τις σημαντικές διαφορές μεταξύ της κάθε ομάδας λόγω των πολιτισμικών επιδράσεων της χώρας υποδοχής. Βέβαια, το κοινό χαρακτηριστικό σε κάθε διασπορά είναι η κοινή καταγωγή και η προσπάθεια διατήρησης του δεσμού με τη χώρα καταγωγής, κυρίως όταν μιλάμε για μετανάστες/στρίες πρώτης γενιάς. Στους/ις μετανάστες/στρίες δεύτερης γενιάς και μετά παρατηρείται περισσότερο μια τάση αφομοίωσης με την κυρίαρχη ομάδα του τόπου διαμονής.

Ο Ogbu, όπως αναφέρει ο Cummins (2003), διαχωρίζει τις μεταναστευτικές ομάδες σε εκούσιες και ακούσιες μειονότητες. Οι εκούσιες μειονότητες είναι άνθρωποι που «έχουν μεταβεί, λίγο ή πολύ οικειοθελώς, σε άλλη κοινωνία, συνήθως επειδή αναζητούν καλύτερες οικονομικές δυνατότητες και/ή μεγαλύτερη πολιτική

ελευθερία» (Cummins, 2003, σ. 76). Από την άλλη πλευρά, οι ακούσιες μειονότητες είναι άνθρωποι που ήρθαν σε μια κοινωνία «αντίθετα με τη θέλησή τους για παράδειγμα, μέσω δουλείας, κατάκτησης, αποικιοποίησης ή αναγκαστικής εργασίας» (Cummins, 2003, σ. 76).

Όσον αφορά τους/ις Έλληνες/ίδες της διασποράς, ο Δαμανάκης (2007) αναφέρει την ιστορική και τη μεταναστευτική διασπορά. Η ιστορική διασπορά αφορά δύο ιστορικές περιόδους. Η μία είναι από την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453 έως την ίδρυση του ελληνικού κράτους και η δεύτερη από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο το 1945.

Όσον αφορά τη μεταναστευτική διασπορά, πρόκειται για εκούσιες μειονότητες, δηλαδή, για ομάδες Ελλήνων/ίδων που έφυγαν από την πατρίδα τους για οικονομικούς, κυρίως, λόγους αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης σε χώρες του εξωτερικού, όπως η Αμερική, η Αυστραλία και η Γερμανία.

Είναι, βέβαια, σαφές πως και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει το κοινό στοιχείο της πίστης στις κοινές εθνοπολιτισμικές «ρίζες» και η ανάγκη διατήρησης επαφής με την πατρίδα. Η διατήρηση της επαφής με την πατρίδα επιχειρείται μέσω της διατήρησης των εθίμων και των παραδόσεων της πατρίδας, μέσω της διατήρησης της θρησκείας και του θρησκευτικού τελετουργικού αλλά και μέσω της διατήρησης της γλώσσας και της παροχής ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στα παιδιά των μεταναστών/στριών. Τέτοια προγράμματα εφαρμόζονταν παλαιότερα με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και ιστορίας μετά το πέρας των μαθημάτων, σε απογευματινά τμήματα ή τμήματα του Σαββάτου. Πλέον, σε κάποιες περιπτώσεις, όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, τα τμήματα αυτά αντικαταστάθηκαν με τα Ημερήσια Δίγλωσσα Σχολεία στα οποία εφαρμόζονται προγράμματα διδασκαλίας σε δύο γλώσσες διπλής κατεύθυνσης, δηλαδή τόσο η κυρίαρχη όσο και η μειονοτική ομάδα διδάσκονται πολιτισμικά και γλωσσικά στοιχεία και των δύο χωρών και η διδασκαλία όλων των μαθημάτων γίνεται ισότιμα και στις δύο γλώσσες.

2.3. Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά

2.3.1. Φορείς και μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά

Σύμφωνα με το Δαμανάκη (2007) η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά έχει δύο στόχους. Ο ένας είναι η διαμόρφωση μιας πολιτισμικής ταυτότητας που να αντικατοπτρίζει το πλούσιο πολιτισμικό κεφάλαιο των δύο χωρών με τις οποίες συνδέονται τα παιδιά των μεταναστών/στριών. Ο δεύτερος στόχος αφορά τη δυνατότητα επικοινωνίας με τα μέλη της διασπορικής ομάδας και με τη χώρα καταγωγής.

Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά περιλαμβάνει τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού αλλά και της ελληνικής ιστορίας. Βασικός στόχος, όπως προαναφέρθηκε, είναι να διατηρηθούν οι δεσμοί με τη χώρα καταγωγής των ομογενών. Επίσης, ένας από τους στόχους του προγράμματος ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης είναι η ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Δαμανάκη (2007), ο βασικός λόγος για το οποίο θεσπίστηκε η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά ήταν η προσπάθεια της ελληνικής κοινωνίας για εξάλειψη των όποιων διαφορών μεταξύ των διασπορικών ομάδων με ουσιαστικό στόχο τη χειραγώγησή τους.

Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση της διασποράς εφαρμόζεται σήμερα σε 65 χώρες και αφορά άτομα ελληνικής καταγωγής που μιλούν την ελληνική γλώσσα, άτομα ελληνικής καταγωγής που δεν έχουν γνώση της ελληνικής γλώσσας, καθώς και άτομα άλλων εθνικοτήτων που δε γνωρίζουν ελληνικά (Δαμανάκης, 2007). Όσον αφορά τους φορείς που αναλαμβάνουν την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά σε αυτούς περιλαμβάνεται το ελληνικό κράτος, η εκκλησία, διάφορες παροικιακές οργανώσεις και, ορισμένες φορές, και η χώρα υποδοχής.

Σύμφωνα με τη Χατζηδάκη (2013) οι μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά είναι οι εξής:

- Τα αμιγή ελληνικά σχολεία στα οποία η διδασκαλία γίνεται στην ελληνική γλώσσα και ακολουθείται το ελληνικό πρόγραμμα σπουδών, όπως συμβαίνει σε σχολεία της Γερμανίας.

- Τα ημερήσια σχολεία τα οποία είναι δίγλωσσα και λειτουργούν πρωινές ή απογευματινές ώρες. Την ευθύνη των σχολείων αυτών έχουν είτε οργανώσεις της παροικίας, είτε η εκκλησία ή η χώρα υποδοχής. Στα σχολεία αυτά ακολουθείται το αναλυτικό πρόγραμμα της χώρας υποδοχής και στους/ις μαθητές/τριες που αποφοιτούν εξασφαλίζονται αναγνωρισμένοι από τη χώρα υποδοχής τίτλοι σπουδών.
- Τα δίγλωσσα κρατικά σχολεία στα οποία η διδασκαλία γίνεται για κάποιες ώρες στα ελληνικά. Την αρμοδιότητα για τη λειτουργία τους έχει η χώρα υποδοχής.
- Πρωινά τμήματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών της χώρας υποδοχής.
- Απογευματικά τμήματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και πάλι στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών της χώρας υποδοχής.
- Απογευματινά τμήματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας που οργανώνονται με την υποστήριξη της χώρας υποδοχής και οργανώσεων της παροικίας.
- Τμήματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας που λειτουργούν μόνο το Σάββατο.

2.3.2. Προγράμματα ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά

Σύμφωνα με το Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ (2018) «το έργο Παιδεία Ομογενών χρηματοδοτήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας και από την Ευρωπαϊκή Ένωση στο πλαίσιο του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, σε τέσσερις φάσεις, κατά το χρονικό διάστημα 1997-2008, και υλοποιήθηκε από το «Εργαστήριο Μεταναστευτικών και Διαπολιτισμικών Μελετών» του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης, σε συνεργασία με άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό».

Διευθύντρια του συγκεκριμένου προγράμματος είναι η καθηγήτρια Χατζηδάκη Ασπασία και ειδικοί επιστημονικοί υπεύθυνοι η Μιχελακάκη Θεοδοσία και η Πετράκη Κυριακή (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, 2018).

Το πρόγραμμα «Ελληνόγλωσση πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια διαπολιτισμική εκπαίδευση στη διασπορά» υποστηρίζεται πως έχει στόχο «την καλλιέργεια και την προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού στο εξωτερικό - και ειδικότερα

στην ελληνική διασπορά-μέσω της βελτίωσης της παρεχόμενης πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης σε ομοεθνείς μαθητές, αλλά και σε αλλοεθνείς που μαθαίνουν την Ελληνική και γίνονται κοινωνοί του ελληνικού πολιτισμού, και με απώτερο στόχο την ανάπτυξη μιας κοινωνικο-πολιτισμικής ταυτότητας που θα συνάδει με τις συνθήκες κοινωνικοποίησης των μαθητών» (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, 2018).

Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του συγκεκριμένου προγράμματος αναπτύσσεται κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό για τους/ις μαθητές/τριες, επιμορφώνονται οι εκπαιδευτικοί σε ζητήματα διδασκαλίας της ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας, οργανώνονται εκπαιδευτικά προγράμματα για τους/ις μαθητές/τριες, δημιουργούνται μέσω του διαδικτύου δίκτυα επικοινωνίας και βάσεις δεδομένων (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, 2018).

Το πρόγραμμα για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά θεσπίζεται νομικά σύμφωνα με το άρθρο 108 του Συντάγματος (2001), του Νόμου 2413/96 (ΦΕΚ 124/17-6-1996) με τίτλο «Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις». Το πλαίσιο λειτουργίας του προγράμματος καθορίζεται, επίσης, και από συμβάσεις μεταξύ της Ελλάδας και των χωρών υποδοχής (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, 2018).

Η Παιδεία Ομογενών περιλαμβάνει τρεις δράσεις. Η πρώτη αφορά τα προγράμματα σπουδών και το εκπαιδευτικό υλικό και έχει τίτλο «Αθηνά», η δεύτερη αφορά την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και τα επιμορφωτικά προγράμματα για τους/ις μαθητές/τριες και έχει τίτλο «Προμηθέας» και η τρίτη αφορά την ανάπτυξη βάσεων δεδομένων, δικτύων και υπηρεσιών τηλεκπαίδευσης και έχει τίτλο «Ερμής» (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, 2018). Τέλος, έχει προστεθεί και μία τέταρτη δράση με τίτλο «Οριζόντιες Υποδράσεις» οι οποίες «υποστηρίζουν την ομαλή εξέλιξη και υλοποίηση του συνολικού έργου, αναφέρονται δε σε επιστημονικές συναντήσεις, ημερίδες, συμπόσια, συνέδρια, εκθέσεις και στην προβολή/δημοσιότητα του έργου» (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, 2018).

Στα πλαίσια του προγράμματος «Παιδεία Ομογενών» έχει σχεδιαστεί εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης και ως ξένης γλώσσας. Στην

πρώτη περίπτωση η σειρά βιβλίων που έχει επιλεγεί, έχει τίτλο «Πράγματα και γράμματα» ενώ στη δεύτερη περίπτωση αξιοποιείται η σειρά «Μαργαρίτα».

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας, το εκπαιδευτικό υλικό απευθύνεται σε μαθητές/τριες ηλικίας 5 έως 16 ετών με κάποιες, έστω και περιορισμένες, επικοινωνιακές δεξιότητες στην ελληνική γλώσσα. Το υλικό αφορά την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και διδάσκεται 4 ώρες την εβδομάδα για διάρκεια 10 ετών. Η διδασκαλία μπορεί να γίνει σε τάξεις με αμιγώς ελληνογλωσσους/ες μαθητές/τριες, σε ημερήσια σχολεία ή τμήματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας (πρωινά, απογευματινά ή τμήματα του Σαββάτου). Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως το εκπαιδευτικό υλικό κατανέμεται σε πέντε επίπεδα ελληνομάθειας για τα οποία υπάρχει και κατά προσέγγιση αντιστοιχία στις εξής σχολικές τάξεις: «1ο επίπεδο: Τάξεις προδημοτική έως δευτέρα, 2ο επίπεδο: Τάξεις τρίτη και τετάρτη, 3ο επίπεδο: Τάξεις πέμπτη και έκτη, 4ο επίπεδο: Τάξεις έβδομη έως ένατη, 5ο επίπεδο: Τάξεις δέκατη έως δωδέκατη» (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, 2018).

Όσον αφορά τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας, το εκπαιδευτικό υλικό απευθύνεται σε μαθητές/τριες ηλικίας 6 έως 12 ετών, οι οποίοι/ες είτε είναι ομοεθνείς αλλά δεν έχουν καμία γνώση της ελληνικής γλώσσας είτε αλλοεθνείς-αλλόγλωσσοι/ες μαθητές/τριες που μαθαίνουν την ελληνική ως ξένη γλώσσα. Το υλικό εδώ αφορά μόνο την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και διδάσκεται 3 ώρες την εβδομάδα για διάρκεια 6 ετών. Η διδασκαλία γίνεται σε ημερήσια σχολεία, κανονικές τάξεις και τμήματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας (πρωινά, απογευματινά ή τμήματα του Σαββάτου). Στην περίπτωση αυτή υπάρχουν τρία επίπεδα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας για τα οποία υπάρχει και κατά προσέγγιση αντιστοιχία στις εξής σχολικές τάξεις: «1ο επίπεδο: Τάξεις πρώτη και δευτέρα, 2ο επίπεδο: Τάξεις τρίτη και τετάρτη, 3ο επίπεδο: Τάξεις πέμπτη και έκτη (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, 2018).

Θα πρέπει, βέβαια, να επισημάνουμε πως παρά τη διαμόρφωση διαφορετικού εκπαιδευτικού υλικού για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης ή ως ξένης γλώσσας, είναι δύσκολο να εντοπιστούν τα όρια μεταξύ της μιας και της άλλης διδασκαλίας. Έτσι, οι στόχοι και το περιεχόμενο διδασκαλίας βασίζονται στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας, ενώ η μεθοδολογία που ακολουθείται βασίζεται στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας.

2.3.3. Νομοθετικό πλαίσιο για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά

Σύμφωνα με τον Δαμανάκη (2010, σ. 19) «το πρώτο νομοθετικό διάταγμα για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά θεσπίστηκε το 1970 από την κυβέρνηση των Συνταγματάρχων». Έπειτα, με την πτώση της χούντας, οι δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις ψηφίζουν το άρθρο 108, παράγ. 1 του Συντάγματος του 1975, το οποίο προβλέπει τα ακόλουθα: «Το Κράτος μεριμνά δια την ζωήν του απόδημου ελληνισμού και την διατήρησιν των δεσμών του με την μητέρα Πατρίδα. Επίσης, μεριμνά δια την παιδείαν και την κοινωνικήν και επαγγελματικήν προαγωγήν των εκτός της επικράτειας εργαζομένων Ελλήνων» (Δαμανάκης, 2010, σ. 20).

Το 2001 με την αναθεώρηση του Συντάγματος, ο νόμος αποδίδεται πλέον στη δημοτική και προστίθεται μια νέα παράγραφος, η οποία ορίζει πως «Νόμος ορίζει τα σχετικά με την οργάνωση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού, που έχει ως αποστολή του την έκφραση όλων των δυνάμεων του απανταχού ελληνισμού» (Δαμανάκης, 2010, σ. 20).

Είναι, βέβαια, εμφανές πως η αρχική διατύπωση του Νόμου παρουσιάζει την Ελλάδα σε ηγεμονική θέση σε σχέση με τις διασπορικές κοινότητες και φαίνεται πως λαμβάνει μια θέση «κηδεμονίας» απέναντι σε αυτές, παρουσιάζοντας πως είναι λιγότερο ισχυρές. Το γεγονός αυτό προκάλεσε αντιδράσεις.

Η προαναφερθείσα «κηδεμονία» της Ελλάδας απέναντι στις διασπορικές κοινότητες εκφράστηκε στο πεδίο της εκπαίδευσης με τη μέριμνα για απόσπαση εκπαιδευτικών από την Ελλάδα στα σχολεία του εξωτερικού, όπου φοιτούσαν ομογενείς μαθητές/τριες και με την παροχή εκπαιδευτικού υλικού, το οποίο σχεδιάστηκε στην Ελλάδα. Ωστόσο, κατά το 1980 οι διασπορικές κοινότητες άρχισαν να εκφράζουν αντιδράσεις απέναντι στην εκπαιδευτική πολιτική που ήταν απολύτως κατευθυνόμενη από την Ελλάδα και άρχισαν, πλέον, να εκφράζουν τις δικές τους εκπαιδευτικές προτάσεις (Δαμανάκης, 2010).

Το 1982 με το Νόμο 1288 (άρθρο 13) έχουμε την ίδρυση της Γενικής Γραμματείας του Απόδημου Ελληνισμού. Ως στόχος της τίθεται η προάσπιση των δικαιωμάτων των απόδημων Ελλήνων/ίδων. Το 1989 με το Νόμο 1867 (άρθρο 17) έχουμε την

ίδρυση του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού. Το 1990 ο Νόμος 1893 (άρθρο 8), προβλέπει τη συγκρότηση Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων (Π.Δ. της 23-11-1990/13-12-1990) για την παροχή «υποδοχής, φιλοξενίας και αρωγής με στόχο την ομαλή προσαρμογή και κοινωνική ένταξη (...) των παλιννοστούντων ομογενών από τις παρευξείνιες χώρες» (Δαμανάκης, 2010, σ. 22). Επίσης, το 1995 με το Προεδρικό διάταγμα 196/95 προβλέπεται η συγκρότηση και λειτουργία του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού. (Δαμανάκης, 2010).

Ωστόσο, η σημαντική νομοθετική αλλαγή έρχεται στα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1990, όπου γίνεται το βήμα προς μια σχέση εξισορρόπησης μεταξύ του πολιτισμικού υπόβαθρου της Ελλάδας και των χωρών υποδοχής. Πιο συγκεκριμένα, το 1996 ιδρύεται η Ειδική Γραμματεία Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και ψηφίζεται ο Νόμος 2413, ο οποίος αφορά την ελληνική παιδεία στο εξωτερικό και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Την ίδια χρονιά ιδρύεται το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΙΠΟΔΕ) και η Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Απόδημου Ελληνισμού της Βουλής των Ελλήνων. Όσον αφορά την Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Απόδημου Ελληνισμού της Βουλής των Ελλήνων, ο Δαμανάκης (2010, σ. 22) αναφέρει πως αποτελεί «ένα σημαντικό πολιτικό όργανο που λειτουργεί κατ' εντολή του εθνικού κοινοβουλίου και λογοδοτεί σ' αυτό». Σχετικά με την Ειδική Γραμματεία Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης αναφέρει πως αποτελούν «θεσμούς που ανήκουν στο Υπουργείο Παιδείας και έχουν ως αντικείμενο την προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού στο εξωτερικό καθώς και την εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στο εσωτερικό» (Δαμανάκης, 2010, σ. 22). Το σημαντικότερο στοιχείο του Νόμου 2413 του 1996 κρύβεται στη φράση, η οποία αναφέρεται σε «έκφραση όλων των δυνάμεων του απανταχού ελληνισμού» και υπεύθυνο για την υλοποίηση του στόχου αυτού τίθεται το Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού (Δαμανάκης, 2010).

Παρά την αλλαγή του Νόμου σε μια κατεύθυνση που θεωρητικά ενίσχυε τις διασπορικές κοινότητες και ενθάρρυνε τη διακοπή της σχέσης κηδεμονίας με την Ελλάδα, φαίνεται πως αυτό δε μετουσιώθηκε σε πράξη και το Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού συνέχιζε να εκφράζει τις θέσεις των Ελλαδιτών και όχι των ομογενών

(Δαμανάκης, 2010). Ωστόσο, το ξέσπασμα της οικονομική κρίσης, το οποίο επέφερε δυσκολία στην τήρηση της παραγράφου 1 του άρθρου 108 του Συντάγματος, το οποίο αναφέρεται σε μέριμνα της Ελλάδας για τον απόδημο ελληνισμό θεωρείται πως μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για την εκπλήρωση δύο στόχων, αφενός για την άρση μιας ασφικτικής κηδεμονίας, αφετέρου τη συσπείρωση των απανταχού Ελλήνων/ίδων και την οικοδόμηση μια ισότιμης σχέσης με την Ελλάδα, με σεβασμό στον πολιτισμικό πλουραλισμό και στα στοιχεία της διαφορετικότητας.

Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως το 2000, λόγω αδυναμίας του Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων για αποτελεσματική επίλυση μιας σειράς προβλημάτων, ψηφίζεται ο Νόμος 2790 για «Αποκατάσταση των Παλιννοστούντων Ομογενών από την τέως Σοβιετική Ένωση» (Δαμανάκης, 2010, σ. 21).

Το 2006 ψηφίζεται το Θεωρητικό Πλαίσιο και Προγράμματα Σπουδών για την Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στη Διασπορά (ΦΕΚ 807 Β' 4-7-2006). Ως τότε δεν υπήρχε κάποιο συγκεκριμένο και θεσμοθετημένο Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης και ξένης γλώσσας. Πλέον, το υλικό που δημιουργήθηκε έθεσε ως στόχο να καλύψει τις εκπαιδευτικές ανάγκες όλων των μαθητών/τριών της διασποράς. Επίσης, το Πρόγραμμα Σπουδών και το διδακτικό υλικό διαχωρίστηκε σε επίπεδα γνώσης της ελληνικής.

Κατά το ίδιο έτος ψηφίζεται ο Νόμος 3480, που αφορά την «Οργάνωση, λειτουργία και αρμοδιότητες του συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (Σ.Α.Ε.) και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 161/2-8-2006) (Δαμανάκης, 2010, σ. 21).

Τέλος, το 2011 ψηφίζεται ο Νόμος 4027 που αφορά την «Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 233 Α'/04.11.2011) (Τσιρνάρη, 2016). Στόχος του νόμου αυτού ήταν η ποιοτική αναβάθμιση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά. Ο Νόμος αυτός κινείται σε μια πιο προοδευτική κατεύθυνση προβλέποντας, πέρα από τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού, την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών/τριών και τη διατήρηση και ενίσχυση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, που περιλαμβάνει στοιχεία δύο ή περισσότερων πολιτισμών. Αξίζει να αναφερθεί,

επίσης, πως παρά τα θετικά στοιχεία που κομίζει ο νόμος αυτός σε σχέση με προγενέστερους, υπήρξαν αντιδράσεις από μερίδα ομογενών διότι ο Νόμος προβλέπει πως το ελληνικό κράτος παρέχει οικονομική ενίσχυση μόνο σε σχολεία που παρέχουν τίτλους σπουδών ισότιμους με αυτούς των χωρών υποδοχής. Τέτοιες αντιδράσεις εντοπίζονται σύμφωνα με την Αρβανίτη (2013), κατά κύριο λόγο στη Γερμανία, όσον αφορά τα αμιγή ελληνικά σχολεία που ακολουθούν το ελληνικό Πρόγραμμα Σπουδών και δεν παρέχουν τίτλους σπουδών ισότιμους με τα γερμανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα.

2.4. Τα σχολικά εγχειρίδια

2.4.1. Η σημασία των σχολικών εγχειριδίων για την κοινωνικοποίηση των μαθητών/τριών

Ως φορείς κοινωνικοποίησης του ατόμου νοούνται όλοι οι θεσμοί και οι ομάδες που μπορεί να συμμετέχει ένα άτομο και να επηρεάσουν τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του, την πνευματική του συγκρότηση, την υιοθέτηση συγκεκριμένων αξιών, ιδεών, πεποιθήσεων και στάσεων ζωής. Ανάμεσα στους σημαντικότερους φορείς κοινωνικοποίησης εντάσσεται η οικογένεια, η παρέα των συνολημικών, το κράτος, η θρησκεία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αλλά και το σχολείο.

Ο ρόλος του σχολείου στην κοινωνικοποίηση των μαθητών/τριών είναι πολύ σημαντικός. Το σχολείο δε μεταδίδει στα παιδιά μόνο γνώσεις αλλά μέσω των ιδεολογικών προτύπων που προβάλλει και επιβάλλει για κάθε έκφανση του ανθρώπινου βίου, διαμορφώνει αντίστοιχες προσωπικότητες. Όπως είναι γνωστό, ο ρόλος του σχολείου στη σύγχρονη κοινωνία είναι να επιτελεί τρεις λειτουργίες: τη μετάδοση γνώσεων, την αξιολόγηση και την εγχάραξη μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας. Σύμφωνα, λοιπόν, με την τρίτη λειτουργία του, το σχολείο ως κοινωνικοποιητικός θεσμός καλείται να αναπαράγει την κουλτούρα της εκάστοτε κυρίαρχης ομάδας. Ένα βασικό εργαλείο που χρησιμοποιείται από το σχολείο για την επίτευξη των προαναφερθέντων στόχων είναι τα σχολικά εγχειρίδια.

Όπως διαπιστώνει ο Μπίκος (2016) τα σχολικά βιβλία είναι το σημαντικότερο μέσο διδασκαλίας για τα εκπαιδευτικά συστήματα της Δύσης. Σύμφωνα με τον Manguel

(1997) τα σχολικά βιβλία άρχισαν να χρησιμοποιούνται ήδη από το 15ο αιώνα, ωστόσο η χρήση τους εφαρμόστηκε ευρέως και εντατικοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα. Ακόμα και στην εποχή μας, παρά τη ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη, τα σχολικά βιβλία αποτελούν το θεμέλιο λίθο του εκπαιδευτικού μας συστήματος διότι μέσω αυτών μεταδίδονται στους/ις μαθητές/τριες γνώσεις, ιδέες, αξίες και πρότυπα. Επίσης, τα σχολικά εγχειρίδια σε συνδυασμό με το Αναλυτικό Πρόγραμμα υποβάλλουν στο δάσκαλο, σε ένα σημαντικό βαθμό, το περιεχόμενο διδασκαλίας, τη μέθοδο διδασκαλίας αλλά και τη τρόπο αξιολόγησης.

Η Σωτηρακοπούλου (2011) αναφέρει πως τα σχολικά βιβλία έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τα κάνουν να διαφέρουν από τα άλλα είδη βιβλίων. Πρόκειται, δηλαδή, για βιβλία που περιλαμβάνουν κείμενα, εικόνες, σχεδιαγράμματα, πίνακες, χάρτες κλπ. Το περιεχόμενο τους χωρίζεται σε ενότητες και προσαρμόζεται πάντοτε στην ηλικία των μαθητών/τριών που απευθύνεται. Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό των σχολικών βιβλίων είναι οι ασκήσεις που περιλαμβάνονται για την εμπέδωση της διδαχθείσας ύλης.

Τα βιβλία, λοιπόν, διδάσκουν στα παιδιά την «έγκυρη», «επιστημονική» γνώση και τα καθοδηγούν ιδεολογικά για να διαμορφώσουν μια συγκεκριμένη εθνική και κοινωνική ταυτότητα αλλά και μια συγκεκριμένη ταυτότητα φύλου. Παρά το γεγονός πως, με όσα αναφέρθηκαν ως εδώ, διαμορφώνεται η άποψη ότι οι μαθητές/τριες εν μέρει «χειραγωγούνται» ιδεολογικά από το περιεχόμενο της διδασκαλίας των σχολικών βιβλίων, η Καζάζη, όπως αναφέρεται στο Μπίκο (2016), σημειώνει πως η επίδραση είναι υπαρκτή αλλά όχι «ομοιόμορφη». Χαρακτηριστικά αναφέρεται πως «η επίδραση δεν είναι ευθύγραμμη, [...] αλλά είναι μια πολυδιάστατη και σύνθετη διαδικασία, στην οποία συμμετέχουν μια σειρά παραγόντων. Δεν είναι ένα αποτέλεσμα το οποίο εμφανίζεται ξαφνικά ή αναγκαστικά, αλλά συντελείται αργά, σταδιακά» (Μπίκος, 2016, σ. 89). Δηλαδή, σύμφωνα με την άποψη αυτή, μια ιδέα που προβάλλεται από κάποιο σχολικό βιβλίο ποτέ δεν επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο και στον ίδιο βαθμό όλους/ες τους/ις μαθητές/τριες. Άλλωστε, ο κάθε άνθρωπος αντιλαμβάνεται μια ιδέα ή μια θεωρία με το δικό του ιδιαίτερο τρόπο, περνώντας την μέσα από το δικό του γνωστικό και ιδεολογικό υπόβαθρο, την ανασυνθέτει και την εντάσσει με μοναδικό τρόπο στο γνωστικό του κεφάλαιο.

Σύμφωνα με τους Καψάλη και Χαραλάμπους (2008) οι έρευνες σχετικά με τα σχολικά εγχειρίδια και την επίδρασή τους είναι πολύ λίγες και οι περισσότερες από αυτές εμφανίζονται μόλις τις τελευταίες δεκαετίες. Η έλλειψη αντίστοιχων ερευνών οδήγησε το Μπονίδη (2004, σ. 6) να διατυπώσει την άποψη πως η «γνώση αναφορικά με το ζήτημα των επιδράσεων που ασκεί το σχολικό βιβλίο σε εκπαιδευτικούς και μαθητές/τριες εντός και εκτός σχολείου είναι ελλιπής». Η δυσκολία της μελέτης του θέματος αυτού έγκειται, επίσης, στο γεγονός των πολλαπλών παραγόντων που δρουν παράλληλα κατά τη διαλεκτική σχέση αναγνώστη και βιβλίου. Πρόκειται, δηλαδή, για μια αμφίδρομη σχέση κατά την οποία τα όσα διαβάζονται «φιλτράρονται» νοητικά όχι μόνο με βάση τη νοοτροπία και την ιδιοσυγκρασία του κάθε ατόμου, καθώς κανείς/καμιά δε χτίζει τη γνώση του/ης στο κενό, αλλά και σε συνάρτηση με το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο μεγαλώνει, τις εκάστοτε ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες αλλά και με βάση τον τρόπο που επιλέγεται από τον/ην εκπαιδευτικό να διδάξει το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο. Πρόκειται για άλλο ένα επιχείρημα που επιβεβαιώνει την άποψη που προαναφέρθηκε, ότι, δηλαδή, η επίδραση των σχολικών βιβλίων δε μπορεί να είναι ποτέ ευθύγραμμη και ομοιόμορφη αλλά εξαρτάται πάντα από ποικίλους παράγοντες.

Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφερθεί ότι παρά το γεγονός πως η ιδέα που προάγεται είναι πως το περιεχόμενο των βιβλίων αποτελεί «θέσφατο» και πως στα σχολικά συγγράμματα περιλαμβάνεται έγκυρη και αντικειμενική επιστημονική γνώση, τα βιβλία αυτά συχνά περιέχουν λάθη, παρερμηνείες και ποικίλα στερεότυπα. Για παράδειγμα, στα σχολικά βιβλία συχνά συναντούμε μεροληπτική παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων υπέρ της εθνότητας για την οποία προορίζεται η συγγραφή και η διδασκαλία των βιβλίων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η στερεοτυπική προβολή του τουρκικού έθνους στα ελληνικά σχολικά βιβλία για τη διδασκαλία της ιστορίας (Μήλλας, 2005; Παπαοικονόμου, 2015; Βονόρτα & Βορρέ, 2017). Οι σχετικές έρευνες καταδεικνύουν την προβολή της «ανωτερότητας του ‘εθνικού εαυτού’ σε σχέση με τον ‘εθνικό άλλο’, τα χαρακτηριστικά του οποίου αναπαράγουν και ενισχύουν μια αρνητική στερεοτυπική εικόνα» (Βονόρτα & Βορρέ, 2017, σ. 82).

Ένα συχνό, επίσης, φαινόμενο είναι τα σεξιστικά στερεότυπα που περιλαμβάνονται στα κείμενα και στις εικόνες, όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω. Μεροληπτική μπορεί να θεωρηθεί και η αποσιώπηση κάποιων γεγονότων και η υπερτόνιση

κάποιων άλλων. Όλα αυτά μπορεί να οδηγήσουν τους/ις μαθητές/τριες σε εσφαλμένα συμπεράσματα.

Απ' όσα παρουσιάστηκαν ανωτέρω γίνεται εμφανής η σημασία των σχολικών εγχειριδίων ως μέσων κοινωνικοποίησης για τους/ις μαθητές/τριες και καθίσταται σαφής η ανάγκη για συνεχή μελέτη, αξιολόγηση και βελτίωσή τους σε μια κατεύθυνση άρσης των όποιων στερεοτυπικών και μεροληπτικών ιδεών περιλαμβάνουν.

2.4.2. Οι λειτουργίες των σχολικών εγχειριδίων

Οι λειτουργίες των σχολικών εγχειριδίων αφορούν τις δυνατότητες που παρέχουν τα βιβλία αυτά που χρησιμοποιούνται στη διδασκαλία. Αξίζει να αναφερθεί πως οι δυνατότητες αυτές αλλάζουν ανάλογα με τις παιδαγωγικές προθέσεις, τη μορφή και τη μέθοδο διδασκαλίας, το περιεχόμενο διδασκαλίας και, γενικότερα, το εκάστοτε εκπαιδευτικό σύστημα και τις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν.

Σύμφωνα με τους Καψάλη και Χαραλάμπους (2008) οι βασικές λειτουργίες των σχολικών εγχειριδίων είναι η κατανόηση της πραγματικότητας από τους/ις μαθητές/τριες, η δημιουργία κινήτρων για μάθηση, η εμπέδωση της διδαχθείσας ύλης, η κοινωνικοποίηση των μαθητών/τριών, η εφαρμογή διαφοροποιημένης διδασκαλίας και η καθοδήγηση της διδασκαλίας για τον/ην εκπαιδευτικό.

Σχετικά με την κατανόηση της πραγματικότητας, είναι δεδομένο πως το μεγαλύτερο μέρος της διδακτέας ύλης βασίζεται στις πληροφορίες που παρατίθενται στα σχολικά βιβλία που διδάσκονται. Σύμφωνα με τον Bruner, όπως αναφέρει η Ψαθοπούλου (2010, σ. 35), αυτό πραγματοποιείται «μέσα από ενέργειες, δραστηριότητες, πράξεις και πρακτικές, με εικονικές αναπαραστάσεις (πίνακες, σχεδιαγράμματα, ραβδογράμματα κ.ά.) και εικόνες, με λογικές ή συμβολικές διατυπώσεις του γραπτού λόγου με γλωσσική ή συμβολική μορφή».

Όσον αφορά τη δημιουργία κινήτρων, όταν τα σχολικά βιβλία είναι καλογραμμένα, με δημιουργικότητα και φαντασία και όταν ξεφεύγουν από την στεία παράθεση πληροφοριών, τότε μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της φιλομάθειας των

μαθητών/τριών. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Καψάλη και Χαραλάμπους (2008), τα σχολικά συγγράμματα μπορούν να αυξήσουν το ενδιαφέρον των παιδιών για μάθηση όταν περιλαμβάνουν όμορφη εικονογράφηση, ενδιαφέρουσες πηγές, παραδείγματα, σύνδεση της θεωρίας με τις εμπειρίες των παιδιών και, γενικά, όταν το περιεχόμενό τους προσαρμόζεται στις ανάγκες και στα ενδιαφέροντά τους, πάντοτε βέβαια, σε συνάρτηση με την ηλικία των παιδιών στην οποία απευθύνονται.

Μία ακόμα λειτουργία των σχολικών βιβλίων είναι η εμπέδωση της διδαχθείσας ύλης. Σύμφωνα με τους Καψάλη και Χαραλάμπους (2008), η εμπέδωση της διδαχθείσας ύλης επιτυγχάνεται μέσω ερωτήσεων, ασκήσεων και εργασιών εμπέδωσης. Οι ασκήσεις αυτές υπάρχουν συνήθως στο τέλος κάθε ενότητας για την αξιολόγηση των μαθητών/τριών.

Όσον αφορά την κοινωνικοποιητική λειτουργία των σχολικών εγχειριδίων, αυτή επιτυγχάνεται μέσω των ιδεών, των αντιλήψεων και των προτύπων που προβάλλουν τα βιβλία αυτά, προετοιμάζοντας, έτσι, το άτομο να εγκλιματιστεί στις κυρίαρχες νόρμες της κοινωνίας στην οποία ζει. Πρόκειται, επί της ουσίας, για καθοδήγηση και προετοιμασία προς την κατεύθυνση της αποδοχής της κυρίαρχης ιδεολογίας. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, η επιρροή των ιδεών που εκφράζονται στα σχολικά συγγράμματα δε μπορεί να θεωρηθεί ευθύγραμμη ή ομοιόμορφη.

Σχετικά με την εφαρμογή της διαφοροποιημένης διδασκαλίας, είναι δεδομένο πως τα σχολικά βιβλία από μόνα τους δεν προσφέρονται για την υλοποίησή της. Ωστόσο, κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί, όταν ο/η εκπαιδευτικός αξιοποιεί σε συνδυασμό με το σχολικό βιβλίο και άλλα διδακτικά υλικά. Επίσης, σύμφωνα με την Ψαθοπούλου (2010, σ. 41) «η διαφοροποίηση της γραμματοσειράς, η ποικιλία στο χρώμα του χαρτιού ή σε κάποιες λέξεις, φράσεις ή/και προτάσεις, τα πλαίσια και γενικότερα στοιχεία που διαφοροποιούν σημεία μέσα στις σελίδες, συχνά αποτελούν ύλη που απαιτεί περαιτέρω επεξεργασία από τους μαθητές».

Τέλος, τα σχολικά βιβλία λειτουργούν καθοδηγητικά για τον/ην εκπαιδευτικό, δηλαδή, τον/ην κατευθύνουν για το περιεχόμενο και τη μέθοδο διδασκαλίας που θα εφαρμόσει. Όπως είναι εύλογο, πρόκειται για κάτι που βοηθά πολύ τους/ις εκπαιδευτικούς με μικρή ή καθόλου διδακτική εμπειρία. Το σχολικό βιβλίο σε

συνδυασμό με το Αναλυτικό Πρόγραμμα υποδεικνύουν στον/ην εκπαιδευτικό τους στόχους διδασκαλίας, το περιεχόμενο διδασκαλίας, τη μέθοδο και τα μέσα διδασκαλίας αλλά και τον τρόπο που θα γίνει η αξιολόγηση. Σύμφωνα με τους Καψάλη και Χαραλάμπους (2008) αυτό δίνει στους/ις διδάσκοντες/ουσες τη δυνατότητα να νιώσουν σιγουριά και ασφάλεια για τον τρόπο που διδάσκουν, να μειώσουν το χρόνο που αφιερώνουν στο σχεδιασμό του μαθήματος και να εξοικονομήσουν δυνάμεις. Αξίζει, βέβαια, να αναφερθεί πως κάποιοι επιστήμονες διατυπώνουν την άποψη πως ο απόλυτα καθοδηγητικός χαρακτήρας των σχολικών βιβλίων απαξιώνει το ρόλο των δασκάλων, καθιστώντας τους απλά εκτελεστικά όργανα που μεταδίδουν ένα γνωστικό περιεχόμενο, το οποίο έχει επιλεγεί από κάποιους/ες άλλους/ες, με μια μέθοδο που υποδεικνύεται και αυτή άνωθεν για επίτευξη στόχων για τους οποίους, επίσης, δεν είχαν λόγο οι ίδιοι/ες (Τσιάκαλος, 2003). Για το λόγο αυτό και τα αντίστοιχα σχολικά βιβλία και τα αναλυτικά προγράμματα που δεν δίνουν στον/ην εκπαιδευτικό δυνατότητα ευελιξίας ως προς το τι, πως και με ποιο στόχο θα διδάξει, χαρακτηρίζονται ως «κλειστά». Οι επιστήμονες/ισσες αυτοί/ές, μάλιστα, υποστηρίζουν την ανάγκη για αλλαγή του εκπαιδευτικού συστήματος σε μια κατεύθυνση που τα σημαντικότερα σημεία του εκπαιδευτικού έργου να επιλέγονται από το/η δάσκαλο/α (Τσιάκαλος, 2003).

2.4.3. Η εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων

Είναι γνωστό το ρητό σύμφωνα με το οποίο μια εικόνα ισούται με χίλιες λέξεις. Οι εικόνες καθιστούν τα σχολικά εγχειρίδια πιο ενδιαφέροντα για τους/ις μαθητές/τριές και συμπληρωτικά με τις πληροφορίες που παρατίθενται στο κείμενο, διευκολύνουν την κατανόηση. Είναι εύλογο πως, ειδικότερα όταν μιλάμε για μαθητές/τριες μικρής ηλικίας, μια καλή εικονογράφηση μπορεί να αποτελέσει για το παιδί κίνητρο για μάθηση. Σύμφωνα με τους Καψάλη και Χαραλάμπους (2008) οι εικόνες των σχολικών βιβλίων διευκολύνουν την μνημονική ανάκληση των πληροφοριών που διδάσκονται σε σχέση με τα κείμενα που δε συνοδεύονται από εικόνες. Επίσης, οι εικόνες του βιβλίου μπορούν να γίνουν αφορμή για συζήτηση και διερεύνηση ενός ζητήματος, δηλαδή, μπορεί να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών/τριών.

Στην εποχή μας, με την ραγδαία τεχνολογική πρόοδο, οι εικόνες των σχολικών εγχειριδίων τείνουν να είναι πιο πολλές και εντυπωσιακές σε σχέση με τα παλαιότερα σχολικά βιβλία. Ένας παράγοντας που, αναμφίβολα, έχει συντελέσει σε αυτό είναι η ταχύτητα παραγωγής εικονογραφημένων βιβλίων, δυνατότητα που δόθηκε με την τεχνολογική ανάπτυξη των τελευταίων δεκαετιών.

Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της εικόνας για μάθηση, επιστήμονες/ισσες υποστηρίζουν πως μέσω των εικόνων τα παιδιά μπορούν να αποκομίσουν περισσότερες γνώσεις και να τις συγκρατήσουν στη μνήμη τους για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (Britton et al., 1993). Υποστηρίζεται, μάλιστα, ότι μέσα από την προσπάθεια αποκωδικοποίησης του μηνύματος της εικόνας, διευρύνονται οι πνευματικοί ορίζοντες των μαθητών/τριών. Για το λόγο αυτό ο εμπλουτισμός των σχολικών εγχειριδίων με εικόνες κρίνεται απαραίτητος. Ωστόσο, η επιλογή των εικόνων δε μπορεί να γίνεται με τυχαίο τρόπο.

Η καταλληλότητα των εικόνων για τα σχολικά εγχειρίδια κρίνεται βάσει κάποιων κριτηρίων. Μερικά από αυτά θα μπορούσαν να θεωρηθούν η αισθητική, η σωστή παρουσίαση της πραγματικότητας, η κατάλληλη σύνδεση της εικόνας με το κείμενο, η θέση και η σειρά με την οποία είναι τοποθετημένες οι εικόνες, καθώς και η μορφή της απεικόνισης.

Σύμφωνα με τον Κιτσάρα (1993) ένα βιβλίο θεωρείται πως έχει εικονογραφηθεί σωστά όταν περιλαμβάνει τη σωστή ποσότητα εικόνων σε σχέση με το κείμενο. Οι εικόνες αυτές θα πρέπει να είναι σε κατάλληλο μέγεθος, ξεκάθαρες και συναφείς με το περιεχόμενο του κειμένου. Δε θα πρέπει να «παραπλανούν» τα παιδιά, να εμπεριέχουν στερεότυπα ή υπερβολές και επιβάλλεται να είναι κατάλληλες για την ηλικιακή ομάδα στην οποία απευθύνονται. Επίσης, σημαντική κρίνεται και χρήση καλλιτεχνικά ποιοτικών εικόνων.

Παρά τα όσα προαναφέρθηκαν για τα θετικά οφέλη που μπορούν να προκύψουν στη μάθηση μέσω της αξιοποίησης των εικόνων στα σχολικά βιβλία, υπάρχουν και περιπτώσεις που η λειτουργία των εικόνων δε συμβάλλει στην πνευματική καλλιέργεια των παιδιών. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η διακοσμητική χρήση εικόνων στα σχολικά συγγράμματα. Για το λόγο αυτό κρίνεται σημαντικό να

παρουσιαστούν οι βασικές λειτουργίες των εικόνων. Έτσι, σύμφωνα με τον Mikk (2000) έχουμε:

1. Τη διακοσμητική λειτουργία: δεν επηρεάζεται η μάθηση, υπάρχει μόνο αισθητική αξία.
2. Τη λειτουργία παρουσίασης: παρουσιάζεται μέσω της εικόνας το περιεχόμενο του κειμένου.
3. Τη λειτουργία οργάνωσης: οργανώνονται μέσω της εικόνας οι έννοιες του κειμένου για να καταστεί πιο εύκολα κατανοητό.
4. Την ερμηνευτική λειτουργία: μέσω της εικόνας επεξηγούνται έννοιες του κειμένου.
5. Τη λειτουργία μεταμόρφωσης: μέσω των εικονων υποβοηθάται η απομνημόνευση εννοιών.

Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως για την αποτελεσματική αξιοποίηση της εικονογράφησης στη διδακτική διαδικασία θα πρέπει να πληρούνται κάποιες προϋποθέσεις. Αρχικά, η αποτελεσματικότητα της εικονογράφησης σχετίζεται με τους στόχους της μάθησης που έχουμε θέσει. Επιπροσθέτως, οι εικόνες είναι απαραίτητες για την κατανόηση σε κείμενα τα οποία είναι δυσνόητα ή δεν έχουν επαρκείς πληροφορίες. Οι εικόνες, φυσικά, θα πρέπει να είναι σε λογική αντιστοιχία με το κείμενο που μελετάται κάθε φορά. Επίσης, πέρα από σκίτσα, σημαντικά κρίνονται για την κατανόηση οι χάρτες και τα διαγράμματα. Τέλος, θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη το γνωστικό κεφάλαιο που φέρουν οι μαθητές/τριες και το αν έχουν αποκτήσει τις κατάλληλες στρατηγικές για να «διαβάσουν» τα μηνύματα των εικόνων.

Σύμφωνα με τον Παρίση (2007), πολύ συχνά οι εικόνες στα σχολικά βιβλία χρησιμοποιούνται μόνο με τη διακοσμητική λειτουργία ή με πρόθεση να προσελκύσουν τους/ις μαθητές/τριες χωρίς να αποτελούν πηγή μάθησης ή ανάπτυξης κριτικής σκέψης. Για το λόγο αυτό κρίνεται απαραίτητο να μελετηθεί εκ νέου το ζήτημα της εικονογράφησης των σχολικών βιβλίων και να γίνει, ίσως, αναθεώρηση της υπάρχουσας εικογράφησης, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο, ώστε να μπορέσουν οι μαθητές/τριες να δρέψουν τα γνωστικά οφέλη μιας καλής εικόναφησης, σύμφωνα με τα όσα παρουσιάστηκαν ανωτέρω.

2.4.4. Γενικά χαρακτηριστικά των σχολικών εγχειριδίων της διασποράς

Σύμφωνα με τον Δαμανάκη (1999) υπάρχουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά, τα οποία πρέπει να διέπουν τα βιβλία που χρησιμοποιούνται για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση των μαθητών/τριών της διασποράς. Σε αυτά συγκαταλέγονται η ισότιμη ανάδειξη και εκτίμηση προς όλους τους πολιτισμούς και η προώθηση της ιδέας πως κάθε πολιτισμός αξίζει να γίνεται σεβαστός ενώ, παράλληλα, θα πρέπει να αναδεικνύονται και τα σημεία στα οποία είναι πιθανό οι διαφορετικοί πολιτισμοί να συγκλίνουν. Επίσης, τυχόν εμπόδια για την επίτευξη αυτού του στόχου θα πρέπει να παραμερίζονται και, τέλος, θα πρέπει η διαφορετικότητα των πολιτισμών να προβάλλεται με τρόπο θετικό και να αναπτύσσεται η ιδέα πως η συνάντηση και η μίξη διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων αποτελεί στοιχείο πλουραλισμού.

Συνεπώς, τα βιβλία που χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στους/ις ομογενείς θα πρέπει να διέπονται από τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τον Γκόβαρη (2001), η διαπολιτισμική εκπαίδευση έχει τρεις βασικούς στόχους. Ο πρώτος αφορά την ανάδειξη των κοινών χαρακτηριστικών μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών. Ο δεύτερος αφορά την ανάδειξη των στοιχείων που διαφέρουν ανάμεσα στους πολιτισμούς και ο τρίτος έχει να κάνει με την ειρηνική συνύπαρξη των πολιτισμών και την εξασφάλιση ισότιμης συμμετοχής στα κοινωνικά αγαθά. Οι Κανακίδου και Παπαγιάννη (1994, σ. 16-17) ορίζουν τη διαπολιτισμική εκπαίδευση ως το είδος της εκπαίδευσης που «απορρέει από την πεποίθηση ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι, θεωρεί ότι οι πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές δεν αποτελούν αποδιοργανωτικό παράγοντα, αλλά αντίθετα εκτιμώνται ως εμπλουτισμός και πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στα περιεχόμενα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, προσανατολίζεται και αποσκοπεί στην ισότητα ευκαιριών για όλους, είναι ενάντια σε κάθε είδους διακρίσεις». Όσον αφορά τις αρχές του διαπολιτισμικού μοντέλου, οι οποίες θεωρείται πως θα πρέπει να διέπουν τη συγγραφή των συγκεκριμένων σχολικών βιβλίων, θα παρουσιαστούν αναλυτικά παρακάτω.

Η πρώτη αρχή της διαπολιτισμική θεωρίας σχετίζεται με την παραδοχή της ισοτιμίας μεταξύ διαφορετικών γλωσσών και πολιτισμών. Κάθε γλώσσα και πολιτισμός αποτελεί αυταξία, θα πρέπει να γίνεται σεβαστός και να διδάσκεται. Η υπερπροβολή

κάποιου έθνους ή η εξιδανίκευση του έναντι άλλων θα πρέπει να αποφεύγεται τόσο στα σχολικά βιβλία όσο και κατά τη διδασκαλία του/ης εκπαιδευτικού. Αν και φαίνεται δύσκολο να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, είναι σημαντικό να καταστεί σαφές στη συνείδηση όλων των παιδιών πως κανένας πολιτισμός και καμία γλώσσα δεν είναι υποδεέστερα.

Η δεύτερη αρχή της διαπολιτισμικής προσέγγισης είναι η ισότιμη αντιμετώπιση του πολιτισμικού κεφαλαίου όλων των παιδιών ανεξάρτητα από τον τόπο καταγωγής τους. Όλος ο πολιτισμικός «πλούτος» που κουβαλά ένα παιδί θα πρέπει να γίνεται αποδεκτός με χαρά στο περιβάλλον του σχολείου και πάνω σε αυτόν να «χτίζεται» η νέα γνώση. Από αυτό το πνεύμα πρέπει να διαπνεέονται και τα σχολικά συγγράμματα. Είναι χαρακτηριστικό, εν προκειμένω, το παράδειγμα που αναφέρει η Κούρτη-Καζούλλη στον Cummins (2003) σχετικά με την εμπειρία που βίωσε αναφορικά με την υποτίμηση του πολιτισμικού της υποβάθμου και την επίδραση που είχε το γεγονός αυτό στη διαμόρφωση της ταυτότητάς της. Στο βιβλίο αυτό, λοιπόν, παρουσιάζει την εμπειρία της που ως παιδί με μεταναστευτικό προφίλ σε νηπιαγωγείο της Αμερικής, προσφέρει στη δασκάλα της ένα σακουλάκι κουλουράκια και την άλλη μέρα τα βρίσκει άθικτα στον κάλαθο των αχρήστων. Τότε, όπως μας λέει, κατάλαβε ότι δε μπορούσε να φέρει τίποτα δικό της στο σχολείο. «Ό,τι κουβαλούσα μαζί μου, ό,τι κατάφερα να μαζέψω από την γέννησή μου μέχρι τα πέντε μου χρόνια (γλώσσα, κουλούρα, χαρακτήρα, ταλέντο, ενδιαφέροντα, και μια μακριά λίστα από άλλα πράγματα) πήγαινε απευθείας στο καλάθι των αχρήστων, χωρίς καν να ανοιχτεί, όχι επειδή ήταν κατώτερο ή ανώτερο αλλά επειδή ήταν διαφορετικό, άρα άχρηστο» (Cummins, 2003, σ. 41). Γίνεται φανερό, λοιπόν, η επιτακτική ανάγκη αξιοποίησης του γλωσσικού και πολιτισμικού κεφαλαίου των μαθητών και η σημασία του να μην «πετιέται» η γλώσσα και ο πολιτισμός τους στα σκουπίδια.

Άλλη σημαντική αρχή του μοντέλου αυτού είναι η παροχή ίσων μορφωτικών ευκαιριών σε όλους/ες τους/ις μαθητές/τριες. Η προσπάθεια αφομοίωσης στη κυρίαρχη ομάδα, το γνωστό πολιτισμικό χωνευτήρι, που στοχεύει στην «ομοιογένεια» του μαθητικού πληθυσμού μπορεί να οδηγήσει σε άρνηση των μαθητών/τριων απέναντι στην εκπαίδευση και σε επακόλουθη σχολική εγκατάλειψη ή σχολική αποτυχία. Αντίθετα, όταν το εκπαιδευτικό περιβάλλον αποδέχεται την κουλτούρα των μαθητών/τριών και προσπαθεί να τους/ις δώσει τις μέγιστες ευκαιρίες

εξέλιξης, οι πιθανότητες σχολικής επιτυχίας και προόδου αυξάνονται. (Baker, 2001). Το σχολείο σε αυτή την περίπτωση δε λειτουργεί ως «προκρούστεια κλίνη» ή ως «χωνευτήρι» αλλά θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελεί ένα «μωσαϊκό». Σε σχετική έρευνα που διεξήγαγε η Fordham σε Αφροαμερικανούς μαθητές σε μία προσπάθεια να παρουσιάσει τη σχέση μεταξύ σχολικής επίδοσης και διατήρησης της πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών/τριών, τα συμπεράσματα που προέκυψαν ήταν πως «μέσα στη δομή του σχολείου, οι μαύροι έφηβοι αισθάνονται, συνειδητά ή ασυνείδητα, ότι πρέπει να εγκαταλείψουν πλευρές της ταυτότητάς τους και του ιθαγενούς πολιτισμικού τους συστήματος για να φτάσουν στην επιτυχία, όπως αυτή ορίζεται από την κυρίαρχη ομάδα. Ο κοινωνικός εαυτός τους που προκύπτει ως επακόλουθο είναι ενσωματωμένος στην έννοια της α-φυλετικότητας (racelessness). Έτσι, για πολλούς από αυτούς το τίμημα της σχολικής επιτυχίας είναι υπερβολικά υψηλό, προϋποθέτει ότι η πολιτισμική ακεραιότητα θα πρέπει να θυσιαστεί προκειμένου να τα καταφέρουν» (Fordham, 1990, σ. 259). Πολλοί/ές, λοιπόν, μαθητές/τριες με μεταναστευτικό προφίλ, υπό το φόβο και την απειλή της απώλειας της ταυτότητας τους αρνούνται να βαδίσουν στα στενά πλαίσια της σχολικά νοούμενης σχολικής επιτυχίας και επιλέγουν να αποτύχουν για να μην αλλοτριωθούν.

Σύμφωνα με το Δαμανάκη (1999), εφόσον οι Έλληνες/ίδες ομογενείς ζουν σε πολύγλωσσα και πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα, τα σχολικά εγχειρίδια επιβάλλεται να περιλαμβάνουν στοιχεία που ανταποκρίνονται στα πολυσχιδή στοιχεία και χαρακτηριστικά της ταυτότητάς τους, ώστε το εκπαιδευτικό αυτό υλικό να «αφορά» τα παιδιά, δηλαδή, να καλύπτει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους.

Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως θεωρείται σημαντικό, όπως προαναφέρθηκε, να γίνονται σεβαστές οι γλώσσες όλων των παιδιών. Ωστόσο τα σχολικά βιβλία πρέπει να καθιστούν σαφείς τις επικοινωνιακές περιστάσεις στις οποίες μπορεί να χρησιμοποιείται κάθε γλώσσα, ώστε να επιτυγχάνεται αποτελεσματική επικοινωνία.

Σημαντικό, επίσης, κρίνεται να αναδεικνύονται μέσα από τα συγγράμματα αυτά όλοι οι πολιτισμοί, οι ομοιότητες και οι διαφορές τους, χωρίς υπερβολές ή στερεότυπα για να μπορέσουν τα παιδιά να κατανοήσουν την ισότιμη αξία τους.

Τέλος, ο Δαμανάκης (1999) προβάλλει την ανάγκη ενίσχυσης της χρήσης της ελληνικής γλώσσας σε επίπεδο προφορικής επικοινωνίας μέσω εικονογραφημένων ιστοριών και διαλόγων. Ο λόγος είναι πως στη χώρα υποδοχής οι ευκαιρίες για επικοινωνία των παιδιών στην ελληνική γλώσσα είναι περιορισμένες, συνεπώς τα σχολικά βιβλία μπορούν να αποτελέσουν έναυσμα για τη χρήση της και για την ανάπτυξη της.

Παρά τα όσα προαναφέρθηκαν για τις αρχές που θα πρέπει να διέπουν τα σχολικά εγχειρίδια για την παιδεία των ομογενών, η εμπειρία δείχνει πως κάτι τέτοιο δε συμβαίνει, τουλάχιστον σε ότι αφορά τα ελληνικά συγγράμματα. Όπως διαπιστώθηκε και από την έρευνα μας, τα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας βρίθουν ποικιλίας στερεοτυπικών αντιλήψεων. Η Ελλάδα και οτιδήποτε συνδέεται με αυτή παρουσιάζεται εξιδανικευμένο, ενώ υποτιμώνται ή αποσιωπούνται οι άλλοι πολιτισμοί και η σημασία τους. Στόχος των συγγραφέων φαίνεται πως είναι η διαμόρφωση μιας κοινής ελληνικής εθνικής συνείδησης για όλους/ες τους/ις μαθητές/τριες της διασποράς και η πρόκληση θαυμασμού και περηφάνειας για τον τόπο καταγωγής τους. Η τακτική αυτή των συγγραφέων μπορεί να επιφέρει τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα σε κάποιους/ες μαθητές/τριες, ωστόσο υπάρχουν και κάποια παιδιά που αντιδρούν σε αυτή τη μονόπλευρη θέαση της ταυτότητας τους και στην προσπάθεια «χειραγώγησης» της εθνικής τους συνείδησης και για το λόγο αυτό οδηγούνται, πολλές φορές, να αποδοκιμάζουν όχι μόνο τα συγκεκριμένα συγγράμματα αλλά και την ελληνόγλωσση εκπαίδευση συλλήβδην.

2.5. Έρευνες για τα στερεότυπα στα γλωσσικά σχολικά εγχειρίδια

Σύμφωνα με τους Καψάλη και Χαραλάμπους (2008) οι έρευνες σχετικά με τα σχολικά συγγράμματα ξεκίνησαν κατά το 19ο αιώνα και εντατικοποιήθηκαν μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Την εποχή εκείνη τα σχολικά εγχειρίδια όλων των κρατών παρουσίαζαν στερεότυπα και προκαταλήψεις, κατά κύριο λόγο σε εθνικό επίπεδο, σε μια προσπάθεια ενίσχυσης της εθνικής συνείδησης των πολιτών τους. Άλλωστε η δημιουργία εθνικών κρατών, θεωρήθηκε πως απαιτούσε τη διασπορά της ιδέας «Εμείς εναντίον των άλλων», συνεπώς τα παιδιά θα έπρεπε να γαλουχηθούν με την άποψη πως το έθνος τους είναι ανώτερο από τα άλλα.

Παρά το γεγονός αυτό, οι δημοκρατικοί παιδαγωγοί, ήδη από την εποχή εκείνη, ευαισθητοποιήθηκαν απέναντι στην προσπάθεια αυτή για ιδεολογική χειραγώγηση των παιδιών και ασχολήθηκαν με την ανίχνευση στερεοτυπικών ιδεών που προβάλλονταν στα σχολικά εγχειρίδια με στόχο την αναθεώρηση και βελτίωσή τους. Στην κατεύθυνση αυτή κινήθηκαν, σύμφωνα με τους Καψάλη και Χαραλάμπους (2008), και διάφοροι οργανισμοί, όπως ο ΟΗΕ και η UNESCO. Πιο συγκεκριμένα, ο ΟΗΕ ψήφισε το 1925 διακήρυξη η οποία ενθάρρυνε τον διάλογο για την άρση των στερεοτυπικών απόψεων απέναντι σε κάποια έθνη που συναντώνται στα σχολικά βιβλία. Πολλά συνέδρια διοργανώθηκαν και από την UNESCO για την αναθεώρηση των σχολικών βιβλίων.

Οι έρευνες που γίνονται πάνω στα σχολικά εγχειρίδια στοχεύουν συνήθως, κατά κύριο λόγο, στην εξάλειψη των στερεοτύπων που συναντώνται είτε αυτά έχουν να κάνουν με κάποιο έθνος, κάποιο πολιτισμό, φύλο ή επάγγελμα κλπ. Τα θέματα που μελετώνται, βέβαια, αναφορικά με τα σχολικά βιβλία διαφέρουν ανάλογα με την εποχή. Επί παραδείγματι, ένα από τα πρώτα θέματα έρευνας των σχολικών βιβλίων είχε να κάνει με τα εθνικά στερεότυπα που συναντώνται σε αυτά και πως αυτά θα μπορούσαν να εξαλειφθούν. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η έρευνα των σχολικών εγχειριδίων επικεντρώθηκε στον εντοπισμό τυχόν αντικομμουνιστικών ή αντιμπεριαλιστικών ιδεών, λόγω του ψυχρού πολέμου. Μετά το 1980 το ενδιαφέρον των μελετητών μετακινήθηκε σε διάφορα κοινωνικά προβλήματα αλλά και στον τρόπο που τα σχολικά εγχειρίδια προβάλλουν τις αναπτυσσόμενες και τις αναπτυγμένες χώρες. Μετά το 1990 προέκυψαν πολλές μελέτες σχετικά με τα στερεότυπα των σχολικών βιβλίων για όσους/ες διαφέρουν εθνικά από την εκάστοτε κυρίαρχη ομάδα. Επίσης, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει μελέτες που αφορούν τα σεξιστικά στερεότυπα στα σχολικά βιβλία.

Σύμφωνα με τους Καψάλη και Χαραλάμπους (2008) η μελέτη των σχολικών εγχειριδίων μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση τους, δηλαδή σε εντοπισμό στερεοτυπικών απόψεων και στη διόρθωσή τους σε μια προσπάθεια προώθησης της ισότητας, φιλίας, αλληλεγγύης και αλληλοκατανόησης. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως ανάλογες μελέτες παρουσιάζουν την καταλληλότητα ή μη των σχολικών βιβλίων να χρησιμοποιηθούν στη διδασκαλία.

Όσον αφορά την Ελλάδα, οι Καψάλη και Χαραλάμπους (2008) αναφέρουν πως η μελέτη των σχολικών βιβλίων ήταν κατά κύριο λόγο ιδεολογική και αφορούσε τα βιβλία του δημοτικού. Οι πρώτες αντίστοιχες μελέτες στην ελληνική βιβλιογραφία παρατηρούνται μετά τη δεκαετία του 1970 και το αντικείμενο μελέτης τους είναι τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου. Έρευνες σχετικά με την στερεοτυπική απεικόνιση άλλων λαών στα σχολικά βιβλία έχουμε μετά το 1992. Παρακάτω θα αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιες σημαντικές μελέτες σχολικών εγχειριδίων στα πλαίσια της ελληνικής βιβλιογραφίας.

Μια από τις πρώτες έρευνες σχολικών εγχειριδίων είναι αυτή της Φραγκουδάκη (1978) σχετικά με τα Αναγνωστικά που διδάσκονταν στο δημοτικό σχολείο κατά τα έτη 1954 και 1974. Στα βιβλία αυτά η εικόνα του ανθρώπου που προβάλλεται είναι το άτομο δίχως κριτική σκέψη, το οποίο έχει ως υπέρτατες αξίες την πατρίδα και τη θρησκεία και, γενικά, ένα άτομο που εμφορείται από στερεότυπα και προκαταλήψεις.

Μία άλλη σημαντική έρευνα σχετικά με τα σχολικά βιβλία είναι αυτή του Άχλη (1983). Αντικείμενο μελέτης της συγκεκριμένης έρευνας αποτελούν τα σχολικά βιβλία ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου της εποχής εκείνης για τον τρόπο που προβάλλονται μέσα από αυτά οι Βούλγαροι και Τούρκοι γείτονές μας. Η έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα πως οι γείτονες παρουσιάζονται ως κατώτεροι και εχθρικοί ενώ αντίθετα στους/ις Έλληνες/ίδες αποδίδονται θετικά χαρακτηριστικά.

Η έρευνα του Μπονίδη (1995) αφορά τα βιβλία Ιστορίας και Γλώσσας σχετικά με την εικόνα του εθνικού «άλλου» σε αυτά. Διαπιστώνεται μέσω αυτής πως στον εθνικό «άλλο» αποδίδονται, κατά κύριο λόγο, αρνητικά χαρακτηριστικά ενώ οι Έλληνες/ίδες ηρωοποιούνται.

Άλλη ενδιαφέρουσα έρευνα που εντοπίζεται στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία είναι αυτή της Ασκούνη (1997). Στη συγκεκριμένη έρευνα μελετήθηκαν τα βιβλία της Γλώσσας έκτης Δημοτικού και Α, Β, Γ Γυμνασίου και βρέθηκε πως προβάλλεται έντονα η ένδοξη ελληνική αρχαιότητα σαν αντιστάθμισμα απέναντι στα ποικίλα προβλήματα της σύγχρονης Ελλάδας.

Η έρευνα των Ξωχέλλη και συν. (2000) στα σχολικά βιβλία Γλώσσας του 1996 κατέδειξε πως βρίθουν αρνητικών στερεοτύπων για το τουρκικό έθνος. Από την άλλη πλευρά παρατηρήθηκε πως, για άλλους λαούς, εκτός από τους Αλβανούς, υπήρχαν θετικές αναφορές.

Η έρευνα της Χρυσανθακοπούλου (2008) μελετά τα σεξιστικά στερεότυπα στα βιβλία της Γ και ΣΤ τάξης του δημοτικού σχολείου του 2006. Εντοπίστηκε ότι υπήρχαν «σεξιστικά στερεότυπα για το φύλο σε μεγάλο βαθμό στο βιβλίο της Ιστορίας και λιγότερο στα βιβλία της Γλώσσας και των Μαθηματικών. Εντοπίστηκαν, επίσης, πολλές εικόνες που αντιπροσωπεύουν κατά πολύ περισσότερο τους άνδρες /αγόρια σε σχέση με τις γυναίκες /κορίτσια» (Χρυσανθακοπούλου, 2008, σ. 133).

Μια πιο πρόσφατη έρευνα στα σχολικά βιβλία είναι αυτή της Σωτηρακοπούλου (2011). Στην έρευνά της μελετάται η εικόνα του «εαυτού» και του εθνικού «άλλου» στα σχολικά βιβλία ιστορίας της Γ' λυκείου στα 1965, 1970, 1985 και 2007. Διαπιστώνεται πως συχνά τα βιβλία παρουσιάζουν τους/ις Έλληνες/ιδες «ως θύματα ή έρμια των διαθέσεων των 'άλλων'» (Σωτηρακοπούλου, 2011, σ. 139). Επίσης, η ίδια αναφέρει πως επιχειρείται να προβληθεί κάποια υποτιθέμενη ανωτερότητα του ελληνικού έθνους μέσω της υπονοούμενης βαρβαρότητας των άλλων εθνών. Η βαρβαρότητα αυτή επιχειρείται να αναδειχθεί μέσα από λεπτομερείς παρουσιάσεις μαχών, στις οποίες οι άλλοι λαοί προέβησαν σε αγριότητες. Με αυτό τον τρόπο γίνεται προσπάθεια και πολιτισμικής υποτίμησής τους.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια πληθώρα ερευνών γύρω από το ζήτημα των σχολικών εγχειριδίων και αποδεικνύεται στις περισσότερες περιπτώσεις πως ακόμα και σήμερα τα βιβλία αυτά βρίθουν εθνικιστικών και σεξιστικών στερεοτύπων (Φαφίτη-Βλαχοδήμου, 2014; Παπαοικονόμου, 2015; Τσιρνάρη, 2016; Βονόρτα & Βορρέ, 2017).

3. Μεθοδολογία

3.1. Μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου

Για την ανάλυση των στερεοτύπων των εικόνων των σχολικών βιβλίων έχει επιλεγεί η ερευνητική μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου. Σύμφωνα με τον Neuendorf (2002, σ. 1) η ανάλυση περιεχομένου είναι μια «συστηματική, αντικειμενική, ανάλυση των χαρακτηριστικών ενός μηνύματος. Περιλαμβάνει την προσεκτική εξέταση των ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων, την ανάλυση των ανθρώπινων πορτραίτων που παρουσιάζονται σε τηλεοπτικά διαφημιστικά, ταινίες και λογοτεχνικά έργα, την έρευνα, με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, της χρήσης των λέξεων στις ειδήσεις ή σε πολιτικούς λόγους και πολλά άλλα». Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου μπορεί να αναφέρεται στη μελέτη και στην ανάλυση μηνυμάτων που μεταφέρονται τόσο μέσω γραπτών κειμένων όσο και μέσω προφορικού λόγου ή εικόνων (Βάμβουκας, 1998). Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες (Cohen και συν., 2008).

Η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου διακρίνεται σε ποσοτική και ποιοτική. Η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου έχει στόχο να εντοπίσει πόσο συχνά εμφανίζονται συγκεκριμένα στοιχεία στο υπό έρευνα υλικό ενώ η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, που αναπτύχθηκε ως αντιστάθμισα της προαναφερθείσας, δεν εστιάζει στη συχνότητα εμφάνισης αλλά στο αν εμφανίζονται ή όχι κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Η ανάλυση περιεχομένου ως ερευνητική μέθοδος αναπτύχθηκε κατά τον 20^ο αιώνα και είχε, κυρίως, ως στόχο να αναλυθούν τα μηνύματα και οι σκοπιμότητες πολιτικών λόγων. Πιο συγκεκριμένα, η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου εφαρμόζεται ευρέως στη μελέτη αναλυτικών προγραμμάτων και σχολικών εγχειριδίων και, πολύ συχνά, ως στόχος τίθεται ο εντοπισμός στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως η μέθοδος αυτή δε μελετά μόνο όσα λέγονται, γράφονται ή, γενικά, προβάλλονται ρητά και έκδηλα αλλά και τα λανθάνοντα μηνύματα, όσα μπορεί να υπονοούνται ή όσα αποσιωπούνται.

Ο Βάμβουκας (1998) υποστηρίζει πως η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου έχει τρεις βασικούς στόχους. Ο πρώτος στόχος αφορά τη συστηματική καταγραφή των αξιών του υπό έρευνα παιδαγωγικού υλικού. Δεύτερος στόχος της μεθόδου αυτής είναι η ανάδειξη των ιδεών, των αξιών και των προθέσεων του δημιουργού του υπό μελέτη υλικού. Τέλος, ένας τρίτος στόχος της μεθόδου ανάλυσης περιεχομένου είναι η ανάδειξη των χαρακτηριστικών και των αξιών των αποδεκτών/τριών του ερευνώμενου υλικού, καθώς και η μελέτη επίδρασης της επικοινωνίας υλικού και αποδεκτών/τριών.

Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου μπορεί να μελετά βαθύτερες έννοιες του υπό μελέτη υλικού ή να περιορίζεται σε μελέτη των επιφανειακών ιδεών που προβάλλονται.

Σε κάθε περίπτωση στη μέθοδο αυτή θα πρέπει να διερευνώνται τα εξής στοιχεία: τα δεδομένα που μελετώνται, πως καθορίζονται, ο πληθυσμός από τον οποίο καθορίζονται, το πλαίσιο στο οποίο μελετώνται αυτά τα δεδομένα, τα όρια της ανάλυσης και ο στόχος των συμπερασμάτων (Stemler, 2001).

Ο Stemler (2001) τονίζει πως η συγκεκριμένη μέθοδος δεν κρίνεται κατάλληλη, όταν δεν υπάρχουν επαρκή δεδομένα στο υπό μελέτη υλικό, όταν τα δεδομένα είναι ασαφή, διφορούμενα ή λείπουν βασικές έννοιες. Επίσης, είναι πιθανό, το μελετώμενο υλικό να μην προσφέρεται για ένα τέτοιο είδος ανάλυσης ή ο σκοπός της μελέτης μας να μην εξυπηρετείται από τη συγκεκριμένη μέθοδο.

Κατά τη διαδικασία της ανάλυσης αυτής, το υλικό χωρίζεται σε ενότητες και αναλύονται τα σχετικά με την έρευνα δεδομένα. Η ανάλυση περιεχομένου μπορεί να είναι: λεξιλογική, φραστική ή θεματική. Στη λεξιλογική ανάλυση περιεχομένου ως μονάδα ανάλυσης τίθεται η σημασία της λέξης. Στη φραστική ανάλυση περιεχομένου ως μονάδα ανάλυσης τίθεται η σημασία μιας φράσης του κειμένου. Στη θεματική ανάλυση περιεχομένου ως μονάδα ανάλυσης μπορεί να τίθενται ομάδες λέξεων.

Η ανάλυση περιεχομένου, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, χαρακτηρίζεται ποιοτική, αν μελετάται η εμφάνιση ή μη κάποιων χαρακτηριστικών και ποσοτική, αν μελετάται το πόσο συχνά εμφανίζονται κάποια χαρακτηριστικά.

Όσον αφορά την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου έχει τα εξής χαρακτηριστικά: δεν εστιάζει στη συχνότητα εμφάνισης κάποιων χαρακτηριστικών αλλά στα ίδια τα χαρακτηριστικά, μελετά βαθύτερες ιδέες του μελετώμενου υλικού και, τέλος, δεν περιλαμβάνει πάντα σταθερά κριτήρια ανάλυσης. Παρά τα χαρακτηριστικά που παρουσιάστηκαν, ο Άχλης (1982) υποστηρίζει πως δεν είναι εύκολος ο διαχωρισμός μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου διότι θεωρείται πως η μία τροφοδοτεί την άλλη.

Ένα ακόμα βασικό στάδιο της ανάλυσης περιεχομένου είναι η συγκρότηση ενός συστήματος κατηγοριών, ώστε να ποσοτικοποιηθούν τα αποτελέσματα της έρευνας. Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό στάδιο της μεθόδου, κατά το οποίο οι κατηγορίες διαμορφώνονται με βάση το σκοπό και τους στόχους της έρευνας και με βάση τις ερευνητικές υποθέσεις. Εν συνεχεία, τα δεδομένα που έχουμε συλλέξει από το ερευνώμενο υλικό ταξινομούνται στις κατηγορίες.

Η κατηγοριοποίηση κρίνεται έγκυρη όταν πληρούνται οι ακόλουθοι κανόνες: αντικειμενικότητα, εξαντλητικότητα, καταλληλότητα και αμοιβαίος αποκλεισμός. Όσον αφορά την αντικειμενικότητα θεωρούμε πως υπάρχει, όταν όσοι/ες ερευνητές/τριες κι αν μελετήσουν το υπό μελέτη υλικό καταλήγουν στα ίδια συμπεράσματα, άρα και στην ίδια ταξινόμηση των δεδομένων στις υπάρχουσες κατηγορίες. Η εξαντλητικότητα έχει να κάνει με την πλήρη παράθεση των χαρακτηριστικών του μελετώμενου υλικού και των κατηγοριών που προκύπτουν ανάλογα με τους στόχους της έρευνας. Η καταλληλότητα αφορά το κατά πόσο οι κατηγορίες που έχουν τεθεί σχετίζονται με τους στόχους της έρευνας και τις ερευνητικές υποθέσεις. Τέλος, ο αμοιβαίος αποκλεισμός διασφαλίζεται, όταν δεν υπάρχει «επικάλυψη» κάποιας κατηγορίας από άλλη.

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί πως όταν γίνεται λόγος για ερευνητικά ερωτήματα, αναφερόμαστε σε υποθέσεις που θέτει ο/η ερευνητής/τρια, οι οποίες διαψεύδονται ή επαληθεύονται μετά από ανάλυση των δεδομένων και εξαγωγή συμπερασμάτων. Η εγκυρότητα των συμπερασμάτων κρίνεται από το αν άλλοι ερευνητές/τριες που θα επαναλάβουν την ερευνητική διαδικασία, οδηγηθούν σε ίδια συμπεράσματα.

Έτσι, λοιπόν, κατά την ανάλυση περιεχόμενου, αρχικά τίθενται οι ερευνητικές υποθέσεις, έπειτα δημιουργούνται σε προκαταρκτικό στάδιο κάποιες κατηγορίες ταξινόμησης των δεδομένων του μελετώμενου υλικού και, τέλος, με την ολοκλήρωση της μελέτης, οι κατηγορίες αυτές μπορεί να αναθεωρηθούν και να ανασυσταθούν (Βάμβουκας, 1998).

4. Υπόθεση της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Υπόθεση της έρευνας: Τα σχολικά γλωσσικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας προβάλλουν μέσω των εικόνων τους την υπεροχή της Ελλάδας έναντι άλλων χωρών μέσω της στερεοτυπικής προβολής ελληνικών τουριστικών περιοχών, ελληνικών έργων τέχνης, εικόνων και μυστηρίων της ελληνορθόδοξης εκκλησίας με στόχο την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των ομογενών. Επίσης, προβάλλουν έμφυλα στερεότυπα.

Η εικόνα της ειδυλλιακής χώρας που υπερέχει όλων των άλλων, η άμεση σύνδεση με την αρχαιότητα, η εξιδανίκευση κάθε στοιχείου της ελληνικής παράδοσης στοχεύει στην ενίσχυση του πατριωτισμού των παιδιών των Ελλήνων/ίδων μεταναστών/στριών και στη διατήρηση του συναισθηματικού δεσμού με τον τόπο της καταγωγής τους. Για πολλά από τα παιδιά της ομογένειας η Ελλάδα είναι ένας τόπος που γνωρίζουν μόνο από τις διηγήσεις των μεγαλύτερων ή από τις καλοκαιρινές τους διακοπές. Μέσω των βιβλίων αυτών, λοιπόν, επιχειρείται να γνωρίσουν όχι μόνο την ελληνική γλώσσα αλλά και τις παραδόσεις του τόπου, τα ήθη, τα έθιμα, τις συνήθειες των κατοίκων. Στην προσπάθεια αυτή, οι συγγραφείς των εγχειριδίων αυτών διαμορφώνουν ένα περιεχόμενο διδασκαλίας, το οποίο τόσο στα κείμενα όσο και στην εικογράφηση βρίθει ποικίλων στερεοτύπων.

Ερευνητικά ερωτήματα:

1. Προβάλλεται στερεοτυπικά η εικόνα της Ελλάδας;
2. Προβάλλονται στερεοτυπικά τουριστικές περιοχές;
3. Προβάλλονται στερεοτυπικά έργα τέχνης;
4. Προβάλλονται στερεοτυπικά θρησκευτικές εικόνες και μυστήρια;
5. Προβάλλονται στερεοτυπικά λαογραφικά στοιχεία;
6. Προβάλλονται στερεοτυπικά κοινωνικά προβλήματα;

7. Προβάλλονται στερεοτυπικά επαγγέλματα;
8. Προβάλλονται έμφυλα στερεότυπα;

5. Υλικό δειγματοληψίας

Το υλικό το οποίο μελετήθηκε στην παρούσα έρευνα αφορά τις εικόνες των βιβλίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας του προγράμματος Παιδεία Ομογενών. Τα επίπεδα που αναλύθηκαν είναι το δεύτερο (τάξη 3η και 4η), το τρίτο (τάξη 5η και 6η) και το τέταρτο επίπεδο (τάξη 7η).

Πιο συγκεκριμένα, τα βιβλία είναι τα εξής:

1. Βαγιωνάκης Μ., Καδής Μ., Λιαναντωνάκης Φ. «Μιλώ και γράφω ελληνικά στις γειτονιές του κόσμου», βιβλίο μαθητή/τριας, 3η τάξη, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο, 1999.
2. Βαγιωνάκης Μ., Καδής Μ., Λιαναντωνάκης Φ. «Μιλώ και γράφω ελληνικά στις γειτονιές του κόσμου», τετράδιο δραστηριοτήτων, 3η τάξη, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Αθήνα 2002.
3. Θώμου Π., Κασσωτάκη Ε., Λελεδάκη Ευρ., Μητροφάνης Γ., Νικολουδάκη-Σουρή Ε. «Γράμματα πάνε κι έρχονται ελληνικά στον κόσμο», βιβλίο μαθητή/τριας, 4η τάξη, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο, 1999.
4. Θώμου Π., Κασσωτάκη Ε., Λελεδάκη Ευρ., Μητροφάνης Γ., Νικολουδάκη-Σουρή Ε., Πετράκη Κ. «Γράμματα πάνε κι έρχονται ελληνικά στον κόσμο», τετράδιο δραστηριοτήτων, 4η τάξη, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Αθήνα, 2001.
5. Αναστάση Δ., Ασμέτη Χρ., Βάμβουκας Μ., Γερογιαννάκη Α., Κορφιάτη Αν., Χατζάκη Μ., «Ο κόσμος των Ελληνικών», βιβλίο μαθητή/τριας, 5η τάξη, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο, 1999.
6. Αναστάση Δ., Ασμέτη Χρ., Βάμβουκας Μ., Γερογιαννάκη Α., Κορφιάτη Αν., Χατζάκη Μ., «Ο κόσμος των Ελληνικών», τετράδιο δραστηριοτήτων, 5η τάξη, Αθήνα, 2004.
7. Θώμου Π., Κασσωτάκη Ε., Λελεδάκη Ευρ., Μητροφάνης Γ., Νικολουδάκη-Σουρή Ε., Παπαδογιαννάκης Ν., Πετράκη Κ. «Καθώς μεγαλώνουμε», βιβλίο μαθητή/τριας, 6η τάξη, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο, 2003.

8. Θώμου Π., Κασσωτάκη Ε., Λελεδάκη Ευρ., Μητροφάνης Γ., Νικολουδάκη-Σουρή Ε., Παπαδογιαννάκης Ν., Πετράκη Κ. «Καθώς μεγαλώνουμε», τετράδιο δραστηριοτήτων, 6η τάξη, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Αθήνα, 2006.
9. Θώμου Π., Κασσωτάκη Ε., Μαυρομανωλάκη Γ., Στύλου Γ., Χατζηδάκη Α. «Βήματα μπροστά 1», βιβλίο μαθητή/τριας, 7^η τάξη, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο, 2004.
10. Θώμου Π., Κασσωτάκη Ε., Μαυρομανωλάκη Γ., Στύλου Γ., Χατζηδάκη Α. «Βήματα μπροστά 1», τετράδιο δραστηριοτήτων, 7^η τάξη, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο, 2004.

6. Κατηγορίες στερεοτύπων

Οι κατηγορίες στερεοτύπων που εντοπίστηκαν κατά την ανάλυση των εικόνων των προαναφερθέντων σχολικών εγχειριδίων μπορούν να καταταχθούν σε εννέα κατηγορίες. Έτσι, έχουν εντοπιστεί έμφυλα στερεότυπα, λαογραφικά στερεότυπα, στερεότυπα σχετικά με την Ελλάδα, επαγγελματικά στερεότυπα, στερεότυπα που αφορούν έργα τέχνης, μνημεία, τουριστικές περιοχές, θρησκευτικά στερεότυπα και στερεότυπα που δε μπορούν να ενταχθούν σε κάποια από τις ανωτέρω κατηγορίες και τα έχουμε εντάξει στην κατηγορία διάφορα στερεότυπα.

Όσον αφορά τα έμφυλα στερεότυπα, βλέπουμε πως αυτά έχουν την πρώτη θέση σε αριθμό αναφορών στις εικόνες των βιβλίων. Συνολικά, έχουμε 160 αναφορές έμφυλων στερεοτύπων, 117 στο β επίπεδο, 23 στο γ επίπεδο και 20 στο δ επίπεδο. Πρόκειται για εικόνες στις οποίες αγνοείται το γυναικείο φύλο, υστερεί αριθμητικά ή τίθεται σε δευτερεύοντα ρόλο ενώ ο πρωταγωνιστικός ρόλος δίνεται στα αγόρια. Συχνά, εμφανίζονται σκίτσα, στα οποία οι γυναίκες μαγειρεύουν, ασχολούνται με οικιακές εργασίες ή με τη φροντίδα των παιδιών ενώ οι άντρες ασχολούνται με επιστήμες, με χειρωνακτικές εργασίες και άλλες εργασίες εκτός του σπιτιού. Ακόμα και τα χρώματα και το στιλ ενδυμασίας που επιλέγεται για άνδρες και γυναίκες μπορούμε να υποστηρίξουμε πως υπονοεί τέτοιου είδους στερεότυπα, όπως και η κίνηση και η στάση σώματος των ηρωίδων/ων των σχολικών βιβλίων. Τα αγόρια εμφανίζονται σε πιο δραστήριες στάσεις και κινήσεις (κρατούν τη σημαία στις παρελάσεις, τρέχουν και παίζουν σε σκηνές παιχνιδιών, έχουν πιο δραστήρια στάση ακόμα και στην τοποθέτηση του σώματος και των χεριών τους σε διάφορες σκηνές

της καθημερινής τους ζωής), από την άλλη πλευρά τα κορίτσια εμφανίζονται παθητικά στη στάση τους (πολλές φορές κάθονται, δε μιλούν πολύ, ακούν τους άλλους, σταυρώνουν τα χέρια, κάθονται ή στέκονται λίγο πιο πίσω από τα αγόρια). Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως οι γυναίκες, όταν παρουσιάζονται ως εργαζόμενες, ασκούν, στις περισσότερες περιπτώσεις, επαγγέλματα που αφορούν τη φροντίδα ή τη διαπαιδαγώγηση (δασκάλες, νηπιαγωγοί, νοσοκόμες) ενώ οι άντρες εμφανίζονται να ασκούν επαγγέλματα κύρους (γιατροί, υπάλληλοι επιχειρήσεων) και άλλοτε επαγγέλματα χειρωνακτικά (εργάτες). Τέτοια στοιχεία επιλέξαμε να εντάξουμε στην κατηγορία των έμφυλων στερεοτύπων.

Σχετικά με λαογραφικά στερεότυπα έχουν εντοπιστεί 92 αναφορές στις εικόνες των βιβλίων, 61 στο β επίπεδο, 26 στο γ επίπεδο και 5 στο δ επίπεδο. Οι αναφορές αυτές σχετίζονται με ήθη, έθιμα και παραδόσεις του ελληνικού λαού, καθώς και στοιχεία που σχετίζονται με τον ελληνικό πολιτισμό. Έτσι, λοιπόν, βλέπουμε εικόνες από εορταστικές εκδηλώσεις και ελληνικά έθιμα για τα Χριστούγεννα, την Πρωτοχρονιά, το Πάσχα, τις Απόκριες, τις εθνικές επετείους κλπ. Επίσης, παραστάσεις του αρχαίου ελληνικού θεάτρου, παραστάσεις με τον Καραγκιόζη κλπ. αποτελούν μέρος της ελληνικής κουλτούρας.

Όσον αφορά την κατηγορία διάφορα στερεότυπα έχουμε εντοπίσει 91 αναφορές, 34 στο β επίπεδο, 50 στο γ επίπεδο και 7 στο δ επίπεδο. Πρόκειται κατά κύριο λόγο για στερεότυπα που αφορούν κοινωνικά προβλήματα (πυρκαγιές, πόλεμοι, φτώχεια, ανέχεια) αλλά και για στερεότυπα που αφορούν ποικίλες πτυχές του ανθρώπινου βίου και της καθημερινότητάς μας, όπως το θέατρο, οι διαφημίσεις, τα παιδικά παιχνίδια, η καλλιτεχνική δραστηριότητα, ο αθλητισμός κ.α.

Στα στερεότυπα για την Ελλάδα υπάρχουν στις εικόνες 89 αναφορές, 30 στο β επίπεδο, 48 στο γ επίπεδο και 11 στο δ επίπεδο. Πρόκειται για ελληνικές σημαίες, χάρτες της Ελλάδας, φωτογραφίες ελληνικών πόλεων και νησιών, καθώς και εικόνες που αφορούν τον εορτασμό των εθνικών επετείων και προβολή εθνικών ηρώων. Επίσης, προβάλλονται κορυφαίοι/ες Έλληνες/ίδες αθλητές/τριες και εικόνες των Ολυμπιακών αγώνων αλλά και αθλητές/τριες της αρχαιότητας. Είναι εμφανές πως επιχειρείται η άμεση σύνδεση της σύγχρονης με την αρχαία Ελλάδα.

Σχετικά με τα επαγγελματικά στερεότυπα εντοπίζονται 36 αναφορές, 22 στο β επίπεδο, 9 στο γ επίπεδο και 5 στο δ επίπεδο. Εδώ παρουσιάζονται κάποια συνήθη στερεοτυπικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με συγκεκριμένα επαγγέλματα είτε αυτά αφορούν τη συμπεριφορά των επαγγελματιών (π.χ. στοργική δασκάλα απέναντι στους/ις μαθητές/τριες) είτε αυτά αφορούν την εξωτερική εμφάνιση (π.χ. ντετέκτιβ με καμπαρντίνα και καπέλο).

Σχετικά με στερεοτυπικές αναφορές για έργα τέχνης υπάρχουν 17 αναφορές, 4 στο β επίπεδο, 9 στο γ επίπεδο και 4 στο δ επίπεδο. Εδώ συναντώνται πίνακες ζωγραφικής, γλυπτά και αγάλματα.

Τα θρησκευτικά στερεότυπα αριθμούν 16 αναφορές, 9 στο β επίπεδο, 7 στο γ επίπεδο και 0 στο δ επίπεδο. Τα στερεότυπα αυτά αφορούν μυστήρια της εκκλησίας και εικόνες που σχετίζονται με τα Χριστούγεννα και το Πάσχα.

Όσον αφορά τις τουριστικές περιοχές υπάρχουν 15 αναφορές, 7 στο β επίπεδο, 4 στο γ επίπεδο και 4 στο δ επίπεδο. Προβάλλονται, δηλαδή, φωτογραφίες νησιών και εικόνες από την ελληνική ύπαιθρο, δάση, θάλασσες κλπ.

Τέλος, έχουν καταγραφεί 11 αναφορές σχετικά με μνημεία, 4 στο β επίπεδο, 6 στο γ επίπεδο και 1 στο δ επίπεδο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο Παρθενώνας, ο Λευκός Πύργος και το παλάτι της Κνωσού.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί πως ένας βασικός λόγος για τον οποίο υπάρχει μεγάλη διαφορά στον αριθμό των στερεοτυπικών αναφορών μεταξύ των τριών επιπέδων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας (288 στο β επίπεδο, 182 στο γ επίπεδο και 57 στο δ επίπεδο) είναι πως ο αριθμός των εικόνων μειώνεται σημαντικά στα υψηλότερα επίπεδα. Επίσης, θα πρέπει να τονιστεί πως στις αναφορές έχουν συμπεριληφθεί και οι εικόνες των τετραδίων δραστηριοτήτων.

Ακολούθως, παρατίθεται εκτενής ανάλυση των στερεοτύπων των εικόνων των σχολικών εγχειριδίων και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την ανάλυση αυτή. Στο παράρτημα παρατίθεται γραφική παράσταση σχετικά με τα ποσοστά των αναφορών για τις προαναφερθείσες κατηγορίες στερεοτύπων.

7. Ανάλυση εικόνων σχολικών εγχειριδίων

Τα σχολικά εγχειρίδια που θα αναλυθούν εντάσσονται στο πρόγραμμα «Παιδεία Ομογενών» για τη διδασκαλία της Ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, θα παρουσιαστεί η μελέτη που έχει γίνει στο δεύτερο, τρίτο και τέταρτο επίπεδο για τη διδασκαλία της ελληνικής από το σύνολο των πέντε επιπέδων. Αξίζει να αναφερθεί πως τα βιβλία του δεύτερου επιπέδου διδάσκονται στην τρίτη και τέταρτη τάξη, τα βιβλία του τρίτου επιπέδου στην πέμπτη και έκτη τάξη και τα βιβλία του τέταρτου επιπέδου στην έβδομη, όγδοη και ένατη τάξη. Να επισημανθεί ότι στη έρευνά μας δε συμπεριλάβαμε το πρώτο επίπεδο που ξεκινά από την προδημοτική εκπαίδευση και φτάνει ως τη δεύτερη τάξη και το πέμπτο επίπεδο που αντιστοιχεί στη δέκατη έως τη δωδέκατη τάξη. Η επιλογή αυτή βασίστηκε στην πρόθεση της γράφουσας να μελετηθεί κατά κύριο λόγο το μέσο επίπεδο που αντιστοιχεί σε τάξεις του ελληνικού δημοτικού σχολείου ή και λίγο μεγαλύτερες. Επιπροσθέτως, να επιμανθεί πως η σειρά των βιβλίων αυτών έχει τίτλο «Πράγματα και γράμματα» και περιλαμβάνει το βιβλίο του μαθητή, τετράδια δραστηριοτήτων, βιβλία οδηγιών για τον εκπαιδευτικό και cd-rom που συνοδεύουν τα κείμενα και τις ασκήσεις των βιβλίων. Παρακάτω αναλύονται εκτενώς τα στερεότυπα που προβάλλονται από τις εικόνες των προαναφερθέντων σχολικών εγχειριδίων.

Το βιβλίο μαθητή/τριας του δεύτερου επιπέδου που αντιστοιχεί στην τρίτη τάξη τιτλοφορείται «Μιλώ και γράφω ελληνικά στις γειτονιές του κόσμου».

Ξεκινώντας από το εξώφυλλο του συγκεκριμένου βιβλίου παρατηρείται πως απεικονίζονται πέντε παιδιά πάνω στη γήινη σφαίρα. Το πρώτο εμφανές έμφυλο στερεότυπο αφορά την αριθμητική υπεροχή των αγοριών έναντι των κοριτσιών, δύο κορίτσια και τρία αγόρια. Επίσης, στερεοτυπικά προσεγγίζεται και το ντύσιμο των παιδιών. Τα αγόρια είναι ντυμένα με καφέ, πράσινα και μπλε, δηλαδή ουδέτερα και θεωρούμενα «αγορίστικα» χρώματα, σύμφωνα με τα στερεότυπα του φύλου και τα κορίτσια με γαλάζια, κίτρινα, λευκά και κόκκινα χρώματα, δηλαδή τα «κοριτσίστικα» χρώματα, σύμφωνα με τα έμφυλα στερεότυπα. Θετικό είναι το γεγονός πως κάποια από τα παιδιά της εικόνας φαίνονται πιο παχουλά ή κάποια με γυαλιά, ωστόσο δεν φαίνεται να παρουσιάζεται κάποιο παιδί από διαφορετικό φυλετικό και πολιτισμικό πλαίσιο από αυτό της κυρίαρχης ομάδας.

Επίσης, δε φαίνεται να παρουσιάζεται κάποιο παιδί με αναπηρία. Είναι αναμφισβήτητο πως είναι πολύ σημαντικό κάθε παιδί, ανεξάρτητα από τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του, να νιώθει πως και η δική του εικόνα εκπροσωπείται με κάποιο τρόπο στους/ις ήρωες/ίδες των βιβλίων που διαβάζει.

Στην πρώτη ενότητα του βιβλίου με τίτλο «Πάλι όλοι μαζί» απεικονίζονται δύο μικρά αγόρια στην παραλία να αναλογίζονται με άγχος το τέλος των διακοπών τους και την επιστροφή στην καθημερινότητα του σχολείου. Στην εικόνα αυτή βλέπουμε πως υπάρχουν

μόνο αγόρια και όχι κορίτσια, δηλαδή τα κορίτσια «παραγκωνίζονται». Τα αγόρια που παρουσιάζονται είναι παχουλά και το ένα από τα δύο φορά κόκκινο και λευκό χρώμα, στοιχείο που καταρρίπτει στερεότυπα σχετικά με τη σύδεση χρωμάτων και φύλου αλλά και στερεότυπα σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση.

Στην έβδομη σελίδα της πρώτης ενότητας παρουσιάζεται η παρέα των παιδιών του βιβλίου που επιστρέφει στο σχολείο. Θετικό είναι το γεγονός πως σε αυτή την εικόνα παρουσιάζονται τρία αγόρια και τρία κορίτσια, ισότιμος αριθμός μεταξύ των δύο φύλων. Οι επιλογές στα χρώματα των ρούχων τους δεν είναι στεροτυπικές. Επίσης, θετικό είναι πως υπάρχουν και εδώ παχουλά παιδιά και παιδί με γυαλιά αλλά, όπως προαναφέρθηκε δε συμπεριλαμβάνονται, και συνεπώς δεν εκπροσωπούνται από τους/ις ήρωες/ίδες του βιβλίου, παιδιά με αναπηρίες ή παιδιά από διαφορετική φυλετική καταγωγή. Αξιοσημείωτο και διαχρονικό έμφυλο στερεότυπο για όλα τα σχολικά εγχειρίδια είναι η φιγούρα της γυναίκας δασκάλας και μάλιστα μια ώριμη, γλυκιά γυναίκα, η οποία

είναι ντυμένη συντηρητικά, φορά μεγάλα γυαλιά, κρατά βιβλίο και χαμογελά. Προβάλλεται, λοιπόν, το επάγγελμα του/ης εκπαιδευτικού με όλα τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά που του αποδίδει διαχρονικά η κοινωνία. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως τα παιδιά στην εικόνα συζητούν για τις καλοκαιρινές διακοπές τους στην Ελλάδα, ένα κλασσικό στερεότυπο για τους Έλληνες ομογενείς. Επιπροσθέτως, η έμφαση που δίνεται στην ενότητα στο σχολικό θεσμό, με την πρώτη εικόνα του μαθήματος να δείχνει το κτίριο του σχολείου, προβάλλει το στερεότυπο της υπέρτατης σημασίας που δίνουν οι Έλληνες στην εκπαίδευση των παιδιών τους. Είναι ευρέως διαδομένη στην ελληνική κοινωνία η άποψη ότι η εκπαίδευση των παιδιών είναι ένα αγαθό εκ των ων ουκ άνευ που πρέπει να παρέχουν σε κάθε περίπτωση οι γονείς στα παιδιά τους. Στην επόμενη σελίδα του σχολικού βιβλίου παρουσιάζεται ανάλογη εικόνα με τους/ις ίδιους/ες ήρωες/ιδες με την προηγούμενη. Δεν υπάρχει κάποια διαφοροποίηση.

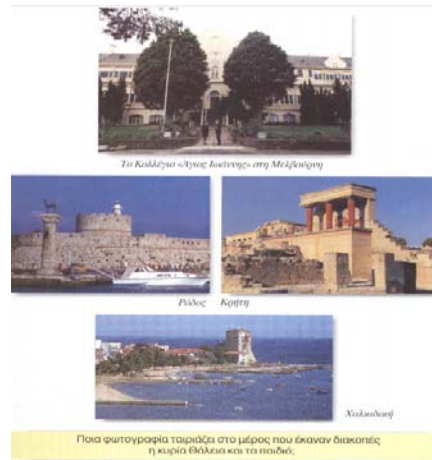

Στην ένατη σελίδα του σχολικού βιβλίου το καλοκαιρινό ταξίδι με πλοίο στην Ελλάδα ενισχύει το στερεότυπο που προαναφέρθηκε για τις διακοπές των ομογενών στην πατρίδα κατά τους

θερινούς μήνες. Συγκεκριμένα, αναφέρεται το ταξίδι στη Ρόδο. Επίσης αναφέρονται προορισμοί όπως η Κρήτη και η Χαλκιδική, δηλαδή προβάλλονται χαρακτηριστικές τουριστικές περιοχές της Ελλάδας. Το στερεότυπο προβολής της Ελλάδας ως καταλληλότερου προορισμού για καλοκαιρινές διακοπές είναι σύνηθες. Στη ίδια σελίδα παρουσιάζονται δύο αγόρια, το ένα να μελετά τα μαθήματά του και το άλλο να γελά με ένα ανέκδοτο της δασκάλας. Συνεπώς, και πάλι «παραγκωνίζονται» τα κορίτσια.

Στις σελίδες δέκα και έντεκα της ενότητας αυτής παρουσιάζεται ο χάρτης με τους νομούς της Ελλάδας και τις πρωτεύουσές τους αλλά και φωτογραφίες από τη Ρόδο, την Κρήτη και τη Χαλκιδική. Αξιοσημείωτο είναι πως στη φωτογραφία της Ρόδου και της Χαλκιδικής φαίνεται η θάλασσα, τονίζοντας και πάλι το στερεότυπο που θέλει την Ελλάδα τόπο κατάλληλο κατά κύριο λόγο για καλοκαιρινές διακοπές. Τονίζεται η φυσικά ομορφιά της χώρας, οι καθαρές θάλασσες αλλά και το στοιχείο

του ελληνικού πολιτισμού και της σημαντικής ελληνικής ιστορίας μέσω των μνημείων που παρουσιάζονται στις εικόνες.

Επίσης, στο τέλος της δέκατης σελίδας οι ηρωίδες/ες του βιβλίου συστήνονται. Είναι θετικό πως υπάρχει ισότιμος αριθμός εκπροσώπησης αγοριών και κοριτσιών. Ωστόσο, βλέπουμε πως πρώτο στη σειρά παρουσίασης τίθεται το αγόρι.

Στη σελίδα δώδεκα του σχολικού βιβλίου παρατηρούμε ένα κορίτσι και ένα αγόρι. Το κορίτσι με ένα χαρακτηριστικό διδακτικό ύφος, ανάλογο με αυτό της δασκαλας, και κουνώντας το δάχτυλο, εξηγεί κάτι στο αγόρι, το οποίο την κοιτάζει με έκπληξη. Το στερεότυπο της γυναίκας που είναι ώριμη, σοφή και έχει μέσα της τη φύση της «δασκάλας» φαίνεται να διατηρείται.

Στη δεύτερη ενότητα του βιβλίου που τιτλοφορείται «Κάθε παιδί κι ένα λουλούδι» παρουσιάζονται στην πρώτη εικόνα πέντε παιδιά. Και σε αυτή την περίπτωση τα κορίτσια υποεκπροσωπούνται, αφού βλέπουμε τρία αγόρια

και δύο κορίτσια. Και πάλι δεν υπάρχει κανένα παιδί με αναπηρία ή δείγματα διαφορετικού πολιτισμικού κεφαλαίου από το κυρίαρχο δυτικό πολιτισμό.

Στη σελίδα 15 του σχολικού βιβλίου παρατηρούμε ένα κορίτσι να χορεύει χαρούμενο και να περιβάλλεται από πεταλούδες και λουλούδια. Είναι και αυτό ένα έμφυλο στερεότυπο που θέλει τα κορίτσια πιο εκδηλωτικά στα συναισθήματά τους. Ακόμα και τα ζωηρά χρώματα των ρούχων της κρύβουν στερεοτυπικές συνυποδηλώσεις σχετικά με το φύλο της.

Η τρίτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Στο σπίτι... Καθένας μας και όλοι μαζί!».

Στις εικόνες αυτές παρατηρούμε και πάλι εμφανέστατα έμφυλα στερεότυπα που έχουν να κάνουν με τους ρόλους των φύλων, τα χαρακτηριστικά, τις συνήθειες και την εμφάνισή τους. Αρχικά, παρατηρείται η παραδοσιακή εικόνα του κοριτσιού να καθυστερεί στο μπάνιο με την πρωινή ρουτίνα της περιποίησής της και το αγόρι εκνευρισμένο να της ζητά να βγει. Απ' την άλλη πλευρά, η παραδοσιακή εικόνα της μητέρας που επεμβαίνει και προσπαθεί να διευθετήσει το ζήτημα, διότι η μητέρα είναι αυτή που θεωρείται υπεύθυνη, σύμφωνα με τα έμφυλα στερεότυπα, για τη διατήρηση της γαλήνης του σπιτιού και τη σωστή διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Χαρακτηριστικό των στερεοτύπων αυτών είναι και η ενδυμασία των ατόμων στην εικόνα. Το αγόρι φορά μπλε πτυζάμα, το κορίτσι κόκκινο φόρεμα και η μαμά ντυμένη με ένα σεμνό, μακρύ φόρεμα με λευκό γιακά και κόκκινες παντόφλες. Πρόκειται για χαρακτηριστική ενδυμασία που απηχεί στα έμφυλα στερεότυπα. Επίσης, προβάλεται το στερεότυπο της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας.

Στη δέκατη έβδομη σελίδα του σχολικού βιβλίου βλέπουμε και πάλι να προβάλλεται

Β. Την ώρα του φαγητού

ξεκάθαρα το στερεότυπο της παραδοσιακής ελληνικής πατριαρχικής οικογένειας, στην οποία η μαμά έχει μαγειρέψει το φαγητό και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας το απολαμβάνουν. Και πάλι το γυναικείο φύλο υποεκπροσωπείται με την εικόνα να παρουσιάζει τρεις άντρες και μόνο δύο γυναίκες. Το ντύσιμο των γυναικών της εικόνας είναι παραδοσιακό με μπλε φορέματα με λευκό γιακά, χαρακτηριστικό έμφυλο στερεότυπο. Άλλο ένα στερεότυπο είναι αυτό

που σχετίζεται με την ελληνική μαγειρική, δηλαδή το φαγητό που ετοίμασε η μητέρα της οικογένειας είναι μουςακάς. Πρόκειται για ένα πιάτο που είναι ταυτισμένο στη συνείδηση των ξένων αλλά και των ομογενών με την Ελλάδα.

Στην επόμενη σελίδα του βιβλίου παρατηρούμε ένα αγόρι κι ένα κορίτσι που, απ' ό

Γ. Την ώρα της εργασίας

φαίνεται, είναι αδέρφια κατά την ώρα της μελέτης τους. Τα παιδιά εμφανίζονται να μαλώνουν με το αγόρι να είναι πιο αυστηρό και θυμωμένο, ενώ το κορίτσι να καταφεύγει στο να ζητήσει βοήθεια και υπεράσπιση από τον πατέρα του, άλλο ένα έμφυλο στερεότυπο του βιβλίου, που παρουσιάζει τα κορίτσια αδύναμα να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Από την άλλη η επίκληση του πατέρα για την

τιμωρία του μικρού γιου είναι ένα άλλο στερεότυπο που δείχνει ότι στην πατριαρχική

Δ. Στην τηλεόραση

πυρηνική ελληνική οικογένεια, ο πατέρας έχει την εξουσία και επιβάλλει τιμωρίες.

Ε. Στην κουζίνα

Στη δέκατη ένατη και εικοστή σελίδα του βιβλίου βλέπουμε πως η μητέρα,

Στ. Ζημιές και μαστορέματα

καθαριότητα του σπιτιού και τους άντρες να αναλαμβάνουν χειρωνακτικές εργασίες που έχουν να κάνουν με μαστορέματα.

Ένα λεπτό, παιδιά, μη φεύγετε. Θέλω να σας δώσω την πρόσκληση για το πάρτι μου.

Θα μας κάνεις πάρτι; Τι γιορτάζεις;

Τα γενέθλιά της γιορτάζει. Δεν θυμάσαι που είχαμε πάει στο σπίτι της, περίπου τέτοιον καιρό;

Πόσων χρονών γίνεσαι;

περιτρυγισμένη από τα παιδιά της, μαγειρεύει το φαγητό ενώ ο πατέρας ασχολείται με τα μαστορέματα του σπιτιού προσπαθώντας να επισκευάσει το χαλασμένο σωλήνα στο νιπτήρα του μπάνιου. Είναι ένα χαρακτηριστικό στερεότυπο φύλου που θέλει τις γυναίκες να ασχολούνται με τη μαγειρική, τη φροντίδα των παιδιών και την

Η τέταρτη ενότητα του βιβλίου τιτλοφορείται ως «Να ζήσεις, Μαρία...». Σε αντίθεση με την πλειονότητα των προηγούμενων εικόνων, εδώ παρατηρούμε πως τα κορίτσια υπερέχουν αριθμητικά έναντι των αγοριών. Ωστόσο και πάλι το ντύσιμο των κοριτσιών με φορέματα σε ζωηρά και έντονα χρώματα «περνά» άρρητα στα παιδιά έμφυλα στερεότυπα.

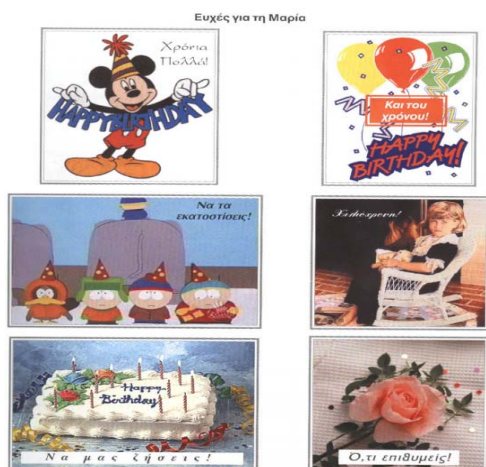

Τι δώρο να πάω στη Μαρία; Κάθε χρόνο κούκλες, κουκλάκια, βιβλία, αλμπουμ, παιχνίδια, παιχνιδάκια... Πρέπει να βρω κάτι που δεν το περιμένει!

Στην επόμενη σελίδα βλέπουμε ένα μικρό αγόρι δίπλα σε μια μπάλα. Το αγόρι είναι ντυμένο με σκούρα, ουδέτερα χρώματα και, σύμφωνα με τις επικρατούσες αντιλήψεις τις κοινωνίας για το παιχνίδι σε σχέση με το φύλο, παίζει με μια μπάλα, κατά πάσα πιθανότητα ποδόσφαιρό, που θεωρείται το χαρακτηριστικό παιχνίδι των αγοριών.

Στην εικοστή τρίτη σελίδα του σχολικού βιβλίου βλέπουμε μια ποικιλία από ευχετήριες κάρτες γεννεθλίων. Πρόκειται για μια χαρακτηριστική ελληνική συνήθεια

να προσφέρονται ευχετήριες κάρτες στις διάφορες γιορτές, η οποία προβάλλεται από

Άνα: Μαρία, φύσα δυνατά, να τα σβήσεις και τα ενιά!
Όλοι μαζί τραγουδούν. Οι ευχές δίνουν και παίρνουν!

το βιβλίο. Στην εικοστή τέταρτη σελίδα έχουμε επίσης τη συνηθισμένη τούρτα γεννεθλιών και τα παιδιά που χορεύουν στο πάρτι. Στην εικόνα αυτή τα αγόρια υπερέχουν αριθμητικά έναντι των κοριτσιών. Και πάλι τα κορίτσια είναι ντυμένα, όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τα έμφυλα στερεότυπα.

Στην εικοστή πέμπτη σελίδα βλέπουμε μια εικόνα στην οποία παρουσιάζονται όλα μαζί τα παιδιά στο πάρτι. Εδώ υπάρχει ισότιμη εκπροσώπηση και των δύο φύλων.

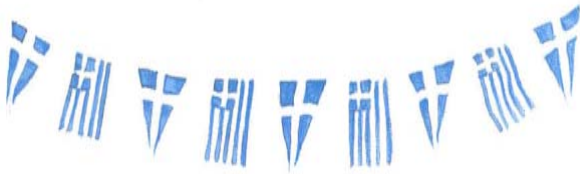
Στη τελευταία σελίδα της ενότητας παρατηρείται η συνομιλία ενός αγοριού και ενός κοριτσιού από το τηλέφωνο. Όπως είχε αναφερθεί και για προηγούμενη εικόνα, πρώτο στη σειρά τοποθετείται το αγόρι, γεγονός το οποίο άρρητα και κυρίως ως συμβολισμός μπορεί να περνά στερεοτυπικά μηνυμάτα για τη θέση των αντρών και των γυναικών στην κοινωνία.

Στην πέμπτη ενότητα αξιοσημείωτο είναι το πως παρουσιάζεται το σπίτι των ομογενών στην ελληνική επαρχία. Βλέπουμε μια ειδυλλιακή εικόνα

με μια όμορφη μονοκατοικία μέσα στη φύση. Πρόκειται για το στερεότυπο της εξιδανίκευσης της προγονικής γης, η οποία παρουσιάζεται ως ένας παραδεισένιος τόπος. Ο ηλιόλουστος καιρός και η ομορφιά της φύσης είναι χαρακτηριστικά στερεότυπα για την Ελλάδα, τα οποία την αναδεικνύουν ως ιδανικό τόπο καλοκαιρινών διακοπών για τους ομογενείς.

Η έκτη εικόνα του βιβλίου έχει τίτλο «Έλα κι εσύ στην παρέλαση». Βλέπουμε πως οι

σελίδες αυτές κοσμούνται από ελληνικές σημαίες και από εικόνες από παρελάσεις της 28^{ης} Οκτωβρίου. Πρόκειται για

κλασσικές στερεοτυπικές εικόνες που στόχο έχουν να ενισχύσουν την εθνική συνείδηση και τον πατριωτισμό των Ελλήνων/ίδων ομογενών. Στην παρακάτω εικόνα

με την παρέλαση των ομογενών στο Τορόντο βλέπουμε να είναι ντυμένοι με παραδοσιακές ελληνικές στολές, άλλο ένα στερεοτυπικό χαρακτηριστικό που συνδέεται με την ενίσχυση του πατριωτικού συναισθήματος.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως στη σελίδα 30 όσο και στη σελίδα 31 του σχολικού εγχειριδίου, όπου έχουμε διαλόγους των ηρώων/ίδων του βιβλίου, πρώτα μιλούν τα αγόρια και έπειτα τα κορίτσια, στοιχείο που μπορεί να θεωρηθεί πως έμμεσα ενισχύει στερεότυπα για την πρωτοκαθεδρία του αντρικού φύλου σε κάθε πτυχή του κοινωνικού βίου.

Στην τελευταία σελίδα της ενότητας παρατηρούμε ένα σκίτσο με τους/ις μικρούς/ες μαθητές/τριες να παρελαύνουν. Βλέπουμε στην

παρέλαση τρία αγόρια και μόνο ένα κορίτσι και ως σημαιοφόρος έχει επιλεγεί το αγόρι. Είναι, συνεπώς, και σε αυτή την εικόνα του βιβλίου εμφανή τα έμφυλα στερεότυπα που προβάλλονται. Τα στερεότυπα σε σχέση με τον πατριωτισμό, την ελληνική εθνική συνείδηση και τον τρόπο προβολής της μέσω εορτών και παρελάσεων, όπως αναφέρθηκαν ανωτέρω, κυριαρχούν και αυτή την εικόνα.

Η έβδομη ενότητα του σχολικού βιβλίου τιτλοφορείται ως «Από τον πύργο του Τορόντο». Και σε αυτή την ενότητα προβάλλεται η εικόνα της Ελλάδας και, μάλιστα,

βλέπουμε φωτογραφία της Αθήνας και, συγκεκριμένα, του βράχου της Ακρόπολης και του μνημείου του Παρθενώνα. Είναι, ίσως, το πιο γνωστό μνημείο της Ελλάδας και ένα από τα πρώτα πράγματα που

έρχεται στο μυαλό κάθε ανθρώπου, όταν μιλά για την Ελλάδα. Αξίζει να αναφερθεί πως η παρουσίαση του μνημείου και σε αυτή και στην επόμενη εικόνα γίνεται από ηρωίδες του βιβλίου. Το ντύσιμο της πρώτης, όπως βλέπουμε στην εικόνα, απηχεί στο στερεοτυπικά θεωρούμενο γυναικείο ντύσιμο με φόρεμα σε κόκκινο και κίτρινο χρώμα. Ωστόσο, στη δεύτερη εικόνα, που παρουσιάζεται παρακάτω, αίρεται το στερεότυπο αυτό με μια κοπέλα ντυμένη με τζιν φόρμα.

Στην επόμενη εικόνα της ίδια σελίδας του σχολικού βιβλίου προβάλλεται ο Πύργος του Τορόντο. Επιχειρείται, έτσι, από τους συγγραφείς ένα έντεχνο «πάντρεμα» των διαφορετικών χωρών και των μνημείων τους με

την ανάδειξη του πολιτισμού ως στοιχείου σύγκλισης μεταξύ των διαφορετικών χωρών.

Στη σελίδα 35 του σχολικού βιβλίου παρουσιάζονται να συνομιλούν οι ηρωίδες/ες και παρατηρούμε πως στο διάλογο αυτό υπάρχουν δύο κορίτσια και ένα αγόρι.

ύφος απορίας και άγνοιας. Πρόκειται και πάλι για ένα έμφυλο στερεότυπο.

Η όγδοη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Πολλά μπορούν να κάνουν τα παιδιά». Στη σελίδα 37 της ενότητας αυτής παρατηρούμε πως εμφανίζεται ένα αγόρι που κοιμάται, ο Νίκος και ένας άντρας μάγος. Και πάλι η πρωτοκαθεδρία στην εκονογράφηση δίνεται στο αντρικό φύλο.

Στη σελίδα 38 ο Νίκος μιλά με τον παππού του για το όνειρο που είδε. Και πάλι πρωταγωνιστεί το αντρικό φύλο και οι γυναίκες παραγκωνίζονται. Άλλο ένα στερεότυπο που είναι εμφανές στην εικόνα αυτή είναι η φιγούρα του παππού που δίνει συμβουλές στο μικρό εγγονό. Χαρακτηριστικά στερεοτυπική είναι και η απεικόνιση της μορφής του παππού με λευκά, αραιωμένα μαλλιά, μουστάκι, μαστούνι, συντηρητική ενδυμασία, κάποια παραπανίσια κιλά, σε γενικές γραμμές μια γλυκιά φιγούρα που αποπνέει σεβασμό.

Η ένατη ενότητα έχει τίτλο «Πονάνε τα δόντια όταν χαλάσουν». Και αυτή η ενότητα

ξεκινά με πρωταγωνιστή το μικρό Νίκο και τον περιπτερά της γειτονιάς, από τον οποίο πηγαίνει να αγοράσει καραμέλες. Παρουσία γυναικείας φιγούρας δεν υπάρχει σε αυτή τη σελίδα. Ο περιπτεράς απεικονίζεται ως μορφή στερεοτυπικά, ως ένας κύριος παχουλός, μελαχρινός, με μουστάκι και αραιωμένα μαλλιά.

Στη σελίδα 41 του βιβλίου βλέπουμε το μικρό Νίκο να απευθύνεται στη μητέρα του

για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του πονόδοντου που προέκυψε από τις καραμέλες. Είναι ένα από τα πιο συνηθισμένα στερεότυπα φύλου που θέλουν τη μητέρα να ασχολείται πάντα με τα προβλήματα των παιδιών της και είναι υπεύθυνη

να βρίσκει εκείνη τις λύσεις. Στερεοτυπικά αποδίδεται και η εμφάνισή της με ένα μακρύ, συντηρητικό φόρεμα. Άλλο ένα στερεότυπο που προβάλλεται είναι ο φόβος του παιδιού για την επίσκεψη στον οδοντίατρο.

Στη σελίδα 42 του σχολικού βιβλίου βλέπουμε το Νίκο να επισκέπτεται τον

οδοντίατρο. Κλασσικό στερεότυπο φύλου αποτελεί το γεγονός πως ο οδοντίατρος απεικονίζεται ως άντρας. Θεωρείται, δηλαδή, πως τα επαγγέλματα κύρους, όπως αυτό του γιατρού, ανήκουν κυρίως στο αντρικό φύλο.

Επίσης, ο γιατρός απεικονίζεται να φορά γυαλιά, κλασικό στερεοτυπικό στοιχείο της εμφάνισης του επιστήμονα.

Η δέκατη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Το λιοντάρι και το ποντίκι».

Πρόκειται για ένα μύθο του Αισώπου. Όπως είναι γνωστό ο μυθολογικός αυτοί είναι συνηθισμένοι με την Ελλάδα και είναι μια στερεοτυπική πηγή άντλησης κειμένων προς μελέτη για τα σχολικά εγχειρίδια. Θετικό είναι το γεγονός πως, σε αντίθεση με τις προηγούμενες

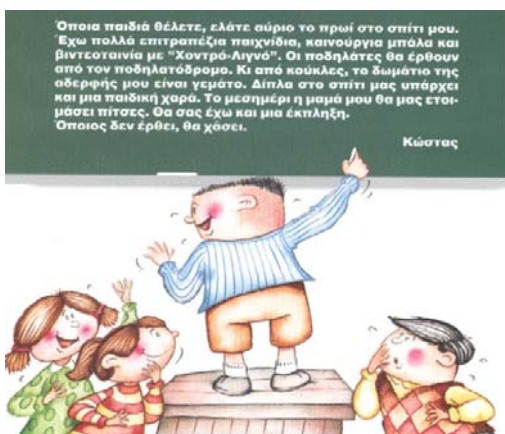
ενότητες, εδώ βλέπουμε μια ηρωίδα του βιβλίου να διαβάζει το μύθο.

Η ενδέκατη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Να βρεθούμε;». Το έμφυλο στερεότυπο

που προβάλλεται στην εικογράφηση της πρώτης σελίδας της ενότητας είναι πως στη συζήτηση που κάνουν τα παιδιά σχετικά με τη συνάντησή τους μετά το σχολείο, πρώτη παρουσιάζεται η παρέα των αγοριών, με ένα από τα κορίτσια μέσα, και έπεται η παρέα των κοριτσιών, με ένα από τα αγόρια μέσα. Η πρωτοκαθεδρία του αντρικού φύλου

κυριαρχεί και εδώ, όπως εμφανής είναι και στο γεγονός πως η ιδέα και η πρόταση για τη συγκέντρωση προέρχεται από ένα αγόρι της παρέας.

Στην εικόνα της σελίδας 47 του βιβλίου βλέπουμε ίσο αριθμό αγοριών και κοριτσιών στην παρέα. Ωστόσο, είναι το ένα από τα αγόρια αυτό που είναι όρθιο και γράφει στον πίνακα την πρόσκληση για τη συνάντησή τους. Όπως προαναφέρθηκε, δηλαδή, η πρωτοβουλία και η δράση αποδίδεται στο αντρικό φύλο, ενώ τα κορίτσια είναι παθητικές

αποδέκτριες του μηνύματος.

Στη σελίδα 48 του σχολικού βιβλίου παρατηρούμε πως και πάλι προβάλλονται στην εικόνα δύο αγόρια και κανένα κορίτσι. Τα παιδιά

αυτά παρουσιάζονται να παίζουν το παιχνίδι «Μέλισσα» που είναι ένα συνηθισμένο στερεοτυπικό παιχνίδι για παιδιά μικρής ηλικίας.

Προχωρώντας στη δωδέκατη ενότητα, ο τίτλος είναι «Πάμε για ψώνια;». Εμφανόι είναι τα στερεότυπα φύλου και εδώ, αφού ο πωλητής λαχανικών είναι άντρας και το άτομο που πηγαίνει να ψωνίσει στη λαϊκή είναι γυναίκα. Δηλαδή, προάγεται το

στερεότυπο του άντρα που κάνει το χειρωνακτικό επάγγελμα και της γυναίκας-νοικοκυράς που κάνει τα ψώνια του σπιτιού. Παρακάτω παρατηρούμε μια παρέα

γυναίκων να συζητά σχετικά με τα όσα αγόρασαν από τη λαϊκή και τις προσφορές που βρήκαν. Αξιοσημείωτο είναι πως στη συγκεκριμένη σκηνή δεν υπάρχει ούτε ένας άντρας, δηλαδή υποδηλώνεται πως τα ψώνια του σπιτιού είναι μια δουλειά για τις γυναίκες, άποψη καθαρά σεξιστική. Επιπροσθέτως, στερεοτυπικά στοιχεία διακρίνουμε στην εμφάνιση

του πωλητή και των γυναικών. Ο πωλητής παρουσιάζεται ως ένας παχουλός κύριος, μελαχρινός με μουστάκι και η εμφάνιση των κυριών συμβαδίζει με τα στερεότυπα για τη γυναίκα-νοικοκυρά, δηλαδή, απεικονίζονται ως γλυκές και σεμνές κυρίες, παχουλές και ντυμένες με συντηρητικά φορέματα.

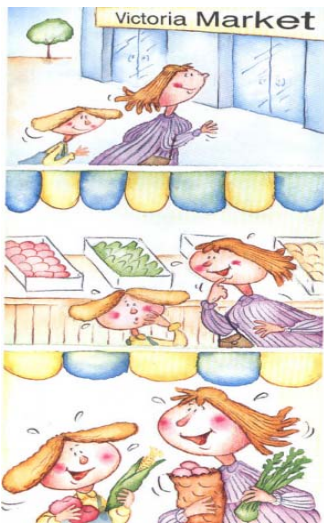
Στη σελίδα 51 του βιβλίου προβάλλονται, όπως και στο προηγούμενο σκίτσο, τα ψώνια που κάνουν διάφορες κυρίες στη λαϊκή. Τα στερεότυπα που διακρίνονται είναι τα ίδια με όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω.

Ο Κώστας και η Άννα ψωνίζουν στη λαϊκή

προηγούμενη στερεοτυπική απεικόνιση της ύπαρξης αποκλειστικά και μόνο γυναικών καταναλωτριών.

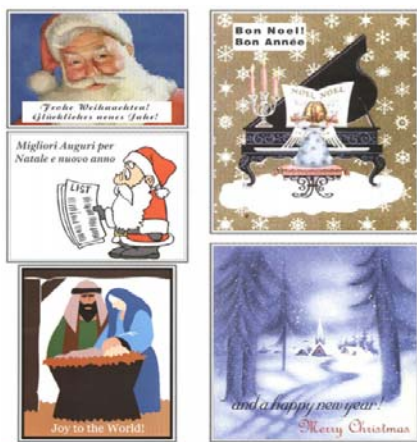

Στη σελίδα 54 τα σκίτσα δείχνουν μια μητέρα με την κόρη της να ψωνίζουν από το σούπερ μάρκετ. Επαναλαμβάνεται το στερεότυπο που θέλει τις γυναίκες να είναι υποχρεωμένες να ψωνίζουν και να αναλαμβάνουν εξ' ολοκλήρου τις οικιακές υποχρεώσεις.

Στη σελίδα 55 βλέπουμε έναν από τους μικρούς ήρωες του βιβλίου να παρουσιάζει διάφορα αινίγματα. Για ακόμη μία φορά οι γυναίκες ηρωίδες του βιβλίου τίθενται στο περιθώριο.

Στη σελίδα 56 του σχολικού βιβλίου και πάλι παρουσιάζεται ο άντρας μανάβης και ένα κοριτσάκι να ψωνίζει. Τα στερεότυπα είναι τα ίδια με όσα παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες εικόνες της ενότητας.

Η δέκατη τρίτη ενότητα έχει τίτλο «Η γέννηση του Χριστού». Βλέπουμε πως προβάλλεται η χριστιανική θρησκεία, εικόνες της θρησκείας αυτής και χριστιανικές παραδόσεις. Αρχικά, βλέπουμε στην πρώτη σελίδα της ενότητας χριστουγεννιάτικες κάρτες, κάποιες από τις οποίες στερεοτυπικά φέρουν τη μορφή του Άγιου Βασίλη, τη φάτνη του Χριστού, χιονισμένα τοπία ή στολισμένα σπίτια.

Στη σελίδα 59 του βιβλίου βλέπουμε δύο μαθήτριες να μιλούν με τη δασκάλα τους για τις διακοπές των Χριστουγέννων. Κάτω από το διάλογό τους παρατηρούμε το έθιμο του στολισμού του χριστουγεννιάτικου δέντρου. Αν

και στην εικόνα αυτή υπάρχουν μόνο γυναίκες ηρωίδες, ωστόσο, η εικόνα της δασκάλας απηχεί σε γνωστά σεξιστικά στερεότυπα που θέλουν το επάγγελμα της/του δασκάλας/ου ένα καθαρά «γυναικείο» επάγγελμα. Επίσης, η εικόνα της δασκάλας σε μια σεμνή, γλυκιά κοπέλα με ένα μακρύ φόρεμα απηχεί στην εικόνα που στερεοτυπικά αποδίδεται στις γυναίκες που ασκούν αυτό το επάγγελμα.

Στη σελίδα 60 του σχολικού βιβλίου παρουσιάζεται η παρέα των πρωταγωνιστών/στριών του βιβλίου να συζητά γύρω από το χριστουγεννιάτικο δέντρο. Υπάρχει ισότιμη εκπροσώπηση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών σε αυτό το σκίτσο. Ωστόσο, το ντύσιμο των παιδιών σε αυτή τη σκηνή είναι στερεοτυπικό με τα κορίτσια να φορούν φορέματα με έντονα χρώματα (κόκκινο, πορτοκαλί κλπ.) και τα αγόρια να φορούν ρούχα σε πιο ουδέτερες χρωματικές αποχρώσεις (μπλε, καφέ, κίτρινο κλπ.).

Στη σελίδα 62 του βιβλίου βλέπουμε τα παιδιά να λένε τα κάλαντα, πρόκειται για ένα από τα πιο γνωστά έθιμα των χριστουγέννων. Μάλιστα κάποια παιδιά εμφανίζονται να κρατούν τρίγωνα και άλλο να κρατά το παραδοσιακό ελληνικό καράβι. Ο στολισμός του καραβιού είναι ακόμα ένα χριστουγεννιάτικο έθιμο που αποδίδεται στην ελληνική παράδοση. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως στην εικόνα αυτή παρουσιάζονται τρία αγόρια και μόνο ένα κορίτσι, δηλαδή πρόκειται για άλλη μία περίπτωση όπου το γυναικείο φύλο υποεκπροσωπείται.

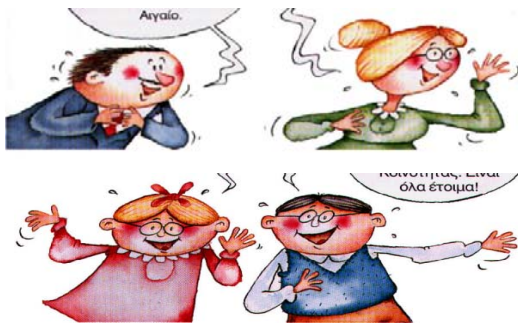
Στην ενότητα αυτή υπάρχουν κι άλλες εικόνες που προβάλλουν στερεοτυπικά τη γιορτή των χριστουγέννων, όπως η εικόνα του Άγιου Βασίλη με το σάκο με τα δώρα που προορίζονται για τα παιδιά, η εικόνα των μάγων με τα δώρα που ακολουθούν το λαμπερό άστρο και

επισκέπτονται τη φάτνη αλλά και οι κάρτες με τις ευχές που ανταλλάσσονται την περίοδο των γιορτών.

Η δέκατη τέταρτη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Τα όργανα έπαιζαν γλυκα κι ο κόσμος τραγουδούσε». Στην πρώτη σελίδα της ενότητας βλέπουμε μια

οικογένεια που ετοιμάζεται για μια εκδήλωση με παραδοσιακούς χορούς. Το πρώτο στερεότυπο που διακρίνουμε είναι αυτό της παραδοσιακής πυρηνικής οικογένειας που αποτελείται από τον πατέρα, τη μητέρα και τα δύο παιδιά, ένα αγόρι κι ένα κορίτσι. Η

ενδυμασία όλων των μελών της οικογένειας αποτυπώνει στερεότυπα σχετικά με το φύλο. Οι γυναίκες φορούν σεμνά φορέματα με έντονα χρώματα (κόκκινο, πράσινο) και λευκούς γιακάδες. Ο πατέρας παρουσιάζεται να έχει μουστάκι και να φορά κοστούμι με γραβάτα. Το μικρό αγόρι φοράει πουκάμισο και πουλόβερ σε μπλε χρώμα.

Στην επόμενη σελίδα του σχολικού εγχειριδίου αποτυπώνεται το στερεότυπο των ελληνικών παραδοσιακών χορών. Χαρακτηριστικά της

ελληνικής παράδοσης και τα μαντήλια που φαίνεται να κρατούν τα άτομα που χορεύουν. Στερεότυπα σχετικά με το φύλο αποτυπώνονται και σε αυτή την εικόνα με τα φορέματα σε έντονα χρώματα των γυναικών και τα συντηρητικά κοστούμια των αντρών.

Στη σελίδα 67 του σχολικού βιβλίου έχουμε και πάλι στερεοτυπική απόδοση της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής με τον άντρα κλαρινετίστα. Η εμφάνισή του με μουστάκι και το ντύσιμό του απηχούν τα προαναφερθέντα έμφυλα στερεότυπα.

Τα παραδοσιακά μουσικά όργανα και οι ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί με τις παραδοσιακές φορεσιές στόχο έχουν να προβάλλουν την ελληνικότητα της λαϊκής κουλτούρας και να τονώσουν την εθνική συνείδηση των μαθητών/τριών.

Η δέκατη πέμπτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Δήμητρα και Περσεφόνη». Στην ενότητα αυτή βλέπουμε αρχικά τα παιδιά στη θάλασσα να συζητούν. Αξιοσημείωτο είναι πως υπάρχει ισότιμη εκπροσώπηση αγοριών και κοριτσιών, ωστόσο παρατηρούμε πως πρώτα μιλούν τα αγόρια και έπειτα τα κορίτσια, στοιχείο που θα μπορούσε να θεωρηθεί πως υποδηλώνει πρωτοκαθεδρία του ανδρικού φύλου.

Ο μύθος για τη Δήμητρα και την Περσεφόνη που παρουσιάζεται στην ίδια ενότητα του σχολικού βιβλίου απηχεί το στερεοτυπικό θέμα της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας μέσω της οποίας επιχειρείται η ανάδειξη ελληνικών πολιτιστικών στοιχείων. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται η ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των μαθητριών/των.

Η δέκατη έβδομη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Ηρθε η τρελή Αποκριά». Αρχικά, στην πρώτη εικόνα βλέπουμε τις/ους ηρωίδες/ήρωες του βιβλίου να συζητούν. Η εκπροσώπηση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών είναι ισότιμη και όλα τα παιδιά συμμετέχουν ενεργά στη συζήτηση, συνεπώς δεν παρατηρούνται στη συγκεκριμένη εικόνα έμφυλα στερεότυπα.

Στη σελίδα 79 του σχολικού βιβλίου τα παιδιά παρουσιάζονται ντυμένα μασκαράδες να διασκεδάζουν. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως στη συγκεκριμένη εικόνα παρουσιάζονται περισσότερα αγόρια απ' ό,τι κορίτσια. Επίσης, πολύ χαρακτηριστικό και σύνηθες είναι το στερεότυπο που θέλει τα κορίτσια να ντύνονται στα καρναβάλια νεράιδες ή μάγισσες ενώ τα αγόρια πειρατές, κλόουν και πιερότοι. Επίσης, βλέπουμε τη στερότυπη εικόνα των εθίμων της αποκριάς και των αποκριάτικων φορεσιών.

Στη σελίδα 76 του σχολικού εγχειριδίου παρουσιάζονται στιγμιότυπα αποκριάτικων

παρελάσεων. Πρόκειται για στερεοτυπική παρουσίαση ελληνικών εθίμων που, όπως φαίνεται, καταλαμβάνουν σημαντικό χώρο στα σχολικά αυτά βιβλία. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως στην πρώτη φωτογραφία τα κορίτσια φορούν ως στολές ροζ μακριά φορέματα και τα αγόρια άσπρες στολές με καπέλο. Τα έμφυλα στερεότυπα για τον τρόπο ντυσίματος αγοριών και κοριτσιών είναι εμφανή και στο σημείο αυτό. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός πως τα αγόρια βρίσκονται μπροστά και στο κέντρο ως σημαιοφόροι της παρέλασης ενώ τα κορίτσια έπονται.

Στην ακόλουθη σελίδα βλέπουμε ένα αγόρι ντυμένο αρλεκίνο να πετά κονφετί. Η απουσία του γυναικείου φύλου και το γεγονός πως αρλεκίνοι παρουσιάζονται μόνο τα αγόρια είναι ακόμα ένα έμφυλο στερεότυπο που συναντάμε στο σχολικό εγχειρίδιο.

Η επόμενη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή». Το θέμα που πραγματεύεται η ενότητα αυτή είναι το στερεότυπο του εορτασμού της 25^{ης}

Μαρτίου ως εθνικής επετείου. Μέσα από τις εικόνες που παρουσιάζονται στόχος είναι η ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των μαθητών/τριών και η τόνωση του πατριωτικού συναισθήματός τους. Στην

πρώτη εικόνα της ενότητας βλέπουμε τον πατέρα με το μικρό του γιο που προετοιμάζονται για τη σχολική γιορτή. Στερεοτυπικά αποδίδεται η εμφάνισή τους με τον πατέρα με μουστάκι, αραιωμένα μαλλιά και συντηρητικό κοστούμι και το γιο να είναι ντυμένος με την παραδοσιακή στολή του τσολιά και να κρατά στο χέρι του την ελληνική σημαία. Στην εικόνα αυτή δεν υπάρχει κάποια από τις ηρωίδες του βιβλίου, δηλαδή το γυναικείο φύλο παραγκωνίζεται. Γενικά στην ενότητα αυτή δε βλέπουμε να προβάλλονται τα κορίτσια, επιλογή που θα μπορούσε να θεωρηθεί πως απηχεί το έμφυλο στερεότυπο που θέλει τον ηρωισμό να αποτελεί ανδρικό χαρακτηριστικό.

Στις επόμενες σελίδες της ενότητας βλέπουμε εικόνες του Ρήγα Φεραίου, της

Μπουμπουλίνας καθώς και εικόνες μάχης μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων. Η προβολή των αγωνιστών/στριών του 1821 αποτελεί άλλο ένα στερεότυπο για την ελληνική ιστορία, η οποία παρουσιάζεται εξιδανικευμένη για να ενισχύσει το

πατριωτικό φρόνιμα των μαθητών/τριών.

Στη σελίδα 82 του σχολικού βιβλίου παρουσιάζονται εικόνες από σχολικές γιορτές για την επέτειο της 25ης

Μαρτίου. Οι παραδοσιακές στολές που φορούν τα παιδιά και οι παραδοσιακοί χοροί αποτελούν στερεοτυπική αποτύπωση των ελληνικών παραδόσεων. Η προβολή των ελληνικών λαογραφικών στοιχείων είναι εμφανής.

λαογραφικών στοιχείων.

Στην επόμενη σελίδα της ενότητας αποδίδεται στερεοτυπικά ένα παραδοσιακό παιδικό παιχνίδι. Και στην εικόνα αυτή έχουμε προβολή

Η δέκατη όγδοη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Θέλω να γίνω...» και αφορά την επιλογή επαγγελμάτων.

Στη συγκεκριμένη ενότητα έχουμε προβολή διάφορων επαγγελμάτων. Θα πρέπει να τονιστεί πως τα έμφυλα στερεότυπα σχετικά με τα επαγγέλματα γυναικών-αντρών είναι εμφανή. Εξαιρέση

αποτελεί η πρώτη εικόνα του σχολικού βιβλίου στην οποία παρουσιάζεται η μικρή ηρώιδα του βιβλίου να εκφράζει το όνειρό της να γίνει ταχυδρόμος, επάγγελμα που σύμφωνα με τα κοινωνικά στερεότυπα θεωρείται «αντρικό». Ωστόσο, παρακάτω τόσο ο υπάλληλος του ταχυδρομείου, όσο και ο ταχυδρόμος στο σκίτσο είναι άντρες.

Στην επόμενη σελίδα του βιβλίου παρατηρούμε αριθμητική υπεροχή των αγοριών. Επίσης, τα κορίτσια επιζητούν να ακολουθήσουν επαγγέλματα όπως της δασκάλας ή της ανθοπώλισσας ενώ τα αγόρια τα επαγγέλματα του κτηνοτρόφου, του μηχανικού αυτοκινήτων και του μάγειρα. Ακολουθείται, δηλαδή, το στερεότυπο που θέλει τη γυναίκα να ασκεί επαγγέλματα φροντίδας,

ανατροφής παιδιών και εξυπηρέτησης πελατών σε αντίθεση με τους άντρες που ακολουθούν τεχνικά και χειρωνακτικά επαγγέλματα.

γυναικείου φύλου ως λιγότερου εύστροφου, καθώς η «γκάφα» έγινε από ηρωίδα του βιβλίου. Χαρακτηριστικό, επίσης, είναι στην εικόνα το στερεότυπο του γερμανικού σχολείου και των παιδιών μεταναστών/στριών που ετοιμάζονται για τον εορτασμό του Ορθόδοξου Πάσχα.

Στην επόμενη σελίδα βλέπουμε να προβάλλεται ένα μυστήριο της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τον ιερέα να μοιράζει το Άγιο Φως και να λέει το «Χριστός Ανέστη». Στο σκίτσο, επίσης, παρατηρούμε πως υπάρχουν περισσότερα αγόρια έναντι των κοριτσιών.

Στη σελίδα 94 του σχολικού βιβλίου βλέπουμε να προβάλλεται το στερεότυπο της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας. Η εμφάνιση όλων των μελών της οικογένειας, όπως έχει προαναφερθεί, αποδίδεται σύμφωνα με τα έμφυλα στερεότυπα. Πιο συγκεκριμένα, ο πατέρας απεικονίζεται με μουστάκι και αραιωμένα μαλλιά φορώντας κοστούμι, η μητέρα με ένα συντηρητικό φόρεμα και το αγόρι με πουκάμισο και πουλόβερ.

Η εικοστή ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Έλα, μπάμπα, να σου κάνω το τραπέζι». Η ενότητα αυτή προβάλλει ένα σημαντικό λαογραφικό στοιχείο της

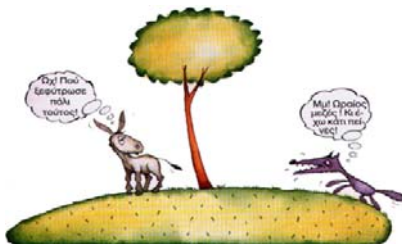

ελληνικής κουλτούρας, το θέατρο σκιών και, πιο συγκεκριμένα, τον Καραγκιόζη. Πρόκειται για ένα στερεότυπο θέμα της λαϊκής παράδοσης που είναι στενά συνδεδεμένο με τον ελληνισμό και αξιοποιείται πολύ συχνά στα σχολικά βιβλία, ιδιαίτερα του δημοτικού.

Στην τελευταία σελίδα της ενότητας βλέπουμε τους/ις ήρωες/ίδες του σχολικού εγχειριδίου να τραγουδούν και να παίζουν με τις φιγούρες του Καραγκιόζη. Και σε αυτή την εικόνα υπερέχουν αριθμητικά τα αγόρια.

Η εικοστή πρώτη ενότητα του βιβλίου τιτλοφορείται ως «Γάιδαρος και λύκος».

Παρουσιάζεται ένα στερεοτυπικό παραμύθι του Ζαχαρία Παπαντωνίου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τέτοιες παραδοσιακές ιστορίες εντάσσονται στα πλαίσια της προβολής ελληνικών λαογραφικών στοιχείων.

Να σημειωθεί, επίσης, ότι στη σελίδα 106 του βιβλίου παρουσιάζεται και πάλι ένας από τους ήρωες του βιβλίου που προσπαθεί να λύσει ένα αίνιγμα. Και πάλι τα κορίτσια παραγκωνίζονται ενώ θα μπορούσε και να θεωρηθεί πως υπονοείται ότι η ικανότητα σύνθετης σκέψης είναι χαρακτηριστικό του αντρικού φύλου.

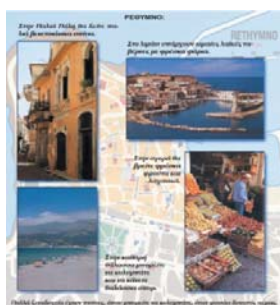
Η τελευταία ενότητα αυτού του βιβλίου έχει τίτλο «Α! Τι ωραία! Διακοπές!».

πρώτη σελίδα της ενότητας βλέπουμε τα παιδιά να συζητούν σχετικά με τις καλοκαιρινές τους διακοπές. Η εμφάνισή τους είναι σύμφωνη με τα στερεότυπα σχετικά με το φύλο, με εξαίρεση τα αγοράκια που φορούν έντονα χρώματα (κόκκινες μπλούζες). Οι μετανάστες/στρίες του εξωτερικού που επιστρέφουν το καλοκαίρι για διακοπές στην Ελλάδα είναι ένα συνηθισμένο στερεότυπο.

Στην επόμενη σελίδα παρουσιάζονται πατέρας και γιος να κλείνουν τις διακοπές τους στην Ελλάδα σε ταξιδιωτικό γραφείο. Αξίζει να αναφερθεί ως έμφυλο στερεότυπο το γεγονός πως η επιλογή των διακοπών γίνεται από τους άντρες της οικογένειας, δε φαίνεται στην απόφαση αυτή να μετέχουν οι γυναίκες της οικογένειας. Επίσης, ως υπάλληλος στο ταξιδιωτικό γραφείο έχει τοποθετηθεί γυναίκα, σύμφωνα με το στερεότυπο που θέλουν τις γυναίκες να ασχολούνται με επαγγέλματα εξυπηρέτησης πελατών.

Στη σελίδα 111 παρουσιάζεται το Ρέθυμνο ως τουριστικός προορισμός κατάλληλος για καλοκαιρινές διακοπές. Έχουμε, συνεπώς, προβολή τουριστικών περιοχών της Ελλάδας και η εικόνα της Ελλάδας που δίνεται στον/ην αναγνώστη/στρια είναι πως οι ομορφιές της, η θάλασσα, τα γραφικά στενά την καθιστούν ιδανικό τόπο καλοκαιρινών διακοπών. Ο ήλιος και η θάλασσα είναι ευρέως διαδεδομένα στερεότυπα για τη χώρα.

Στην τελευταία σελίδα της ενότητας βλέπουμε και πάλι έναν ήρωα του σχολικού βιβλίου που απολαμβάνει το μπάνιο του στη θάλασσα. Και πάλι τα κορίτσια φαίνεται να παραγκωνίζονται.

Όσον αφορά το βιβλίο που μελετήσαμε συνοδεύεται και από τετράδιο δραστηριοτήτων. Το βιβλίο αυτό εμπεριέχει ασκήσεις λεξιλογίου, μορφολογίας, σύνταξης καθώς και επικοινωνιακές δραστηριότητες και δραστηριότητες που σχετίζονται με κοινωνικοπολιτισμικά στοιχεία. Οι εικόνες στο τετράδιο δραστηριοτήτων είναι πολύ λίγες, σε αντίθεση με το βιβλίο του μαθητή. Είναι εμφανές πως η έμφαση δίνεται στο κομμάτι των ασκήσεων, ειδικότερα στο γραπτό λόγο. Όσον αφορά την εικόνα του εξωφύλλου βλέπουμε δύο παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι πάνω από ένα μεγάλο μολύβι. Αξίζει να αναφερθεί πως πρώτο στη σειρά εμφανίζεται το αγόρι, στοιχείο που θα μπορούσε να θεωρηθεί πως υποκρύπτει έμφυλα στερεότυπα.

Ξεκινώντας τη μελέτη του εγχειριδίου αξίζει να αναφερθεί ότι όλες οι εικόνες που

ΛΕΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΑΚΡΟΑΣΗ

ΓΡΑΠΤΕΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

χρησιμοποιούνται για να υποδείξουν το είδος των ασκήσεων (όσες δεν έχουν αντικείμενα) έχουν μικρά αγόρια. Κορίτσια δεν εμφανίζονται. Συνεπώς, μια τέτοια επιλογή μπορούμε να πούμε

πως αποτελεί έμφυλο στερεότυπο, διότι η ύπαρξη του γυναικείου φύλου αγνοείται σκοπίμως.

Στην πρώτη ενότητα του τετραδίου εργασιών οι δύο εικόνες που παρουσιάζονται προβάλλουν και πάλι

αγόρια. Στο ένα σκίτσο, μάλιστα, διακρίνουμε ένα αγόρι να παίζει ποδόσφαιρο, ενισχύοντας τα στερεότυπα για το φύλο που θέλουν το άθλημα αυτό να αποτελεί «αντρική» υπόθεση.

Στη δεύτερη ενότητα συναντάμε αρχικά την εικόνα ενός κοριτσιού που ζωγραφίζει.

Πρόκειται για ένα ακόμα έμφυλο στερεότυπο που προβάλλει την

καλλιτεχνική έκφραση ως γυναικείο χαρακτηριστικό. Στην επόμενη εικόνα της ενότητας βλέπουμε ένα κομμάτι της

υδρογείου και διάφορες φιγούρες παιδιών από διαφορετικά μέρη στον κόσμο. Θετικό είναι το γεγονός της ισότιμης εκπροσώπησης αγοριών και κοριτσιών αλλά και της ανάδειξης πολυπολιτισμικών στοιχείων, μέσω της προβολής διαφορετικών εθνικοτήτων.

Στην τρίτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρατηρούμε στις πρώτες σελίδες και πάλι τις εικόνες δύο, αγοριών, τη μία κατά τη διάρκεια του φαγητού και την άλλη

κατά τη διάρκεια της μελέτης των μαθημάτων.

Ωστόσο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι στην ίδια ενότητα

εμφανίζονται στη συνέχεια και σκίτσα κοριτσιών. Οπότε υπάρχει ισότιμη εκπροσώπηση σε αυτή την ενότητα.

Ακολούθως, στην ίδια ενότητα παρουσιάζεται ένα σκίτσο συνομιλίας ενός αγοριού και ενός κοριτσιού, που προφανώς είναι αδέρφια. Στη συγκεκριμένη εικόνα το αγόρι έχει επιθετική στάση ενώ το κορίτσι παθητική, αμυντική και κοιτάζει γεμάτη απορία. Αξιοσημείωτο είναι πως το κορίτσι επικαλείται τη βοήθεια του πατέρα για να αντιμετωπίσει τη διαμάχη. Πρόκειται για ένα σύνηθες στερεότυπο που εμφανίζει τις

γυναίκες παθητικές και υποχωρητικές και τους άνδρες οξύθυμους και επιθετικούς. Επίσης, η επίκληση του πατέρα αντανακλά το στερεότυπο της πατριαρχικής οικογένειας στην οποία ο πατέρας καλείται να επιλύσει τους καβγάδες και να επιβληθεί ως ηγετική φυσιογνωμία εντός της οικογένειας. Η γυναίκα εμφανίζεται αδύναμη να επιλύσει μόνη της τα προβλήματα και αναζητά τη βοήθεια του αρσενικού, εμφανές στερεότυπο φύλου.

Επίσης, στη ίδια ενότητα παρουσιάζεται το σκίτσο δύο παιδιών, όπου το αγόρι ζητά επιτακτικά από τη Μαρία να βγει έξω ενώ το κορίτσι ευγενικά και παρακλητικά. Πρόκειται, επίσης, για ένα στερεότυπο φύλου αφού υπονοείται πως η ευγένεια και η ήπια αντιμετώπιση είναι γυναικείο χαρακτηριστικό, ενώ η αναμενόμενη αντρική συμπεριφορά είναι η έλλειψη υπομονής και ευγένειας.

Στο τελευταίο σκίτσο της ενότητας παρατηρούμε την καθημερινότητα ενός μικρού αγοριού. Προβάλλεται, δηλαδή, το στερεότυπο της καθημερινότητας μιας πυρηνικής οικογένειας.

Προχωρώντας στην τέταρτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρατηρούμε πως αρχικά παρουσιάζονται ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Στη συνέχεια ακολουθεί το σκίτσο μιας παρέας παιδιών, όπου υπερέχουν αριθμητικά τα αγόρια, όπως και στο ακόλουθο σκίτσο των γεννεθλίων.

σκίτσο μιας παρέας παιδιών, όπου

Τέλος, παρατηρούμε το σκίτσο της γιαγιάς, η οποία αποδίδεται στερεοτυπικά ως μια ηλικιωμένη παχουλή κυρία, με κότσο, γυαλιά και ένα μακρύ συντηρητικό φόρεμα.

Στην πέμπτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων δεν υπάρχει κάποια ιδιαίτερη παρατήρηση παρα μόνο πως, όπως και παραπάνω, στην εικόνα παρουσιάζεται πρώτα το αγόρι και το κορίτσι έπεται.

Στην έκτη ενότητα του βιβλίου παρουσιάζονται στερεότυπες εικόνες με ελληνικές σημαίες και παραδοσιακές φορεσιές που στόχο έχουν την ενίσχυση του

εθνικοπατριωτικού συναισθήματος των

μαθητριών/ων. Αξίζει να αναφερθεί ότι και πάλι, όπως και στην πλειονότητα των εικόνων του βιβλίου, όπου υπάρχει ένα κορίτσι και ένα αγόρι σε σκίτσο,

πρώτο στη σειρά προβάλλεται το αγόρι, δηλαδή έχουμε ένα

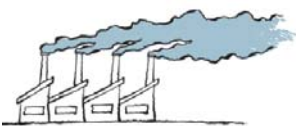
έμφυλο στερεότυπο. Επιπροσθέτως, στις εικόνες αυτές βλέπουμε το αγόρι από τη μία πλευρά να κρατά τη σημαία και από την άλλη πλευρά το κορίτσι απλώς να κοιτά με θαυμασμό και στην άλλη εικόνα ο άντρας σε περήφανη, επιβλητική στάση ενώ η γυναίκα με ενωμένα τα χέρια μπροστά στην ποδιά της με μία σεμνή και συγκρατημένη στάση. Πρόκειται ξεκάθαρα για έμφυλα στερεότυπα για τη θέση του άντρα και της γυναίκας στην κοινωνία.

Στην έβδομη ενότητα του τετραδίου εργασιών εμφανίζονται δύο μικρά παιδιά που

μιλούν για τον Παρθενώνα. Πρόκειται για άλλη μια εικόνα που προβάλλει την αρχαία Ελλάδα και τον ελληνικό πολιτισμό με στόχο να ενισχύσει το θαυμασμό των παιδιών για τη χώρα καταγωγής τους και να ενδυναμώσει το πατριωτικό τους φρόνιμα.

Στην όγδοη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε αρχικά μια εικόνα πυρκαγιάς ενός δάσους. Προβάλλεται με τον τρόπο αυτό ένα γνωστό πρόβλημα

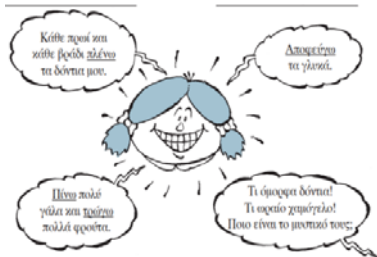

της Ελλάδας. Η εικόνα με τους πυκνούς καπνούς από τα φουγάρα του εργοστασίου θα

μπορούσαμε να πούμε πως προβάλλει ένα ακόμα πρόβλημα της σύγχρονης κοινωνίας, αυτό της περιβαλλοντικής μόλυνσης. Οι άλλες εικόνες που παρατηρούμε στην ενότητα είναι δύο σκίτσα αγοριών και ένα σκίτσο κοριτσιού (και πάλι αριθμητική υπεροχή του αντρικού φύλου).

Προχωρώντας στην ένατη ενότητα του βιβλίου έχουμε και πάλι δύο σκίτσα με ένα αγόρι και ένα σκίτσο με κορίτσι. Το θέμα για το οποίο γίνεται λόγος είναι η

περιποίηση των δοντιών και η στοματική υγεία. Αξίζει να αναφερθεί ότι το κορίτσι παρουσιάζεται

να βουρτσίζει συχνά τα δόντια, να προσέχει τη στοματική του υγεία ενώ το αγόρι να αμελεί αυτή τη φροντίδα. Πρόκειται για ένα στερεότυπο φύλου σύμφωνα με το οποίο η γυναίκα επιβάλλεται να είναι

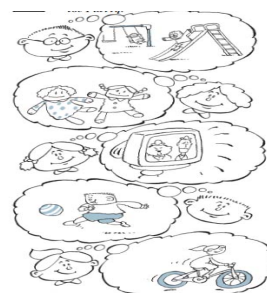

περιποιημένη και να φροντίζει τον εαυτό της σε αντίθεση με το αντρικό φύλο που αγνοεί πολλές φορές αυτές τις φροντίδες. Στο τέλος της ενότητας η επίσκεψη στον οδοντίατρο είναι σε άντρα

γιατρό, προβάλλοντας το στερεότυπο πως το επάγγελμα του γιατρού είναι αντρικό (στις γυναίκες αποδίδεται συνήθως, από τα επαγγέλματα υγείας, ο ρόλος της νοσηλεύτριας που έχει να κάνει κυρίως με την παροχή φροντίδας). Το στερεότυπο για τους ρόλους των φύλων θέλει την ανώτερη επαγγελματική κατάρτιση και τις θέσεις ευθύνης να ανήκουν κατ' αποκλειστικότητα στους άνδρες.

Στη δέκατη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων, πέρα από κάποια σκίτσα ζώων, υπάρχει μόνο η εικόνα ενός αγοριού που υποδεικνύει ένα γραμματικό κανόνα. Και πάλι τα κορίτσια αγνοούνται.

Στην ενδέκατη ενότητα του βιβλίου παρατηρούμε αρχικά ένα σκίτσο σχετικά με τις δραστηριότητες που σκέφτεται να κάνει κάθε παιδί το Σάββατο. Τα έμφυλα στερεότυπα που προβάλλονται από τις δραστηριότητες που σκέφτονται να κάνουν τα παιδιά είναι εμφανή. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως τα κορίτσια σκέφτονται το παιχνίδι με τις κούκλες και την παρακολούθηση της τηλεόρασης (με εξαίρεση την τελευταία κοπέλα που επιλέγει το ποδήλατο). Αντίθετα, τα αγόρια εμφανίζονται να επιλέγουν

δραστηριότητες οι οποίες εμπεριέχουν δράση, όπως το ποδόσφαιρο και το παιχνίδι στο πάρκο.

Στις επόμενες σελίδες της ενότητας τα σκίτσα παρουσιάζουν αγόρια να παίζουν με μπάλα, στο πάρκο ή με μουσικά όργανα ενώ το

κορίτσι σε παθητική θέση να παρατηρεί ένα ημερολόγιο με σαφείς στερεοτυπικές συνυποδηλώσεις για τους ρόλους των φύλων.

Στη δωδέκατη ενότητα του βιβλίου παρουσιάζεται η στερεοτυπική εικόνα πατέρα και γιου. Ο πατέρας, όπως και ανωτέρω, παρουσιάζεται

στερεοτυπικά παχουλός με μουστάκι και αραιωμένα μαλλιά και ο γιος με μπλούζα και κοντό παντελονάκι σε ίδια στάση με τον πατέρα του να αποτελεί τη «συνέχεια» του. Στο τέλος της ενότητας παρουσιάζεται μια εικόνα με ένα αγόρι και ένα κορίτσι, όπου και πάλι το κορίτσι έπεται του αγοριού. Επιπροσθέτως, το ντύσιμό τους απηχεί και αυτό έμφυλα στερεότυπα (μπλουζάκι και κοντό παντελονάκι για το αγόρι, φόρεμα με γιακαδάκι και κοτσιδάκια με κορδέλες για το κορίτσι).

Στη δέκατη τρίτη ενότητα, που αφορά τη γιορτή των Χριστουγέννων, παρουσιάζεται

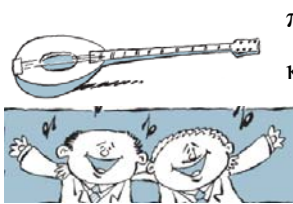

η στερεοτυπική εικόνα του Άγιου Βασίλη. Στο τέλος της ενότητας βλέπουμε το σκίτσο ενός αγοριού που τρώει μπισκότα. Και πάλι δεν υπάρχει η εικόνα κάποιου κοριτσιού.

Προχωρώντας στη δέκατη τέταρτη ενότητα του βιβλίου δραστηριοτήτων παρατηρούμε στερεότυπες εικόνες

παραδοσιακών χορών, μουσικών οργάνων και στολών. Με τον τρόπο αυτό

προβάλλονται λαογραφικά στοιχεία που συνδέονται με τον ελληνικό πολιτισμό. Και πάλι στις

εικόνες οι άνδρες υπερτερούν αριθμητικά και οι εμφάνιση τους αποδίδεται, όπως έχει αναλυθεί ανωτέρω, σύμφωνα με τα έμφυλα στερεότυπα. Αξίζει να αναφερθεί, επίσης, το επάγγελμα του κλαρινετίστα που στερεοτυπικά και πάλι αποδίδεται σε άντρα.

Στη δέκατη πέμπτη ενότητα η εικόνα που παρουσιάζεται αφορά το μύθο της Δήμητρας και της Περσεφόνης. Η προβολή της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας αποτελεί λαογραφικό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού. Είναι ένα θέμα που συχνά παρουσιάζεται στα σχολικά βιβλία.

Στη δέκατη έκτη ενότητα προβάλλεται στο στερεότυπο των εορταστικών

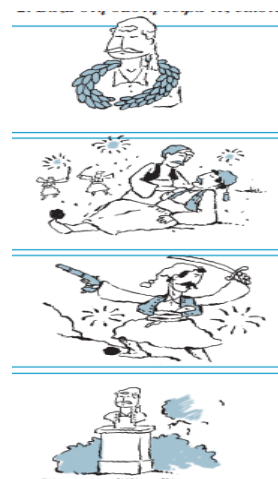

εκδηλώσεων της Αποκριάς με μία μάσκα που καλούνται να χρωματίσουν οι μαθητές/τριες και με τη διασκέδαση τριών παιδιών που είναι ντυμένα με αποκριάτικες στολές. Αξιοσημείωτο είναι και το έμφυλο στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο τα κορίτσια ντύνονται σαν πριγκίπισσες και τα αγόρια σαν κλόουν.

Στη δέκατη έβδομη ενότητα βλέπουμε αρχικά την εικόνα ενός αγοριού να κρατά περήφανα την ελληνική σημαία.

Έπειτα, προβάλλονται αγωνιστές του 1821. Πρόκειται για μια στερεοτυπική απεικόνιση της εθνικής επετείου των Ελλήνων/ίδων που συναντάται σε όλα τα σχολικά εγχειρίδια με στόχο την ενίσχυση του πατριωτικού συναισθήματος των Ελλήνων/ίδων. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί πως η προβολή μόνο του ανδρικού φύλου στην ενότητα προβάλλει το έμφυλο στερεότυπο πως ο ηρωισμός είναι χαρακτηριστικό του αντρικού φύλου.

Προχωρώντας στη δέκατη όγδοη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρουσιάζονται στερεοτυπικά κάποιες εικόνες επαγγελμάτων, όπως αυτό του μάγειρα που αναπαριστάται ως ένας παχουλός κύριος με μουστάκι. Σε

στερεότυπο σχετικά με τους ρόλους των φύλων έχουμε και σε αυτή την ενότητα με την εμφάνιση της κοπέλας να κρατά λουλούδια ενώ το αγόρι ένα εργαλείο, υποδηλώνοντας πως τα

τεχνικά επαγγέλματα είναι για τους άντρες ενώ για τις γυναίκες όσα έχουν να κάνουν με ομορφιά. Επιπροσθέτως,

στην τελευταία σελίδα της ενότητας βλέπουμε ένα ζευγάρι σε ένα εστιατόριο. Η γυναίκα κοιτάζει τον κατάλογο ενώ ο άντρας αναλαμβάνει να δώσει την παραγγελία στο σερβιτόρο, συνεπώς η κυρίαρχη θέση αποδίδεται στον άντρα και η παθητική στάση στη γυναίκα, σύνηθες έμφυλο στερεότυπο στα σχολικά βιβλία.

Στη δέκατη ένατη ενότητα του βιβλίου η εικόνα των αυγών, της λαμπάδας και των τσουρεκιών παρουσιάζει το στερεότυπο του εορτασμού του χριστιανικού Πάσχα. Η προβολή θρησκευτικών γιορτών και εθίμων επαναλαμβάνεται στα σχολικά βιβλία όλων των σχολικών τάξεων.

Στην εικοστή ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων δίνονται κομμάτια από φιγούρες του Καραγκιόζη και του Μπάριμπα-Γιώργου, που οι μαθητές καλούνται να χρωματίσουν. Συναντούμε, λοιπόν, ξανά το στερεότυπο θέμα της λαϊκής παράδοσης.

Στην εικοστή πρώτη ενότητα βλέπουμε εικόνες από λαϊκά παραμύθια, δηλαδή προβάλλονται κι άλλα λαογραφικά στοιχεία που σχετίζονται με τον ελληνικό πολιτισμό. Στην τελευταία

εικόνα της ενότητας βλέπουμε δύο αγόρια να προσπαθούν να

βρουν το σωστό δρόμο για να βγουν από ένα λαβύρινθο. Άλλη μία φορά παρατηρούμε πως το γυναικείο φύλο δεν εμφανίζεται στην ενότητα.

Στην τελευταία ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρατηρούμε αρχικά ένα αγόρι και ένα κορίτσι με βαλίτσες να ετοιμάζονται για τις καλοκαιρινές τους διακοπές. Ωστόσο, στην επόμενη σελίδα προβάλλεται μόνο το αγόρι να κάνει κάποιες δραστηριότητες στη διάρκεια των διακοπών του. Συνεπώς και εδώ παραγκωνίζεται το γυναικείο φύλο.

Το επόμενο βιβλίο μαθητή/τριας του δεύτερου επιπέδου έχει τίτλο «Γράμματα πάνε κι έρχονται Ελληνικά στον κόσμο» και απευθύνεται σε παιδιά της τετάρτης τάξης. Ξεκινώντας από το εξώφυλλο του βιβλίου παρατηρούμε ένα αγόρι και ένα κορίτσι να περιβάλλονται από γράμματα και να πανηγυρίζουν. Αξίζει να σημειωθεί πως ήδη από το εξώφυλλο παρατηρούμε πως όχι μόνο το αγόρι παρουσιάζεται πρώτο αλλά και η εμφάνισή τους αποδίδεται στερεοτυπικά τόσο όσον αφορά τα χρώματα των ρούχων τους (κόκκινο για το κορίτσι και πράσινο με καφέ για το αγόρι) όσο και στα γενικότερα στοιχεία της εξωτερικής τους εμφάνισης, δηλαδή το κορίτσι με μακρύ φόρεμα και κοτσιδάκια και το αγόρι με κοντοκουρεμένα μαλλιά, μπλούζα και κοντό παντελονάκι. Ξεκινάμε, δηλαδή, και στο σχολικό εγχειρίδιο της τετάρτης τάξης με έμφυλα στερεότυπα να υποκρύπτονται στις εικόνες.

Η πρώτη ενότητα του βιβλίου αυτού έχει τίτλο «Τι ωραία που ήταν» και αφορά τις καλοκαιρινές διακοπές των παιδιών. Και σε αυτή την περίπτωση, δηλαδή, το βιβλίο ξεκινά με το στερεότυπο της προβολής της

Ελλάδας ως ιδανικού τόπου καλοκαιρινών διακοπών. Συγκεκριμένα, το αγόρι στη δεξιά πλευρά της εικόνας φορά μια μπλούζα που απεικονίζει το νησί της Σάμου, δείχνοντας πως το νησί αυτό επισκέφτηκε για τις καλοκαιρινές του διακοπές. Η στερεοτυπική αντιμετώπιση του ελληνικού καλοκαιριού και των νησιών της Ελλάδας είναι σύνθετος φαινόμενο, ειδικά στα σχολικά βιβλία των ομογενών με σαφή την πρόθεση να ενισχυθεί η αγάπη για την πατρίδα και να εξιδανικευτεί για τις φυσικές ομορφιές της. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί πως στην εικόνα παρουσιάζονται δύο αγόρια και μόλις ένα κορίτσι, δηλαδή οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται.

Στην επόμενη σελίδα του σχολικού βιβλίου βλέπουμε ένα μικρό αγόρι από την Άνδρο που ψαρεύει και πίσω το καΐκι του. Και στην περίπτωση αυτή προβάλλεται το στερεότυπο των καλοκαιρινών διακοπών στα ελληνικά νησιά και των ελληνικών τουριστικών περιοχών. Στερεοτυπικά, επίσης, αποδίδεται και η εικόνα των παιδιών που κατοικούν στα νησιά να ψαρεύουν ξυπόλητα δίπλα στο κύμα.

Προχωρώντας στη δεύτερη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε πως τιτλοφορείται ως «Μαθήματα! Μαθήματα!». Στη σελίδα παρατηρούμε εικόνες των παιδιών να συζητούν για τα αγαπημένα τους σχολικά μαθήματα. Πρόκειται για το στερεότυπο του φόρτου των σχολικών μαθημάτων και του άγχους των παιδιών για την επίδοσή τους στα σχολικά γνωστικά αντικείμενα. Θετικό το στοιχείο πως εδώ υπάρχει ισότιμη εκπροσώπηση αγοριών και κοριτσιών και ασυνήθιστο πως στη σειρά εμφανίζονται πρώτα τα κορίτσια.

Στις σελίδες 10 και 11 αντίστοιχα παρουσιάζεται η εικόνα ενός κοριτσιού να μιλά με το κουδούνι του σχολείου και ένα αγόρι να διαβάζει σκεπτόμενο το χρονικό διάστημα που απομένει έως τις επόμενες καλοκαιρινές διακοπές.

Στη σελίδα 12 του βιβλίου έχουμε ένα προφανές έμφυλο στερεότυπο σχετικά με τους ρόλους των φύλων. Έτσι, το κορίτσι παρουσιάζεται να κρατά βιβλία και τετράδια ενώ τα αγόρια να παίζουν μπάσκετ. Συνεπώς, κατανοούμε πως ο αθλητισμός και η δράση αποδίδονται στα αγόρια ενώ το διάβασμα και η παθητικότητα στα κορίτσια.

Στις σελίδες 13 και 14 του σχολικού εγχειριδίου παρουσιάζεται μια εικονογραφημένη ιστορία. Πρόκειται για ένα στερεότυπο θέμα που, μαζί με τα παραμύθια, συναντάται συχνά στα σχολικά βιβλία των παιδιών του δημοτικού.

Στην τελευταία σελίδα της ενότητας και πάλι εμφανίζεται ένα αγόρι να πηγαίνει στο σχολείο του. Δηλαδή, για ακόμα μία φορά το γυναικείο φύλο παραγκωνίζεται.

Η τρίτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Ο καλός ο φίλος στο γράμμα... φαίνεται». Στην ενότητα αυτή συναντάμε το στερεότυπο θέμα της αλληλογραφίας για την επικοινωνία των ομογενών με συγγενείς και φίλους/ες στην πατρίδα. Πρόκειται, επί της ουσίας, για το στερεότυπο της επιθυμίας των Ελλήνων/ίδων της διασποράς να διατηρήσουν την επικοινωνία τους με την πατρίδα, ώστε να διατηρήσουν την

εθνική τους ταυτότητα αναλλοίωτη.

Στη σελίδα 20 του σχολικού βιβλίου εμφανίζονται δύο άντρες, ήρωες παραμυθιού του Ευγένιου Τριβιζά, οι πράκτορες του Τσάρου Τσατσάροβιτς. Η αναφορά σε παραμύθια αποτελεί ένα ακόμα συχνό στερεότυπο θέμα στα σχολικά βιβλία που σχετίζεται με την προβολή των ελληνικών λαογραφικών στοιχείων.

Προβολή του επαγγέλματος του ταχυδρόμου έχουμε, όπως και στο προηγούμενο βιβλίο, στην τελευταία σελίδα της ενότητας. Επίσης, έχουμε και επανάληψη του έμφυλου στερεότυπου που θέλει το συγκεκριμένο επάγγελμα να εκπροσωπείται μόνο από το αντρικό φύλο.

Η τέταρτη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Η Μάγια». Στην ενότητα αυτή υπάρχει μια διασκευή ενός παραμυθιού για το φεγγάρι. Όπως προαναφέρθηκε, τα παραμύθια είναι ένα συχνό θέμα στα σχολικά βιβλία για τα παιδιά του δημοτικού και προβάλλει λαογραφικά στοιχεία της Ελλάδας αλλά και άλλων χωρών (στην προκειμένη περίπτωση έχουμε μια απ' τις λίγες περιπτώσεις που στο βασικό βιβλίο μαθήτριας/η υπάρχει παραμύθι από το υλικό της Ομάδας της Αυστραλίας, όπως αναφέρεται).

Επίσης, στην ίδια ενότητα παρατηρούμε την εικόνα ενός άντρα να σηκώνει το χέρι και να προσπαθεί να αγγίξει τα άστρα. Διαπιστώνουμε πως και στην ενότητα αυτή δεν υπάρχει καμιά εικόνα κάποιας γυναίκας ή κοριτσιού.

Η πέμπτη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου τιτλοφορείται ως «Στην υγεία της ειρήνης» και αφορά το στερεότυπο θέμα των παρελάσεων που επαναλαμβάνεται σε όλα τα σχολικά βιβλία όλων των τάξεων και στοχεύει στην ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των μαθητριών/ών. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω των εικόνων που προβάλλουν παρελάσεις με παραδοσιακές στολές

και παιδιά να σηκώνουν περήφανα ελληνικές σημαίες.

Επιπροσθέτως, προβάλλεται το στερεότυπο δίπολο πόλεμος-ειρήνη με την εμφάνιση όλων των δεινών του πρώτου και την αντίστοιχη εξύμνηση των αρετών του δεύτερου μέσα από τη συζήτηση δύο ηλικιωμένων. Στερεοτυπικά, επίσης, προβάλλονται και οι άνθρωποι τρίτης ηλικίας τόσο στην εξωτερική εμφάνιση (μουστάκι, αραιωμένα μαλλιά, ντύσιμο με κοστούμι) όσο και στο χαρακτήρα (σοφία, εκτίμηση των υψηλών αξιών της ζωής).

Η έκτη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Πο πο μυρωδιές!». Στη σελίδα 32 βλέπουμε το διάλογο που γίνεται από δύο αδέρφια σχετικά με το τραπέζι που προετοιμάζει η μητέρα τους για μία οικογένεια με ξενική καταγωγή. Χαρακτηριστικό είναι το στερεότυπο της προβολής της ελληνικής κουζίνας ως ένα κομμάτι της ελληνικής κουλτούρας. Γνωστό, άλλωστε, και το στερεότυπο της δημοφιλίας της

ελληνικής κουζίνας στους άλλους λαούς. Ως έμφυλο στερεότυπο θα μπορούσε να θεωρηθεί το γεγονός πως το κορίτσι στο σκίτσο εμφανίζεται να πληροφορεί το αγόρι για το μενού του τραπέζιού, γεγονός που υποδεικνύει πως τα ζητήματα της προετοιμασίας του φαγητού και της περιποίησης των επισκεπτών/τριών αφορούν το γυναικείο φύλο.

Στις σελίδες 33 και 34 του σχολικού βιβλίου βλέπουμε τη μητέρα που προετοιμάζει και σερβίρει το φαγητό. Πρόκειται για ένα σύνηθες έμφυλο στερεότυπο που αποδίδει

την υποχρέωση για τις οικιακές εργασίες στις γυναίκες. Αντίθετα, στους άνδρες αποδίδεται η υποχρέωση για εργασία εκτός του σπιτιού και η συντήρηση των μελών της οικογένειας.

Στη σελίδα 35 του βιβλίου βλέπουμε το χέρι της μητέρας (όπως γίνεται φανερό και από το κείμενο) να προσπαθεί να ταΐσει το μωρό της. Και πάλι υπονοείται το σεξιστικό στερεότυπο πως η ανατροφή και η φροντίδα των παιδιών είναι υποχρέωση των γυναικών.

Προχωρώντας στην έβδομη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου παρατηρούμε πως έχει τίτλο «Ζήτω το ποδήλατο!». Στην πρώτη σελίδα της ενότητας οι πρωταγωνίστριες/ες

του βιβλίου ετοιμάζονται για βόλτα με τα ποδήλατά τους. Αξίζει να αναφερθεί πως και εδώ τα αγόρια, όχι μόνο υπερτερούν αριθμητικά, έναντι των κοριτσιών αλλά και τα αγόρια εμφανίζονται να μιλούν πρώτα. Αξιοσημείωτο είναι πως τα αγόρια εμφανίζονται να παίρνουν την πρωτοβουλία σχετικά με αυτή τη βόλτα ενώ τα κορίτσια, απλώς, την αποδέχονται. Συνεπώς,

το σεξιστικό στερεότυπο που υποκρύπτεται είναι πως τα ζητήματα πρωτοβουλίας και λήψης αποφάσεων αφορούν το αντρικό φύλο. Τα αγόρια, επίσης, φαίνεται να αναλαμβάνουν πρωτοβουλία για την επισκευή των ποδηλάτων, συνεπώς προβάλλεται το έμφυλο στερεότυπο πως οι τεχνικές εργασίες και η αντίστοιχη επιδέξιοτητα είναι «αντρικό» χαρακτηριστικό.

Στις επόμενες σελίδες της ενότητας συναντάμε στα σκίτσα δύο κορίτσια και δύο αγόρια. Στη σελίδα 42 του βιβλίου παρατηρούμε να εμφανίζεται το επάγγελμα του τροχονόμου. Το επάγγελμα αυτό εκπροσωπείται από έναν άνδρα, σύμφωνα με τα έμφυλα στερεότυπα που θέλουν τα επαγγέλματα άσκησης εξουσίας να είναι ανδροκρατούμενα.

Η όγδοη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Καινούργιοι στη γειτονιά». Στην πρώτη σελίδα της ενότητας προβάλλεται ένα παραδοσιακό παιδικό παιχνίδι, το κρυφό, που θα μπορούσε να ενταχθεί στα στοιχεία της παράδοσης του τόπου.

Στις σελίδες 46 και 47 του σχολικού βιβλίου βλέπουμε μια εικονογραφημένη ιστορία. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, οι ιστορίες αυτές συναντώνται πολύ συχνά στα σχολικά βιβλία του δημοτικού. Αξίζει να τονιστεί πως οι υπάλληλοι που φέρνουν την τηλεόραση στον κύριο Χουχούνη είναι άντρες. Πρόκειται για ένα ακόμα έμφυλο στερεότυπο που υπονοεί πως επαγγέλματα που απαιτούν μυϊκή δύναμη είναι μόνο για τους άντρες.

Στις δύο τελευταίες σελίδες της ενότητας βλέπουμε έναν από τους ήρωες του βιβλίου στη μία εικόνα να περιμένει το λεωφορείο και στην άλλη να κάθεται μπροστά από την τηλεόραση. Δηλαδή, το γυναικείο φύλο παραγκωνίζεται και πάλι στο σχολικό βιβλίο.

Η ένατη ενότητα του βιβλίου τιτλοφορείται ως «Η παρέα μας». Στην εικόνα που συνοδεύει το πρώτο κείμενο της ενότητας βλέπουμε τρία κορίτσια να συζητούν. Δηλαδή, κατανοούμε πως ανατρέπεται το σύνηθες στερεότυπο που θέλει τα αγόρια να πρωταγωνιστούν στα σχολικά βιβλία και τα κορίτσια, απλώς, να τους πλαισιώνουν. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί πως το γεγονός αυτό αποτελεί την εξαίρεση σε ένα κανόνα επικράτησης σεξιστικών προτύπων.

Στη δέκατη ενότητα προβάλλεται και πάλι, όπως και σε όλα τα βιβλία, η γιορτή των Χριστουγέννων. Έχουμε, βέβαια, επανάληψη της στερεοτυπικής προβολής εθίμων, όπως το στόλισμα του Χριστουγεννιάτικου δέντρου. Το άστρο της Βηθλεέμ, ο Άγιος Βασίλης με τα δώρα του και οι καλικάντζαροι παρουσιάζονται

στην εικονογράφηση του βιβλίου προβάλλοντας στερεοτυπικά ιστορίες, μύθους και συνήθειες της περιόδου αυτής.

Η ενδέκατη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Ο Λαβύρινθος» και παρουσιάζει το μύθο του Θησεά. Η προβολή της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας είναι ένα σύνθετο στερεότυπο στα σχολικά βιβλία που επιχειρεί να τονίσει την άμεση σύνδεση του αρχαίου με τον νεοελληνικό πολιτισμό. Στόχος είναι η ενίσχυση της περηφάνειας των μαθητριών/ων σχετικά με τη χώρα καταγωγής τους.

Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι στο σκίτσο που δείχνει την επίσκεψη στο λαβύρινθο υπερτερούν αριθμητικά οι άντρες και η γυναίκα παρουσιάζεται πίσω από εκείνους, γεγονός που υποκρύπτει έμφουλα στερεότυπα.

Προχωρώντας στη δωδέκατη ενότητα του σχολικού βιβλίου βλέπουμε πως τιτλοφορείται ως «Θα σκίσω με την καινούργια μου φόρμα». Η ενότητα αυτή σχετίζεται με την εμφάνιση των παιδιών. Και στην ενότητα αυτή τα αγόρια υπερτερούν αριθμητικά σε σχέση με τα κορίτσια. Αξίζει να αναφερθεί πως προβάλλεται μέσα από τα σκίτσα της ενότητας η ιδέα πως τα κορίτσια πρέπει να έχουν μια πολύ καλά επιμελημένη εμφάνιση ενώ τα αγόρια αρκούνται απλώς στο να φορούν μια αθλητική φόρμα.

Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι στη σελίδα 65 του σχολικού βιβλίου το ένα αγόρι προβάλλεται με τη μπλούζα της αγαπημένης του ομάδας και μια μπάλα ποδοσφαίρου. Πρόκειται για το έμφουλο στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο ο αθλητισμός, και ιδιαίτερα το ποδόσφαιρο, είναι ασχολία που συνδέεται με το αντρικό φύλο.

Η δέκατη τρίτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Φλας στα σπορ». Η ενότητα αυτή αφορά τον αθλητισμό. Παρουσιάζεται το χαρακτηριστικό έμφυλο στερεότυπο της προσκόλλησης των ανδρών στην παρακολούθηση ποδοσφαιρικών αγώνων. Το στερεότυπο αυτό εντείνεται από το γεγονός πως στην ενότητα αυτή δε συναντάμε

κανένα σκίτσο με κάποια γυναικεία φιγούρα.

Και στις εικόνες που δείχνουν αθλητές να παίζουν ποδόσφαιρο, τόσο σε φωτογραφίες, όσο και σε σκίτσα, διακρίνουμε μόνο άντρες. Πρόκειται, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, για ένα σύνηθες

έμφυλο στερεότυπο που συνδέει το ποδόσφαιρο αποκλειστικά με αντρικό φύλο.

Η δέκατη τέταρτη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Ο Δαίδαλος και ο Ίκαρος». Επαναλαμβάνεται και πάλι, όπως συμβαίνει συνήθως στα ελληνικά σχολικά βιβλία, το στερεότυπο των αρχαιοελληνικών μύθων που στόχο έχουν να προβάλλουν την ελληνική κουλτούρα και να αναδείξουν το μεγαλείο και την ανωτερότητα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού με στόχο να ενισχυθεί το πατριωτικό συναίσθημα των μαθητών/τριών.

Η δέκατη πέμπτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Το καρναβάλι φτάνει!». Στην ενότητα αυτή προβάλλεται ξανά, όπως και στα προηγούμενα βιβλία, το στερεότυπο της αποκριάς. Πρόκειται για λαογραφικά στοιχεία που προβάλλονται σχετικά με συνήθειες και παραδόσεις αυτής της περιόδου στην Ελλάδα και σε άλλα μέρη του κόσμου.

Ποι σκίτσοις τραβάει ο μπαρμπατζής?

Αξιοσημείωτο είναι πως στην πρώτη σελίδα της ενότητας καταρρίπτεται το έμφυλο στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο τα αγόρια εμφανίζονται να μιλούν πρώτα στις ιστορίες που

παρουσιάζονται στα σχολικά βιβλία. Έτσι, βλέπουμε στα σκίτσα να συζητούν πρώτα τα κορίτσια και τα αγόρια να έπονται.

Στη σελίδα 80 και 83 του σχολικού εγχειριδίου βλέπουμε τις/ους ηρωίδες/ες του βιβλίου να διασκεδάζουν ντυμένες/οι με αποκριάτικες στολές.

Χαρακτηριστικό έμφυλο στερεότυπο είναι πως τα αγόρια παρουσιάζονται ντυμένα ως πειρατές, παππούδες και πιερότοι ενώ τα κορίτσια ως κλόουν, μάγισσες και νεράιδες.

Αξιοσημείωτο, επίσης, είναι πως στη σελίδα 81 του σχολικού βιβλίου γίνεται προσπάθεια σύνδεσης των αποκριών με το Halloween σα μια γέφυρα μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών.

Η δέκατη έκτη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Ταξιδεύουμε!». Στην

ενότητα αυτή βλέπουμε να θίγεται το στερεότυπο ζήτημα της μετανάστευσης των Ελλήνων/ίδων στο εξωτερικό. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη σελίδα

της ενότητας βλέπουμε έναν κύριο να αγοράζει εισιτήρια για τη Νέα Υόρκη, όπου, όπως λέει, θα μείνει μόνιμα με τη γυναίκα του διότι βρήκαν εκεί δουλειά. Παράλληλα, συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε πως έμμεσα θίγεται και το κοινωνικό πρόβλημα της ανεργίας που υπάρχει στην Ελλάδα. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ως έμφυλο στερεότυπο το γεγονός πως την αγορά των εισιτηρίων κάνει ο πατέρας παρά το γεγονός ότι θα μεταναστεύσει όλη η οικογένεια. Η γυναίκα του δεν εμφανίζεται, δηλαδή υπονοείται ότι οι υποχρεώσεις εκτός του σπιτιού είναι «αντρική» υπόθεση.

Στη σελίδα 85 του βιβλίου βλέπουμε την οικογένεια να προετοιμάζεται για τη μετακόμιση. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως πρώτα προβάλλονται οι άνδρες και έπειτα οι γυναίκες της οικογένειας. Επίσης, θα πρέπει να αναφέρουμε πως ο πατέρας ζητά κάτι από το γιο του σε προστακτική ενώ η μητέρα χρησιμοποιεί ερώτηση για να ζητήσει κάτι από την

κόρη της. Το γεγονός αυτό υποκρύπτει το έμφυλο στερεότυπο πως η ευγένεια είναι χαρακτηριστικό και «υποχρέωση» μόνο του γυναικείου φύλου ενώ οι άντρες χαρακτηρίζονται από δυναμισμό και ευθύτητα στο λόγο τους. Επιπροσθέτως, όπως έχει αναφερθεί και σε πολλές άλλες εικόνες παραπάνω, η εμφάνιση και το ντύσιμο των γονιών και των παιδιών απηγούν και αυτά έμφυλα στερεότυπα.

Ακολουθούν στις επόμενες σελίδες φωτογραφίες από τη Νέα Υόρκη και από ελληνικά καταστήματα εκεί, προβάλλοντας και πάλι

στερεοτυπικά τη μετανάστευση των Ελλήνων στο εξωτερικό. Επίσης, οι ελληνικές επιγραφές των καταστημάτων υπονοούν τη διατήρηση της ελληνικότητας και στοχεύουν έμμεσα στην ένισχυση της εθνικής συνείδησης των μαθητών/τριών.

Η δέκατη έβδομη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Ποιος σου έδωσε το δικαίωμα;». Στην ενότητα αυτή γίνεται λόγος για τη γιορτή της 25ης Μαρτίου. Μέσω των εικόνων που παρουσιάζονται

Ο ήρωας Κωνσταντίνος Κολοκοτρώνης.
Γεννημένος στην Αθήνα, ο Κολοκοτρώνης ήταν ένας από τους ηγέτες της Επανάστασης του 1821.

Ο ήρωας Κωνσταντίνος Κολοκοτρώνης.
Γεννημένος στην Αθήνα, ο Κολοκοτρώνης ήταν ένας από τους ηγέτες της Επανάστασης του 1821.

προβάλλεται η Ελλάδα και οι εθνικοί ήρωες της Επανάστασης του 1821. Επιπροσθέτως, προβάλλονται λαογραφικά στοιχεία με την προβολή των παραδοσιακών φορεσιών και των εθνικών γιορτών. Αξίζει να αναφερθεί πως οι ήρωες που παρουσιάζονται στις εικόνες είναι κατά κύριο λόγο άντρες, δηλαδή υπάρχει και πάλι

έμφυλο στερεότυπο που υπονοεί πως η γενναιότητα είναι ανδρικό χαρακτηριστικό.

Επίσης, στη σελίδα 94 του βιβλίου προβάλλεται το επάγγελμα του πωλητή ξύλων κατά την περίοδο του 1821.

Προχωρώντας στη δέκατη όγδοη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε πως τιτλοφορείται ως «Πάμε θέατρο το Σαββατοκύριακο;». Γενικά το θέατρο είναι ένα σύνηθες στερεοτυπικό θέμα που αξιοποιείται στα σχολικά βιβλία. Συγκεκριμένα, στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η δημοφιλής για τα παιδιά ιστορία του Μικρού Πρίγκιπα.

Η δέκατη ένατη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Η Μεγάλη Εβδομάδα και η Μέρα

της Λαμπρής». Η ενότητα αυτή αφορά τη γιορτή του Πάσχα. Προβάλλεται, δηλαδή, όπως σε κάθε βιβλίο, η θρησκευτική γιορτή του χριστιανισμού με στόχο να ενισχύσει το

θρησκευτικό συναίσθημα των μαθητών/τριών.

Επιπροσθέτως, προβάλλονται ελληνικά έθιμα και παραδόσεις του Πάσχα, όπως το βάψιμο των κόκκινων αυγών και το σούβλισμα του αρνιού.

Η εικοστή ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Παιδιά στον κόσμο». Μέσω του μαθήματος αυτού επιχειρείται η δημιουργία ενός κλίματος αποδοχής της διαφορετικότητας και της πολυπολιτισμικότητας στο χώρο του σχολείου. Ωστόσο, και σε αυτή την εικόνα τα

αγόρια υπερέχουν αριθμητικά.

Η εικοστή πρώτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Τι παιχνίδια κάνει η γλώσσα!...».

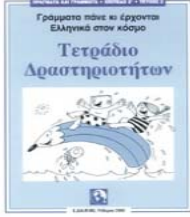
Στην ενότητα αυτή δε συναντάμε κάποια σκίτσα στα οποία υπάρχουν στερεότυπα (υπάρχουν μόνο εικόνες κάποιων αντικειμένων).

Στην τελευταία ενότητα του σχολικού βιβλίου με τίτλο «Τελεία και παύλα» γίνεται λόγος για τα σημεία στίξης. Καταρρίπτοντας τα στερεότυπα φύλου που θέλουν τα αγόρια να υπερέχουν αριθμητικά στις εικόνες των βιβλίων, στην ενότητα αυτή υπάρχει η εικόνα ενός κοριτσιού που περιβάλλεται από διάφορα σημεία στίξης.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως στην προσωποποίηση των σημείων στίξης στα περισσότερα δίνονται αντρικά ονόματα, χαρακτηριστικό έμφυλο στερεότυπο.

Το βιβλίο που μελετήσαμε συνοδεύεται και αυτό από τετράδιο δραστηριοτήτων. Το τετράδιο δραστηριοτήτων έχει πολύ λίγες εικόνες σε σχέση με το βιβλίο του/ης μαθητή/τριας. Και εδώ η έμφαση δίνεται στις ασκήσεις, ιδιαίτερα σε αυτές που αφορούν τη γραμματική και τη γραπτή έκφραση. Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε σε ανάλυση των εικόνων ανά ενότητα και θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε τυχόν στερεότυπα που υπάρχουν σε αυτές.

Αρχικά, θα πρέπει να τονιστεί ότι, όπως και στο τετράδιο δραστηριοτήτων της προηγούμενης τάξης, στις εικόνες που υποδεικνύουν το είδος των ασκήσεων υπάρχουν μόνο φιγούρες αγοριών, δηλαδή τα κορίτσια τίθενται στο περιθώριο.

ΛΕΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΓΡΑΠΤΕΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΑΚΡΟΑΣΗ

ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

Επίσης, ήδη από την πρώτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρατηρούμε πως στις εικόνες υπάρχουν μόνο αγόρια.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα παρατήρηση σχετικά με τις εικόνες της ενότητας σχετίζεται με τη στερεοτυπική προβολή της Ελλάδας και των ελληνικών τουριστικών περιοχών ως ιδανικών περιοχών για τις καλοκαιρινές διακοπές των ομογενών. Βλέπουμε, λοιπόν, το ένα παιδί να ψαρεύει και το άλλο να κολυμπάει.

με τη στερεοτυπική προβολή της Ελλάδας και των ελληνικών τουριστικών περιοχών ως ιδανικών περιοχών για τις καλοκαιρινές διακοπές των ομογενών. Βλέπουμε,

Στη σελίδα 15 του βιβλίου αποδίδεται στερεοτυπικά και η εικόνα ενός ηλικιωμένου άντρα. Βλέπουμε, δηλαδή, να παρουσιάζεται να κρατά μαστούνι, να φορά κοστούμι, γυαλιά, να έχει μουστάκι και λευκά αραιωμένα μαλλιά.

Στη δεύτερη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων υπάρχουν σκίτσα ενός αγοριού και ενός κοριτσιού, επομένως η εκπροσώπηση θεωρείται ισότιμη.

Στην τρίτη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε αρχικά την εικόνα ενός ταχυδρόμου. Μέσω της προβολής του επαγγέλματος αυτού γίνεται εμφανές το έμφυλο στερεότυπο που θέλει το επάγγελμα αυτό να εκπροσωπείται μόνο από το αντρικό φύλο.

Ωστόσο στην επόμενη σελίδα του βιβλίου παρουσιάζεται μια κοπέλα να οδηγεί μηχανή, καταρρίπτοντας το έμφυλο στερεότυπο που θέλει την ενασχόληση με τις μηχανές μονάχα αντρικό προνόμιο.

Στις τελευταίες σελίδες της ενότητας εμφανίζονται οι εικόνες τριών αντρών και μιας γυναίκας. Δηλαδή, το γυναικείο φύλο υποεκπροσωπείται.

Στην τέταρτη ενότητα του βιβλίου δραστηριοτήτων διακρίνουμε μια εικόνα παιδιών να τραγουδούν. Σημαντικό είναι το γεγονός πως υπάρχει ισότιμη εκπροσώπηση αγοριών και κοριτσιών.

Στην πέμπτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρατηρούμε αρχικά την εικόνα ενός περιστεριού. Προβάλλεται, δηλαδή, το στερεότυπο της αναζήτησης της ειρήνης.

Στη σελίδα 41 βλέπουμε το σκίτσο ενός άντρα και στη σελίδα 42 ένα αγόρι που είναι ντυμένο με παραδοσιακή φορεσιά. Προβάλλεται, συνεπώς, το στερεότυπο της αγάπης για την πατρίδα και των ελληνικών παραδόσεων σχετικά με τον εορτασμό των εθνικών επετείων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως στην ενότητα αυτή δεν προβάλλεται κάποιο κορίτσι, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω στις ενότητες αντίστοιχης θεματολογίας, υποδεικνύοντας το σεξιστικό στερεότυπο που θέλει τη γενναιότητα και τη μάχη για τη διατήρηση της ελευθερίας ανδρικό χαρακτηριστικό.

Στην έκτη ενότητα του τετραδίου

δραστηριοτήτων οι εικόνες προβάλλουν πληθώρα έμφυλων στερεοτύπων. Όλες οι εικόνες της ενότητας δείχνουν τις γυναίκες και τα κορίτσια στην κουζίνα να ασχολούνται με τη

μαγειρική. Αντίθετα, οι εικόνες των αντρών και των αγοριών

δείχνουν είτε να ασχολούνται με λάμπες (ηλεκτρολογικές και τεχνικές εργασίες) ή να πίνουν.

Στην έβδομη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε αρχικά την εικόνα ενός αγοριού με έναν

τροχονόμο. Βλέπουμε ακόμα ένα επάγγελμα και εμφανίζεται πάλι να εκπροσωπείται μόνο από το

ανδρικό φύλο. Πρόκειται για ένα σύνηθες έμφυλο στερεότυπο, διότι τα επαγγέλματα που έχουν δύναμη και εξουσία συνήθως συνδέονται με τους άνδρες. Στις επόμενες σελίδες της ενότητας βλέπουμε πέντε εικόνες αγοριών και μόνο μία εικόνα στην οποία υπάρχει ένα

αγόρι και ένα κορίτσι μαζί. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην εικόνα αυτή εμφανίζεται πρώτα το κορίτσι και μάλιστα να υποδεικνύει κάτι στο αγόρι με διδακτισμό ενώ το αγόρι κοιτά με απορία, καταρρίπτοντας τα συνήθη σεξιστικά στερεότυπα των βιβλίων.

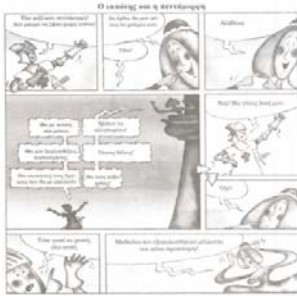
Προχωρώντας στην όγδοη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρατηρούμε στη

σελίδα 65 ένα αγόρι να κρατά περήφανα δύο σημαίες, της Ελλάδας και του Καναδά. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει το στερεότυπο της αγάπης των ομογενών για την πατρίδα.

Υπονοείται πως παρά τη μετανάστευσή τους, ο δεσμός με την πατρίδα εξακολουθεί να είναι ισχυρός. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τρία σκίτσα αγοριών και μόνο ένα σκίτσο κοριτσιού στην τελευταία σελίδα της ενότητας, δηλαδή υπάρχει και πάλι διάκριση σε βάρος του γυναικείου φύλου.

Στην ένατη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε στις εικόνες που παρεμβάλλονται μεταξύ των γραμματικών κανόνων και των ασκήσεων εμπέδωσης να υπάρχουν δέκα πρόσωπα αγοριών και μόλις δύο κοριτσιών. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός πως στη σελίδα 82 του τετραδίου δραστηριοτήτων η εικονογραφημένη ιστορία που παρουσιάζεται με τίτλο «Ο ιππότης και η πεντάμορφη» βρίθει σεξιστικών στερεοτύπων παρουσιάζοντας τη γυναίκα ως άβουλο και όμορφο πλάσμα που περιμένει τη σωτηρία από τον δυναμικό ιππότη που θα σκοτώσει όσους την απειλούν. Ανάλογα σεξιστικά στερεότυπα σχετικά με τους ρόλους των φύλων συναντάμε σε πολλά κλασικά παραμύθια και κινούμενα σχέδια.

Η δέκατη ενότητα του βιβλίου επαναλαμβάνει τη στερεοτυπική παρουσίαση των εθίμων και των παραδόσεων της γιορτής των Χριστουγέννων με στόχο να τονώσει το θρησκευτικό φρόνιμα των μαθητριών/ων. Η εικόνα με τον άντρα και τους καλικάντζαρους στη σελίδα 91 προβάλλει λαογραφικά στοιχεία που σχετίζονται με αυτούς τους παραδοσιακούς μύθους των Χριστουγέννων. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται δύο άντρες και ένα κορίτσι.

Προχωρώντας στην ενδέκατη ενότητα του βιβλίου παρατηρούμε σκίτσα που σχετίζονται με το Λαβύρινθο και το μύθο του Θησέα. Όπως προαναφέρθηκε, η αρχαία ελληνική μυθολογία αποτελεί συνήθη πηγή άντλησης θεμάτων των σχολικών εγχειριδίων με στόχο να ενισχύσει το θαυμασμό των παιδιών για τον τόπο καταγωγής τους. Στη

σελις 105 του βιβλίου παρατηρούμε εικόνες από τα ελληνικά νησιά και αγγλική επιγραφή ελληνικού εστιατορίου. Μέσω των εικόνων αυτών προβάλλεται το στερεότυπο της

10. Κοιτάξτε τις παρακάτω φωτογραφίες. Τι μου θυμίζουν τα ονόματα του πλοίου, της ταβέρνας και του ξενοδοχείου;

.....

σελίδα 105 του βιβλίου παρατηρούμε εικόνες από τα ελληνικά νησιά και αγγλική επιγραφή ελληνικού εστιατορίου. Μέσω των εικόνων αυτών προβάλλεται το στερεότυπο της

προβολής των τουριστικών περιοχών της Ελλάδας και της γενικότερης προβολής της ως ιδανικού τόπου για τις καλοκαιρινές διακοπές των ομογενών, εξού και η αντίστοιχη επιγραφή στα αγγλικά.

Στη δωδέκατη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων η μόνη επισήμανση που θα μπορούσε να γίνει όσον αφορά τις εικόνες είναι πως και πάλι τα κορίτσια υστερούν αριθμητικά σε σχέση με τα αγόρια (πέντε κορίτσια και δώδεκα αγόρια).

Στη δέκατη τρίτη ενότητα του βιβλίου που σχετίζεται με τον αθλητισμό αξίζει να σημειωθεί πως σε όλες τις εικόνες που αναπαριστούν κάποιο άθλημα παρουσιάζονται φιγούρες αντρών. Μόνο σε μία εικόνα παρατηρούμε γυναίκα και αυτή αφορά το άθλημα του πατινάζ, δηλαδή άθλημα

που θεωρείται σύμφωνα με τα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων «γυναικείο».

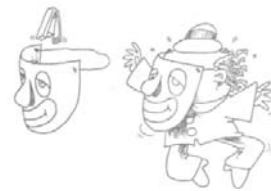

Επίσης, στη σελίδα 124 βλέπουμε ένα αγόρι με μπάλα ποδοσφαίρου, γεγονός που υπονοεί πως πρόκειται για ένα «αντρικό» άθλημα. Στις επόμενες σελίδες της ενότητας παρατηρούμε τα σκίτσα πέντε αγοριών και μόλις δύο κοριτσιών, δηλαδή την πρωτοκαθεδρία στα σχολικά βιβλία φαίνεται να διατηρεί το αντρικό φύλο.

Στη δέκατη τέταρτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων δεν υπάρχει κάποια εικόνα.

Στη δέκατη πέμπτη ενότητα του βιβλίου παρουσιάζεται το στερεότυπο σχετικά με τους εορτασμούς του καρναβαλιού. Προβάλλονται

λαογραφικά στοιχεία, έθιμα και παραδόσεις μέσω των εικόνων των μεταμφιέσεων και των αποκριάτικων παρελάσεων. Στη

σελίδα 139 του βιβλίου παρουσιάζεται το πορτρέτο ενός παππού και μιας γιαγιάς που φέρουν όλα τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά των

ηλικιωμένων (παππούς με μουστάκι, αραιωμένα μαλλιά και κοστούμι,

γιαγιά με φόρεμα με γιακά και τα μαλλιά της σε κότσο). Στις επόμενες σελίδες παρατηρούμε πως υπάρχουν επτά σκίτσα αντρών και μόλις ένα σκίτσο γυναίκας. Στο σκίτσο αυτό που εμφανίζεται η γυναικεΐα φιγουρά, γίνεται εμφανές από την εμφάνιση των δύο ανθρώπων πως η γυναίκα αντιμετωπίζεται ως πρόσωπο που πρέπει να έχει μια επιμελημένη εμφάνιση (όμορφα ντυμένη και χτενισμένη, βαμμένη και φορώντας τακούνια) ενώ ο άντρας ως άτομο που επιτρέπεται κοινωνικά να είναι περισσότερο ατημέλητο (απλό ντύσιμο, αξύριστος). Συνεπώς, έχουμε ακόμα ένα σεξιστικό στερεότυπο.

Προχωρώντας στη δέκατη έκτη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε δεκατέσσερα σκίτσα

αγοριών και εννιά σκίτσα κοριτσιών, υπερτερεί και πάλι το αντρικό φύλο. Επίσης, ένα εμφανές έμφυλο στερεότυπο είναι το γεγονός πως στην εικόνα στη σελίδα 160 ο δάσκαλος και ο διευθυντής του σχολείου είναι

άντρες. Η γυναίκα στην παρακάτω εικόνα είναι μητέρα των παιδιών. Επομένως, υπονοείται πως οι θέσεις κύρους ανήκουν στους άντρες ενώ οι γυναίκες πρέπει να αφιερώνονται στην οικογένειά τους.

Στη σελίδα 163 του βιβλίου παρουσιάζεται ένα αγόρι να γράφει μια επιστολή. Προβάλλεται, όπως και στο βιβλίο μαθητή/τριας, το στερεότυπο σχετικά με τη διατήρηση επαφής με την πατρίδα μέσω της αλληλογραφίας. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται να τονιστεί η αδιάρρηκτη σχέση των ομογενών με την Ελλάδα.

Στη δέκατη έβδομη ενότητα προβάλλεται το στερεότυπο του εορτασμού της 25ης Μαρτίου, όπως συμβαίνει σε όλα τα σχολικά εγχειρίδια. Ο στόχος, όπως παρουσιάστηκε ανωτέρω, είναι η ενίσχυση της εθνικής

συνείδησης των μαθητών/τριών. Έτσι,

στη σελίδα 169 του βιβλίου παρουσιάζεται ένα αγόρι να κρατά με υπερηφάνεια την ελληνική σημαία και στη σελίδα 170 βλέπουμε τα πολεμικά παιχνίδια που έπαιζαν τα παιδιά κατά την περίοδο της Επανάστασης. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί πως στην

ενότητα αυτή δεν παρουσιάζονται καθόλου κορίτσια, δηλαδή, υπονοείται πως η γενναιότητα και η πάλη για την ελευθερία είναι «ανδρικά» χαρακτηριστικά.

Στη δέκατη όγδοη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων επαναλαμβάνεται το

στερεότυπο θέμα των θεατρικών παραστάσεων. Πρόκειται για ένα θέμα που σχετίζεται με τον πολιτισμό και αξιοποιείται πολύ συχνά από τους/ις

συγγραφείς των σχολικών βιβλίων. Στη σελίδα 173 του βιβλίου βλέπουμε μια ανάλογη εικόνα θεατρικής παράστασης. Στη σελίδα 174 υπάρχει ένα σκίτσο σχετικά με τη γνωστή

ιστορία του μικρού Πρίγκιπα, που

είναι ιδιαίτερα αγαπητή σε πολλά παιδιά. Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι στη σελίδα 175 του βιβλίου παρουσιάζονται κάποια σκίτσα με διαλόγους στα οποία υπερτερεί, όπως συμβαίνει συνήθως, το αντρικό φύλο

(τρεις άντρες και μία γυναίκα).

Προχωρώντας στη δέκατη ένατη ενότητα του σχολικού βιβλίου παρουσιάζεται το

στερεότυπο ζήτημα της θρησκευτικής γιορτής του Πάσχα και του εθίμου της βαφής των αυγών. Στόχος είναι να ενισχυθεί αφενός το θρησκευτικό συναίσθημα των μαθητριών/ών, αφετέρου δε να διδαχθούν τα ελληνορθόδοξα έθιμα.

Στην εικοστή ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρατηρούμε αρχικά τη

στερεότυπη εικόνα των παιδιών που με πιασμένα χέρια περιβάλλουν τη σφαίρα της Γης. Δηλαδή, όπως και στο βιβλίο του/ης μαθητή/τριας, προβάλλεται η ιδέα της

διαπολιτισμικότητας και της ανάγκης για ισότητα και δικαιοσύνη. Στις επόμενες σελίδες της ενότητας παρουσιάζονται πέντε άντρες και μόλις μία γυναίκα, δηλαδή για

άλλη μια φορά το γυναικείο φύλο μειοψηφεί. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως στην

εικόνα της σελίδας 187 βλέπουμε δύο άντρες να μαγειρεύουν, δηλαδή καταρρίπτεται

το έμφυλο στερεότυπο που θέλει τη μαγειρική να είναι «γυναικείο» καθήκον. Στην επόμενη σελίδα της ενότητας επαναλαμβάνεται το στερεότυπο που υπονοεί πως το επάγγελμα του ταχυδρόμου αφορά τους άνδρες. Τέλος, στη σελίδα 189 του βιβλίου παρουσιάζεται η εικόνα ενός παππού να προσφέρει ένα δώρο στον εγγονό του.

Βλέπουμε και εδώ ότι επαναλαμβάνεται η στερεοτυπική απεικόνιση των ανθρώπων τρίτης ηλικίας (κοστούμι, μουστάκι, γυαλιά, αραιωμένα μαλλιά).

Στην εικοστή πρώτη ενότητα του σχολικού βιβλίου παρουσιάζονται μόνο σκίτσα αντρών. Επίσης, στη σελίδα 194 ο οφθαλμίατρος που φαίνεται να εξετάζει το

μονόφθαλμο πλάσμα είναι άντρας. Είναι ένα σύνηθες έμφυλο στερεότυπο τα επαγγέλματα που έχουν κοινωνικό κύρος,

όπως αυτό του γιατρού, να αποδίδονται στους άνδρες. Στην τελευταία σελίδα της ενότητας βλέπουμε ένα σκίτσο με δύο αγόρια που λένε ένα ανέκδοτο και γελούν. Υπονοείται, συνεπώς, πως το χιούμορ είναι αντρικό χαρακτηριστικό.

Στην τελευταία ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρουσιάζονται πέντε σκίτσα αγοριών και μόλις ένα σκίτσο κοριτσιού, δηλαδή έχουμε και πάλι υποτίμηση του γυναικείου φύλου.

Το τρίτο επίπεδο για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας περιλαμβάνει δύο κυρίως βιβλία για τους/ις μαθητές/τριες και τα αντίστοιχα τετράδια δραστηριοτήτων. Το πρώτο βιβλίο απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 11-12 ετών και έχει

τίτλο «Ο κόσμος των Ελληνικών». Στην εικόνα του εξωφύλλου του βιβλίου παρατηρούμε αρχικά την ελληνική σημαία, μια στερεότυπη εικόνα που στόχο έχει να ενισχύσει το πατριωτικό συναίσθημα και την περηφάνεια των παιδιών για την ελληνική τους καταγωγή. Παράλληλα, το πλοίο υπονοεί το ζήτημα της μετανάστευσης των Ελλήνων/ίδων για οικονομικούς, κυρίως, λόγους.

Ο Κόσμος των Ελληνικών

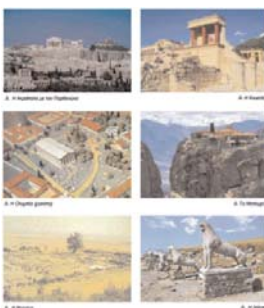
Στις πρώτες σελίδες του βιβλίου η εικόνα του φύλλου ελιάς υπονοεί τη σύνδεση των σύγχρονων με τους αρχαίους Έλληνες, αφού είναι γνωστό πως η ελιά συνδέεται με αρχαιοελληνικούς μύθους. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται, όπως συνήθως συμβαίνει στα σχολικά βιβλία, να αντιληφθούν οι μαθήτριες/ες τη σπουδαιότητα και το μεγαλείο του ελληνικού πολιτισμού.

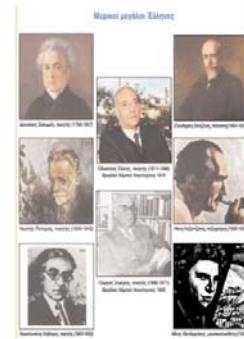
Η πρώτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Αξέχαστες καλοκαιρινές διακοπές» και αφορά το στερεότυπο θέμα της επίσκεψης των ομογενών στην Ελλάδα για τις καλοκαιρινές τους διακοπές. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζεται εικόνα με το χάρτη της Ελλάδας αλλά και φωτογραφίες πόλεων και νησιών της, όπως και σημαντικών μνημείων της. Ανάμεσά τους διακρίνουμε την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, την Πέλλα, την Αρκαδία και τη Ρόδο.

Η δεύτερη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Μαθαίνουμε για την Ελλάδα». Στην ενότητα αυτή έχουμε μια απόλυτα στερεοτυπική παρουσίαση της εικόνας της Ελλάδας και του πολιτισμού της. Επιχειρείται να τονιστεί το μεγαλείο και η υπεροχή των Ελλήνων/ίδων έναντι των άλλων λαών. Ξεκινώντας από την πρώτη σελίδα

της ενότητας βλέπουμε μια κοπέλα που είναι ντυμένη με χρώματα γαλανόλευκα να κρατά περήφανα την ελληνική σημαία. Στόχος και εδώ είναι η τόνωση του πατριωτικού συναισθήματος των παιδιών. Παρακάτω συναντούμε τον χάρτη της Ελλάδας και τον χάρτη της Ευρώπης. Οι εικόνες των παλιών ελληνικών νομισμάτων, η προβολή σημαντικών ελληνικών μνημείων και η προβολή σημαντικών Ελλήνων

ποιητών, λογοτεχνών, συνθετών και πολιτικών φανερώνει την έντονη προσπάθεια να αναδειχθεί η σπουδαιότητα του ελληνικού πολιτισμού. Αξίζει να αναφερθεί, βέβαια,

πως στους μεγάλους Έλληνες που προβάλλονται υπάρχουν μόνο άνδρες, παραγκωνίζονται, δηλαδή, οι σπουδαίες Ελληνίδες και η συνεισφορά τους στην πατρίδα. Πρόκειται καθαρά για ένα έμφυλο στερεότυπο.

Η τρίτη ενότητα του βιβλίου τιτλοφορείται ως «Μέγας Αλέξανδρος». Στη μοναδική εικόνα της ενότητας βλέπουμε ένα κορίτσι και ένα αγόρι να διαβάζουν ένα βιβλίο σχετικά με την ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Επιχειρείται και πάλι προβολή της Ελλάδας και της ένδοξης ιστορίας της. Η ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου είναι ένα συνηθισμένο στερεοτυπικό θέμα για τα σχολικά βιβλία. Υπονοείται με τον τρόπο αυτό πως η γενναιότητα του πολεμιστή αυτού είναι γνώρισμα ολόκληρου του ελληνισμού.

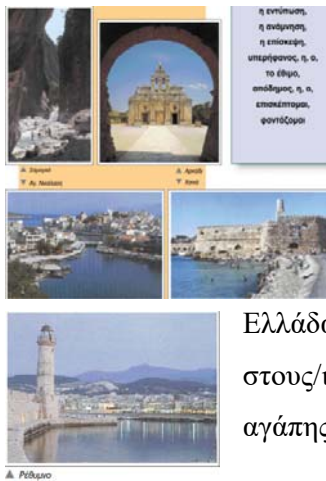
Η τέταρτη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Ψητοπωλείο Εστιατόριο Το Μπαλκονάκι». Η πρώτη εικόνα της ενότητας είναι ένας τιμοκατάλογος ελληνικού εστιατορίου. Είναι γνωστό το στερεότυπο που θέλει την ελληνική κουζίνα να παρουσιάζεται πλούσια και με υψηλής ποιότητας γεύσεις. Στη σελίδα 24 του βιβλίου παρουσιάζεται η εικόνα μιας γυναίκας να μαγειρεύει. Θεωρείται συχνά πως η μαγειρική και γενικά οι οικιακές εργασίες είναι γυναικείο καθήκον. Δηλαδή, έχουμε ένα σεξιστικό στερεότυπο για τους ρόλους των φύλων.

Προχωρώντας στην πέμπτη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε πως τιτλοφορείται «Με τ' αυγουσιτιάτικο φεγγάρι στην Ακρόπολη». Προβάλλονται για ακόμα μία φορά μέσω του σχολικού βιβλίου τα σημαντικά επιτεύγματα και μνημεία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Στη σελίδα 27 προβάλλεται το παραδοσιακό επάγγελμα του λατερνατζή και, σύμφωνα πάντα με τα έμφυλα στερεότυπα, ο ρόλος αυτός δίνεται σε άντρα.

Η έκτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Ένα αλλιώτικο τσαντίρι στον Καναδά». Εδώ βλέπουμε την εικόνα τριών Ελλήνων ανδρών μεταναστών στον Καναδά. Πρόκειται για του πρώτους Έλληνες μετανάστες του 1892. Θίγεται στερεοτυπικά το κοινωνικό πρόβλημα των δυσκολιών που αντιμετώπισαν οι πρώτοι οικονομικοί μετανάστες αλλά παρουσιάζεται, επίσης στερεοτυπικά, και η στοργική και φιλόξενη αντιμετώπιση των ντόπιων απέναντί τους.

Η έβδομη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Συνάντηση στην Κρήτη». Προβάλλεται και πάλι η Ελλάδα και, συγκεκριμένα, το νησί της Κρήτης και κάποια σημαντικά μνημεία της και ομορφιές της. Αποδίδεται, έτσι, στερεοτυπικά η ομορφιά και η σπουδαία ιστορία της Ελλάδας. Εμφανής στόχος είναι να προκληθούν στους/ις μαθητές/τριες αισθήματα θαυμασμού και αγάπης για τον τόπο καταγωγής τους.

Η όγδοη ενότητα του βιβλίου της/ου μαθήτριας/η έχει τίτλο «Δύο διασκεδαστικοί διάλογοι». Η μοναδική εικόνα που υπάρχει στη συγκεκριμένη ενότητα αφορά το στερεοτυπικό θέμα του Αισώπου και των μύθων του, το οποίο είναι σύνηθες στα σχολικά βιβλία του δημοτικού σχολείου. Προβάλλονται με τον τρόπο αυτό τα ελληνικά λαογραφικά στοιχεία και ο ελληνικός πολιτισμός.

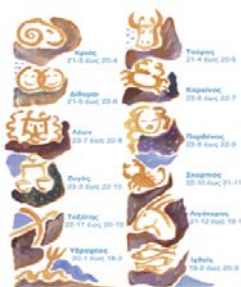

Προχωρώντας στην ένατη ενότητα του σχολικού βιβλίου βλέπουμε πως έχει τίτλο «Το μοιρασμένο φλουρί της βασιλόπιτας» και προβάλλονται τα ελληνικά έθιμα της Πρωτοχρονιάς. Έτσι, μπορούμε να πούμε πως προβάλλονται σημαντικά ελληνικά λαογραφικά στοιχεία με στόχο να τα μάθουν οι μαθητές/τριες. Στην πρώτη εικόνα στη σελίδα 36, λοιπόν, βλέπουμε τα παιδιά να λένε τα κάλαντα

κρατώντας ένα τρίγωνο και στη σελίδα 37 βλέπουμε την εικόνα της οικογένειας που κόβει τη βασιλόπιτα. Αξίζει να σημειωθεί πως στην εικόνα αυτή ο πατέρας έχει την πρώτη θέση και κόβει τη βασιλόπιτα της οικογένειας. Η μητέρα και τα παιδιά στέκονται απλώς και τον κοιτούν. Πρόκειται για ένα έμφυλο στερεότυπο που θέλει την πρωτοβουλία και τη δράση να αποδίδεται στο αντρικό φύλο. Ο πατέρας εδώ παρουσιάζεται ως αρχηγός της οικογένειας, όπως στις παραδοσιακές πατριαρχικές κοινωνίες.

Η δέκατη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Τι ζώδιο είσαι;». Στην πρώτη

εικόνα της ενότητας προβάλλονται τα δώδεκα ζώδια και η στερεοτυπική ιδέα πως μπορεί μέσω αυτών να γίνει πρόβλεψη του μέλλοντος. Προβάλλεται και εδώ ένα ακόμα λαογραφικό στοιχείο της ελληνικής κουλτούρας. Στη σελίδα 40 του βιβλίου παρατηρούμε τη συζήτηση

μιας μητέρας με την αδελφή της και την κόρη της σχετικά με τα ζώδια. Πρόκειται για ένα σεξιστικό στερεότυπο που θέλει τις γυναίκες μόνο να ασχολούνται με όσα έχουν να κάνουν με την πρόβλεψη του μέλλοντος.

Η ενδέκατη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Ο Μαυρούκος». Στην ενότητα αυτή

προβάλλεται και πάλι στερεοτυπικά ένα ελληνικό λαογραφικό στοιχείο μέσω μιας δημοφιλούς λαϊκής διήγησης. Επίσης, έχουμε την στερεοτυπική αντιμετώπιση για το

χρώμα του δέρματος του γάιδαρου, στο οποίο οφείλεται και το όνομα «Μαυρούκος». Και στην ενότητα αυτή δεν προβάλλεται καμία γυναίκα.

Προχωρώντας στη δωδέκατη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου βλέπουμε πως έχει

τίτλο «Η πείνα και ο φόβος του Νίκου». Θίγεται, προφανώς, το ζήτημα της γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα και των μεγάλων προβλημάτων που προκάλεσε στην

καθημερινότητα των ανθρώπων. Το θέμα αυτό παρουσιάζεται, προφανώς, ενόψει του εορτασμού της επετείου της 28ης Οκτωβρίου. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται να τονωθεί το πατριωτικό συναίσθημα των μαθητών/τριών μέσω της προβολής του ηρωισμού των Ελλήνων/ίδων έναντι των κατακτητών και των μεγάλων δυσκολιών που αντιμετώπισαν, όπως την πείνα μέχρι θανάτου. Έτσι, ο ήρωας της εικόνας παίρνει ένα ψωμί από το φορτηγό των Γερμανών κατακτητών για να μπορέσει να επιβιώσει. Αξίζει, ωστόσο, να αναφερθεί πως ούτε στην ενότητα αυτή υπάρχει κάποια γυναικεία φιγούρα. Υπονοείται πως ο ηρωισμός, η γενναιότητα και ο δυναμισμός είναι ανδρικά χαρακτηριστικά. Δηλαδή, υπάρχει ένα εμφανές έμφυλο στερεότυπο.

Η δέκατη τρίτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Χρησιμοποιείτε αφρόλουτρο Μπλουμ, Μπλουμ». Στην πρώτη εικόνα της ενότητας βλέπουμε

ένα αγόρι να κάνει μπάνιο. Πρόκειται για μια στερεοτυπική τηλεοπτική διαφήμιση αφρόλουτρου. Και στην επόμενη σελίδα

του βιβλίου έχουμε ανάλογες στερεοτυπικές τηλεοπτικές διαφημίσεις. Η μία προβάλλει μια παραδοσιακή ελληνική ταβέρνα και η άλλη αφορά την προβολή της Ελλάδας ως ιδανικού τόπου διακοπών, ένα σύνηθες στερεότυπο στα σχολικά βιβλία των ομογενών.

Η δέκατη τέταρτη ενότητα του βιβλίου τιτλοφορείται ως «Στα δίκτυα του Διαδικτύου

(internet)». Παρουσιάζεται στερεοτυπικά η είσοδος των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του διαδικτύου στη ζωή μας αλλά και τα κοινωνικά προβλήματα που μπορεί να προκαλούνται από τη χρήση

τους (π.χ. ηλεκτρονικός εκφοβισμός, παραπληροφόρηση κλπ.). Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι στα σκίτσα της ενότητας παρουσιάζονται μόνο άντρες. Υπονοείται, δηλαδή, το σεξιστικό στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο οι άντρες είναι καλύτεροι γνώστες των ζητημάτων της τεχνολογίας σε σχέση με τις γυναίκες.

Η δέκατη πέμπτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Τα παιδιά αλληλογραφούν».

Παρουσιάζεται εδώ το στερεότυπο θέμα της ανάγκης διατήρησης επαφής των ομογενών με την Ελλάδα, πράγμα το οποίο γίνεται μέσω της αλληλογραφίας. Για το λόγο αυτό

παρουσιάζονται φάκελοι και γραμματόσημα. Βέβαια στα γραμματόσημα αυτά προβάλλονται στερεοτυπικά ελληνικά θέματα, όπως εικόνες Αγίων της ορθόδοξης εκκλησίας, αρχαία αγάλματα και σύμβολα των Ολυμπιακών αγώνων.

Η δέκατη έκτη ενότητα έχει τίτλο «Η φτώχη και το αλάτι». Το στερεότυπο που

προβάλλεται στην ενότητα αυτή είναι η υπακοή και ο σεβασμός των κοριτσιών προς τον πατέρα τους. Πρόκειται για το χαρακτηριστικό σεξιστικό στερεότυπο που θέλει τον άντρα αρχηγό της οικογένειας, στον οποίο υπακούουν τα άλλα μέλη της οικογένειας, ιδιαίτερος δε οι κόρες.

Προχωρώντας στη δέκατη έβδομη ενότητα του σχολικού βιβλίου βλέπουμε πως ο

τίτλος είναι «Ο κυρ Μιχάλης Κάσιαλος». Πρόκειται για το μεγάλο Κύπριο ζωγράφο Μιχάλη Κάσιαλο, ο οποίος σκοτώθηκε το 1974 από τους Τούρκους κατά τη διάρκεια του πολέμου στην Κύπρο. Με τον τρόπο αυτό παρουσιάζονται στερεοτυπικά οι θλιβερές συνέπειες του πολέμου

για τη ζωή των ανθρώπων. Επιχειρείται, επίσης, να τονωθεί ο πατριωτισμός των παιδιών αφού παρουσιάζονται τα δεινά που αντιμετώπισαν οι Ελληνοκύπριοι κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Η δέκατη όγδοη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Ελληνικές

Α. Φηγάδων το παιδί τους σε ελληνικό σχολείο για να μάθει την ελληνική γλώσσα.

Κοινότητες στον Κόσμο». Εδώ παρουσιάζεται στερεοτυπικά το

ζήτημα της μετανάστευσης των Ελλήνων/ίδων στο εξωτερικό και η δημιουργία ελληνικών κοινοτήτων στις χώρες όπου μετακινήθηκαν. Οι εικόνες δείχνουν πως η διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας έγινε μέσω της

διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας, τη διατήρηση της θρησκευτικής πίστης, των παρελάσεων στις εθνικές γιορτές, των αρχαιοελληνικών και νεοελληνικών παραστάσεων, των παραδοσιακών στολών και χορών. Πρόκειται, δηλαδή, για μια ξεκάθαρα στερεοτυπική προβολή της Ελλάδας και της ιστορίας της αλλά και της κουλτούρας και των λαογραφικών στοιχείων της.

Η δέκατη ένατη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Τηλέμαχος». Στην

ενότητα αυτή βλέπουμε τον κύριο Τηλέμαχο που είναι μετανάστης στην Αυστραλία και παλεύει να διατηρήσει την ελληνική του ταυτότητα. Προβάλλεται, δηλαδή, στερεοτυπικά η εναγώνια προσπάθεια των Ελλήνων/ίδων μεταναστών/στριών να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα ανόθευτη.

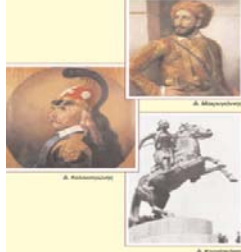
Η εικοστή ενότητα έχει τίτλο «25 Μαρτίου: Από το ημερολόγιο του Σωκράτη». Το

στερεότυπο του εορτασμού της εθνικής επετείου προβάλλεται και σε αυτή την ενότητα μέσω των σχολικών γιορτών και μέσω εικόνων

με εκκλησίες που περιβάλλονται από γαλανόλευκες σημαίες και έχει στόχο να ενισχυθεί ο πατριωτισμός και το θρησκευτικό συναίσθημα των μαθητριών/ών. Στις επόμενες σελίδες της ενότητας

προβάλλονται ήρωες/ίδες της Επανάστασης του 1821. Είναι μια συνήθης στερεοτυπική εικόνα για όλα τα σχολικά βιβλία. Ωστόσο, θα πρέπει

να αναφερθεί πως ανάμεσα στα πρόσωπα που απεικονίζονται

υπάρχει μόνο μια Ελληνίδα αγωνίστρια, δηλαδή υπάρχει ένα προφανές έμφυλο στερεότυπο.

Η εικοστή πρώτη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Πρωταπριλιά». Στην ενότητα αυτή υπάρχει το στερεοτυπικό θέμα του εθίμου της Πρωταπριλιάς, το οποίο συναντούμε σε πολλές χώρες. Στην πρώτη σελίδα της ενότητας απεικονίζονται

κάποια παιδιά. Στη σελίδα 79 του βιβλίου παρουσιάζεται μια εικόνα σχετικά με το αρχαιοελληνικό έθιμο της Αποδιδρασκίνδας, το οποίο συσχετίζεται με το έθιμο της Πρωταπριλιάς. Και εδώ έχουμε μια στερεοτυπική απεικόνιση της Ελλάδας σύμφωνα με την οποία οι περισσότερες σύγχρονες συνήθειες και παραδόσεις έχουν τις ρίζες τους σε αρχαιοελληνικές παραδόσεις.

Η εικοστή δεύτερη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Παιδικό Πάσχα». Στην ενότητα

αυτή προβάλλονται στερεοτυπικά μέσω των εικόνων κάποια έθιμα της Ανάστασης. Έτσι, βλέπουμε ένα κοριτσάκι που ετοιμάζεται να ρίξει

ένα πήλινο δοχείο και δύο παιδιά να κρατούν λαμπάδες και να χτυπούν καμπανάκια. Έτσι, γίνεται προσπάθεια να μάθουν τα παιδιά τα έθιμα που σχετίζονται με τη θρησκευτική γιορτή του Πάσχα.

Προχωρώντας στην εικοστή τρίτη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε πως τιτλοφορείται

▲ Μια από τις πρώτες συγκέντρωσεις για την εργατική πρωτομαγιά.

ως «Πρωτομαγιά». Με τις εικόνες της ενότητας παρουσιάζονται στερεοτυπικά τα έθιμα της Πρωτομαγιάς αλλά

προβάλλεται, επίσης, και η εξέγερση των εργατών/τριών.

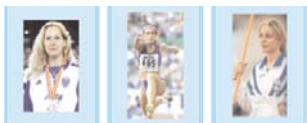
Επιπροσθέτως, παρουσιάζεται η

συμβολή των Ελληνίδων/ων μεταναστριών/ων στον αγώνα για τη διεκδίκηση ανθρώπινου ωραρίου εργασίας για τις/ους

εργαζόμενες/ους στην Αμερική με στόχο να ενισχυθεί η υπερηφάνεια των μαθητών/τριών για τους/ις προγόνους τους.

Η εικοστή τέταρτη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο

«Αθλήματα και Αγώνισματα». Στην ενότητα αυτή προβάλλεται στερεοτυπικά το ζήτημα των επιτυχιών στον αθλητισμό

των Ελλήνων/ίδων αθλητών/τριών. Έτσι, βλέπουμε φωτογραφίες όπως της Κατερίνας

Θάνου, της Αναστασίας Κελεσίδου, της Βούλας Τσιαμίτα, της

Μιρέλας Μανιάνι, του Κώστα Γκατσιούδη, του

Ιωάννη Μελισσανίδη και του Κώστα Κεντέρη.

Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται να νιώσουν τα

παιδιά περηφάνεια για τα επιτεύγματα των Ελλήνων/ίδων

αθλητών/τριών. Επίσης, εικόνες με αρχαίους Έλληνες αθλητές

επιχειρούν να προβάλλουν τη σύνδεση μεταξύ αρχαίων

Ελλήνων/ίδων και νεοελλήνων/ίδων, ενισχύοντας το αυτοσυναίσθημα

των παιδιών. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να αναφερθεί πως εδώ καταρρίπτεται το

έμφυλο στερεότυπο που ηρωοποιεί τους άνδρες και θέτει τις γυναίκες στο περιθώριο.

Βλέπουμε πως υπάρχουν τέσσερις φωτογραφίες πρωταθλητριών και τρεις

φωτογραφίες πρωταθλητών.

Η εικοστή πέμπτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Τα δάση μας καίγονται». Στην

ενότητα αυτή, λοιπόν, παρουσιάζεται

στερεοτυπικά το κοινωνικό πρόβλημα της

καταστροφής των δασών από τις πυρκαγιές στην

Ελλάδα. Έτσι, παρουσιάζονται φωτογραφίες με πυρκαγιές και

εναέριες ή επίγειες προσπάθειες πυρόσβεσής τους. Προβάλλονται, επίσης, διάφορες

περιοχές της Ελλάδας που έχουν αντιμετωπίσει ανάλογα

προβλήματα. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην

αρχή της ενότητας παρουσιάζεται

στερεοτυπικά μια ειδυλλιακή εικόνα μιας εξοχικής περιοχής,

υπονοώντας την ομορφιά και το φυσικό πλούτο που χάνεται εξαιτίας των πυρκαγιών.

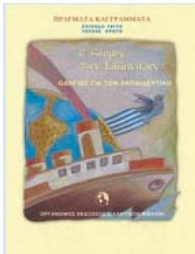
Και στην τελευταία εικονογραφημένη ιστορία της ενότητας επαναλαμβάνονται

στερεοτυπικά τα προαναφερθέντα στοιχεία.

Η τελευταία ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Γιατροί χωρίς Σύνορα». Το κοινωνικό έργο που προσφέρουν οι Γιατροί χωρίς Σύνορα και άλλες οργανώσεις, όπως η Unicef, προβάλλεται μέσα από στερεοτυπικές διαφημίσεις. Προβάλλονται, γενικά, κοινωνικά προβλήματα, όπως η φτώχεια και η μεγάλη ανέχεια στις χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι στην εικόνα που υπάρχει στη συγκεκριμένη ενότητα η μητέρα είναι αυτή που πηγαίνει τα παιδιά στη γιατρό. Δηλαδή, έχουμε το έμφυλο στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο την φροντίδα των παιδιών αναλαμβάνει η μητέρα. Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει, επίσης, να αναφέρουμε πως το έμφυλο στερεότυπο που θέλει τα επαγγέλματα κύρους να αποδίδονται στους άνδρες καταρρίπτεται με την εμφάνιση στην εικόνα μιας γυναίκας γιατρού.

Το βιβλίο που παρουσιάστηκε ανωτέρω συνοδεύεται και από τετράδιο δραστηριοτήτων. Όπως έχει σχολιαστεί και παραπάνω, τα τετράδια δραστηριοτήτων περιλαμβάνουν κατά κύριο λόγο ασκήσεις εμπέδωσης της διδαχθείσας ύλης ενώ οι εικόνες είναι πολύ λίγες. Η εικόνα του εξωφύλλου βλέπουμε πως είναι ίδια με του βιβλίου του/ης μαθητή/τριας που έχει ήδη σχολιαστεί.

Στην πρώτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων, πέρα από τις εικόνες των αντικειμένων, υπάρχει μια εικόνα ενός αγοριού που εμφανίζεται να αναπολεί τις καλοκαιρινές του διακοπές. Αποδίδεται, έτσι, στερεοτυπικά η αγάπη των παιδιών για το καλοκαίρι και την ξεγνοιασιά και η μελαγχολία που συνοδεύει το τέλος των διακοπών. Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί πως στην ενότητα αυτή δεν προβάλλεται κάποια γυναικεία φιγούρα.

Στη δεύτερη ενότητα παρατηρούμε πως η μοναδική εικόνα είναι ο χάρτης της Ελλάδας. Επιχειρείται μέσω της ενότητας να γίνει έλεγχος των γνώσεων των παιδιών σχετικά με διάφορα γεωγραφικά στοιχεία του τόπου καταγωγής τους. Για άλλη μια φορά προβάλλεται η Ελλάδα και υποδηλώνεται η ανάγκη για διατήρηση της επαφής των μαθητών/τριών μαζί της.

Προχωρώντας στην τρίτη ενότητα του βιβλίου παρατηρούμε ένα σκίτσο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Μέσω της στερεοτυπικής προβολής του ηρωισμού του επιχειρείται τα παιδιά να νιώσουν υπερηφάνεια για τον τόπο καταγωγής τους και τους προγόνους τους, νιώθοντας ταυτόχρονα πως και τα ίδια έχουν «κληρονομήσει» τα χαρακτηριστικά αυτά.

Στην τέταρτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων βλέπουμε ένα στρωμένο τραπέζι με φαγητό. Προβάλλεται το στερεότυπο της υψηλής ποιότητας της ελληνικής κουζίνας. Επίσης, με τη στερεοτυπική εικόνα του φύλλου ελιάς στην τελευταία σελίδα της ενότητας επιχειρείται σύνδεση μεταξύ της αρχαίας και της νεότερης ιστορίας της Ελλάδας.

Στην πέμπτη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε ένα σκίτσο που απεικονίζει το ολόγιομο φεγγάρι πάνω από την Ακρόπολη και τον Παρθενώνα. Προβάλλεται, δηλαδή, για άλλη μια φορά στερεοτυπικά η Ελλάδα και τα σπουδαία μνημεία της για να νιώσουν οι μαθητές/τριες περήφανοι/ες για την ομορφιά και τη σπουδαία ιστορία του τόπου καταγωγής τους.

Η έκτη ενότητα του βιβλίου απεικονίζει στερεοτυπικά το πρόβλημα της μετανάστευσης των Ελλήνων/ίδων στο εξωτερικό με όλες τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν στο πρώτο διάστημα της μετεγκατάστασής τους. Το σκίτσο του πλοίου στην τελευταία σελίδα της ενότητας υπονοεί και αυτό το ζήτημα της μετανάστευσης.

Η εβδομη ενότητα του βιβλίου παρουσιάζει το σκίτσο του ανακτόρου της Κνωσού. Με τον τρόπο αυτό προβάλλεται και πάλι η Ελλάδα και η σπουδαία ιστορία της και γίνεται προσπάθεια σύνδεσης με τους αρχαίους Έλληνες προγόνους. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι στη σελίδα 32 που εμφανίζονται κάποια παιδιά να μιλούν καταρρίπτεται το στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο τα αγόρια υπερτερούν αριθμητικά και βλέπουμε να υπάρχει ισότιμη εκπροσώπηση και των δύο φύλων (τρία κορίτσια και τρία αγόρια).

Στην όγδοη ενότητα οι μόνες εικόνες είναι κάποιες φιγούρες ανθρώπων. Παρατηρούμε πως υπάρχουν τέσσερις αντρικές φιγούρες και μία γυναικεία, δηλαδή το γυναικείο φύλο υποεκπροσωπείται.

Στην ένατη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων βλέπουμε ένα αγόρι να στέκεται

μπροστά σε μια πόρτα, η οποία είναι στολισμένη με ένα ρόδι. Προβάλλονται, έτσι, με στερεοτυπικό τρόπο τα έθιμα και οι παραδόσεις της Πρωτοχρονιάς. Αξίζει να αναφέρουμε πως ούτε σε αυτή την ενότητα υπάρχει κάποια γυναικεία φιγούρα.

Στη δέκατη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε έναν πατέρα να κρατά την κόρη του

αγκαλιά και αυτή να διαβάζει σε περιοδικό τα ζώδια. Το έμφυλο στερεότυπο που προβάλλεται είναι πως το ζήτημα της πρόβλεψης του μέλλοντος είναι κάτι που αφορά τις γυναίκες. Υπονοείται με τον τρόπο αυτό πως οι γυναίκες είναι εύπιστες ενώ οι άνδρες ορθολογιστές.

Στην ενδέκατη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων, όπως και στο κυρίως σχολικό εγχειρίδιο, παρουσιάζεται το ρατσιστικό στερεότυπο σχετικά με το μαύρο δέρμα του

γαϊδάρου, στο οποίο οφείλεται και το όνομα «Μαυρούκος» της ενότητας. Στην ενότητα αυτή, επίσης, προβάλλονται τρεις φιγούρες αγοριών και μόλις μία κοριτσιού. Το κορίτσι, μάλιστα, παρουσιάζεται να παίζει ένα παραδοσιακό παιδικό παιχνίδι, την τυφλόμυγα.

Η δωδέκατη ενότητα που αφορά τον εορτασμό της 28ης Οκτωβρίου παρουσιάζει το

στερεότυπο των δυσκολιών και των δεινών που επιφέρει ο πόλεμος. Έτσι, βλέπουμε αρχικά το σκίτσο του θλιμμένου και φοβισμένου αγοριού που σκέφτεται τα όσα έχει περάσει και από την άλλη την εικόνα του ίδιου αγοριού να κρατά με λαχτάρα δύο καρβέλια ψωμί και να

προσπαθεί να ξεφύγει από τους κατακτητές.

Στη δέκατη τρίτη ενότητα παρουσιάζεται μια στερεοτυπική διαφήμιση αφρόλουτρου, όπως και στο βιβλίο του/ης μαθητή/τριας.

Στη δέκατη τέταρτη ενότητα του βιβλίου η μόνη εικόνα που υπάρχει είναι αυτή του «ποντικιού» ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή που θίγει στερεοτυπικά το ζήτημα της εισβολής των υπολογιστών στη σύγχρονη ζωή.

Προχωρώντας στη δέκατη πέμπτη ενότητα βλέπουμε το σκίτσο ενός παιδιού να ταξιδεύει πάνω σε ένα φάκελο που λειτουργεί ως μαγικό χαλί. Στερεοτυπικά, όπως και στο κυρίως σχολικό βιβλίο, παρουσιάζεται η προσπάθεια των ομογενών να διατηρήσουν επαφή με την πατρίδα, έστω και μέσω επιστολών με άτομα που βρίσκονται στην Ελλάδα. Στην τελευταία σελίδα της ενότητας υπάρχει ένα σκίτσο ενός αγοριού και ενός κοριτσιού που διαβάζουν ένα βιβλίο. Συνεπώς, στην ενότητα συναντάμε συνολικά δύο σκίτσα αγοριών και μόλις ένα κοριτσιού.

Στη δέκατη έκτη ενότητα παρουσιάζεται η στερεοτυπική εικόνα των παραμυθιών με την όμορφη πριγκίπισσα και το νεαρό πρίγκιπα. Είναι γνωστό πως το σύνθημα σεξιστικό πρότυπο των παραμυθιών για τα κορίτσια είναι να παρουσιάζονται όμορφες και παθητικές πριγκίπισσες και για τα αγόρια δυναμικοί και δραστήριοι πρίγκιπες-ήρωες.

Στη δέκατη έβδομη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρατηρούμε το σκίτσο του γνωστού Κύπριου ζωγράφου Μιχάλη Κάσιαλου, ο οποίος σκοτώθηκε στη διάρκεια του πολέμου το 1974. Έμμεσα προβάλλεται το στερεότυπο των δεινών του πολέμου αλλά και του πατριωτισμού των Ελληνοκυπρίων με στόχο την ενίσχυση των πατριωτικών αισθημάτων των παιδιών. Στην τελευταία σελίδα της ενότητας υπάρχει το σκίτσο ενός αγοριού. Δηλαδή και πάλι το γυναικείο φύλο παραγκωνίζεται.

Η δέκατη όγδοη ενότητα αφορά τις ελληνικές κοινότητες στο εξωτερικό. Στο σκίτσο της ενότητας αυτής βλέπουμε τρία νεαρά άτομα να κρατούν με περηφάνεια ελληνικές σημαίες. Η στερεότυπη αυτή απεικόνιση έχει στόχο και εδώ να ενισχυσει τον πατριωτισμό των μαθητών/τριών και να τονίσει το γεγονός πως παρά τη μετεγκατάσταση, η διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας είναι δεδομένη.

Στη δέκατη ένατη ενότητα του βιβλίου «Ο Τηλέμαχος» που απεικονίζεται στο σκίτσο είναι Έλληνας μετανάστης. Προβάλλεται μέσω της εικόνας αυτής στερεοτυπικά η μετανάστευση και η προσπάθεια των Ελλήνων/ίδων του

εξωτερικού να διατηρήσουν την ταυτότητά τους.

Αξίζει να αναφερθεί πως η εμφάνιση του Έλληνα αποδίδεται στερεοτυπικά (μουστάκι, καπέλο, καμπαρντίνα, φτωχικό ντύσιμο και κομπολόι, ύφος σκεπτικό και προβληματισμένο - ίσως λόγω νοσταλγίας για την πατρίδα και προβληματισμού για τα προβλήματα στο νέο τόπο κατοικίας).

Η εικοστή ενότητα αφορά τον εορτασμό της 25ης Μαρτίου. Βλέπουμε στο μοναδικό

σκίτσο της ενότητας ένα αγόρι να γράφει στο λεύκωμά του σχετικά με τη γιορτή που έκαναν στο σχολείο για την εθνική επέτειο. Και πάλι επιχειρείται η ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των μαθητριών/ων. Στην ενότητα αυτή δεν υπάρχουν εικόνες κοριτσιών.

Στην εικοστή πρώτη ενότητα προβάλλεται το λαογραφικό στοιχείο που σχετίζεται με

το έθιμο της Πρωταπριλιάς. Με μια στερεοτυπική απεικόνιση τα παιδιά θα μάθουν μια παράδοση που υπάρχει σε πολλές χώρες. Αξιοσημείωτο είναι πως, ενώ είδαμε πως στις περισσότερες ενότητες κυριαρχούν εικόνες αντρών, στη συγκεκριμένη ενότητα

που συνδέεται με το ψέμα και την πονηριά εμφανίζονται μόνο κορίτσια. Θα μπορούσαμε, δηλαδή, να θεωρήσουμε πως υποκρύπτεται ένα έμφυλο στερεότυπο.

Προχωρώντας στην εικοστή δεύτερη ενότητα του βιβλίου το θέμα αφορά τη

χριστιανική γιορτή του Πάσχα. Στην εικόνα αυτή βλέπουμε ένα κορίτσι και ένα αγόρι να κρατούν το Άγιο Φως το βράδυ της Ανάστασης. Προβάλλονται, έτσι, στερεοτυπικά οι παραδόσεις που συνδέονται με τη θρησκευτική αυτή γιορτή

με στόχο να τονώσουν το θρησκευτικό συναίσθημα των παιδιών.

Η εικοστή τρίτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων αφορά τη γιορτή της Πρωτομαγιάς. Μέσω του σκίτσου προβάλλεται το στερεότυπο της διεκδίκησης των

δικαιωμάτων μέσω απεργιών. Αξίζει να αναφερθεί ότι δίνεται έμφαση στον αγώνα

των Ελλήνων/ίδων μεταναστών/στριών στην Αμερική για τη θέσπιση ανθρώπινου ωραρίου εργασίας.

Προχωρώντας στην εικοστή τέταρτη ενότητα του βιβλίου παρατηρούμε το άγαλμα του δισκοβόλου του Μύρωνα. Η στερεοτυπική προβολή του αθλητισμού και της τέχνης της αρχαίας Ελλάδας έχει ξεκάθαρο στόχο να προκαλέσει την περηφάνεια των παιδιών για τον τόπο καταγωγής και τους/ις προγόνους τους.

Η εικοστή πέμπτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρουσιάζει στερεοτυπικά το πρόβλημα των πυρκαγιών. Αρχικά, το πρώτο σκίτσο παρουσιάζει το στερεότυπο της ειδυλλιακής εικόνας της ελληνικής επαρχίας. Στην τελευταία σελίδα της ενότητας παρατηρούμε ένα σκίτσο μιας γυναίκας που παλεύει να σβήσει τις φλόγες, τονίζοντας το προαναφερθέν πρόβλημα.

το πρόβλημα των πυρκαγιών. Αρχικά, το πρώτο σκίτσο παρουσιάζει το στερεότυπο της ειδυλλιακής εικόνας της ελληνικής επαρχίας. Στην τελευταία σελίδα της ενότητας

Στην τελευταία ενότητα του βιβλίου δεν υπάρχουν σκίτσα παρά μόνο το λογότυπο των Γιατρών Χωρίς Σύνορα. Επιχειρείται με τον τρόπο αυτό έμμεσα να παρουσιαστούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου αλλά και οι οργανώσεις που επιχειρούν να επιλύσουν τα προβλήματα αυτά.

Το δεύτερο βιβλίο του τρίτου επιπέδου για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας έχει τίτλο «Καθώς μεγαλώνουμε» και απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 12-13 ετών. Όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, η εικονογράφηση στο βιβλίο αυτό είναι πολύ φτωχή. Σε κάποιες ενότητες δεν υπάρχουν καθόλου εικόνες, σκίτσα ή φωτογραφίες. Αρχικά, λοιπόν, παρατηρώντας το εξώφυλλο βλέπουμε δύο πουλιά να πετούν. Την ίδια εικόνα συναντούμε και στο εισαγωγικό μέρος του βιβλίου. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαμε να πούμε πως συμβολικά αποδίδεται η στερεοτυπική άποψη για την επιθυμία των παιδιών να ανοίξουν τα φτερά τους και να πετάξουν στο δρόμο της δικής τους ζωής απομακρυνόμενα σταδιακά από τα δεσμά της σύνδεσης με τους γονείς.

Η πρώτη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Καθώς μεγαλώνουμε». Στην πρώτη σελίδα παρουσιάζονται οι ηρωίδες/ες του βιβλίου και αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως έχουμε δύο κορίτσια και ένα αγόρι, σε

αντίθεση με τη συνήθη πρακτική να υπερέχουν αριθμητικά τα αγόρια. Στην επόμενη σελίδα της ενότητας βλέπουμε μια φωτογραφία της Άννα Φρανκ, η οποία στο απόσπασμα του ημερολογίου της που παρουσιάζεται, απαιτεί να γίνονται σεβαστές οι απόψεις της. Δηλαδή, παρουσιάζεται με τρόπο στερεοτυπικό το ζήτημα της καταπάτησης των δικαιωμάτων των παιδιών και η διεκδίκησή τους.

Η δεύτερη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Μια... ειρηνική οικογένεια». Οι μόνες εικόνες που διακρίνουμε είναι τα σκίτσα δύο παιδιών. Δεν

εντοπίζεται κάποια στερεοτυπική εικόνα.

Προχωρώντας στην τρίτη ενότητα βλέπουμε πως τιτλοφορείται ως «Εφημερίδες!». Δεν υπάρχουν στερεοτυπικές εικόνες ούτε σε αυτή την ενότητα.

Η τέταρτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Καθημερινές ιστορίες». Στη συγκεκριμένη ενότητα δεν υπάρχουν σκίτσα που θα μπορούσαν να σχολιαστούν. Οι μοναδικές εικόνες είναι πουλιά που πετούν (πρόκειται για τη χαρακτηριστική εικόνα που συνοδεύει όλο το βιβλίο).

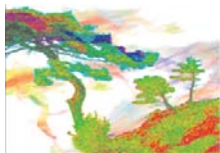
Η πέμπτη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Όσα δεν γράφει η ιστορία». Η

στερεοτυπική εικόνα που προβάλλεται σε αυτή την ενότητα είναι το σκίτσο με τις ελληνικές σημαίες. Η ενότητα αυτή αφορά τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 28ης Οκτωβρίου και ο προφανής στόχος της εικόνας είναι η

ενίσχυση του πατριωτικού συναισθήματος των μαθητών/τριών και η τόνωση της υπερηφάνειας τους για τον τόπο καταγωγής τους.

Η έκτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Κάθε δέντρο και μια ιστορία». Η μόνη εικόνα της ενότητας προβάλλει κάποια δέντρα και με τον τρόπο αυτό στερεοτυπικά υποδηλώνεται η ομορφιά της φύσης και η σημασία της για τον άνθρωπο.

Η έβδομη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Επικοινωνούμε με τον κόσμο». Στην ενότητα αυτή δεν προβάλλονται στερεοτυπικές εικόνες.

Η όγδοη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Ο αθλητισμός τότε και σήμερα». Με τις εικόνες της ενότητας προβάλλονται στερεοτυπικά οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα αλλά και οι Ολυμπιακοί Αγώνες σήμερα. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται να προκληθεί

υπερηφάνεια για την Ελλάδα και τον σπουδαίο πολιτισμό της. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τόσο άνδρες όσο και γυναίκες αθλήτριες.

Η ένατη ενότητα έχει τίτλο «Αυτός ο ψύλλος τσιμπάει αλλιώς». Στην ενότητα αυτή δεν υπάρχουν στερεοτυπικές εικόνες.

Προχωρώντας στη δέκατη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε πως ο τίτλος είναι «Χρονιάρες μέρες» και αφορά τη θρησκευτική γιορτή των Χριστουγέννων. Η εικόνα που παρατηρούμε στην αρχή της ενότητας είναι ένας άγγελος που περιβάλλεται από αστέρια. Η στερεοτυπική αυτή απεικόνιση έχει στόχο να τονώσει το θρησκευτικό συναίσθημα των μαθητών/τριών.

Η ενδέκατη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Μες στο μουσείο μια μέρα θα μπω...». Στις εικόνες της ενότητας προβάλλονται στερεοτυπικά έργα αρχαίας ελληνικής τέχνης. Στόχος είναι να προβληθεί το μεγαλείο και η ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού, ώστε τα παιδιά να

νιώσουν υπερήφανα για την καταγωγή τους.

Η δωδέκατη ενότητα τιτλοφορείται ως «Η Ομογένεια παίζει θέατρο».

Το ζήτημα που τίγεται αφορά το στερεοτυπικό θέμα του θεάτρου, το οποίο παρουσιάζεται στα περισσότερα σχολικά βιβλία. Στην πρώτη εικόνα της ενότητας βλέπουμε το γνωστό ηθοποιό

Τσάρλι Τσάπλιν ως Σαρλό. Παρακάτω παρουσιάζονται φωτογραφίες θεατρικών παραστάσεων των Ελλήνων/ίδων της Ομογένειας με θέματα εμπνευσμένα από τον ελληνικό πολιτισμό, όπως η ιστορία του Φρίξου και της Έλλης. Δηλαδή, καθίσταται προφανές πως με τρόπο στερεοτυπικό επιχειρείται να προβληθεί η διατήρηση της σύνδεσης των Ομογενών με τους/ις αρχαίους/ες Έλληνες/ίδες προγόνους τους.

Η δέκατη τρίτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Τι χρώματα, τι μουσικές!». Η ενότητα αυτή ασχολείται με το ζήτημα της τέχνης, το οποίο συχνά επιλέγεται για τα σχολικά βιβλία. Έτσι, βλέπουμε εικόνες

παιδιών να παίζουν μουσική (κιθάρα και βιολί) και έναν ηλικιωμένο με μια λατέρνα. Παρατηρείται προβολή σύγχρονων Ελληνίδων καλλιτεχνίδων, όπως η Άννα

Βίση. Βέβαια, αξίζει να αναφερθεί ότι παρουσιάζονται και ξένα μουσικά ρεύματα αλλά και ξένοι καλλιτέχνες, όπως η Frida Kahlo.

Η δέκατη τέταρτη ενότητα έχει τίτλο «Όλοι μαζί για τη λευτεριά».

Στην ενότητα αυτή το ζήτημα που προβάλλεται είναι η ελληνική επανάσταση του 1821. Βλέπουμε στερεοτυπικές εικόνες ηρώων, όπως ο

Οδυσσέας Ανδρούτσος, ο Ρήγας Φεραίος, ο Λόρδος Μπάυρον και οι ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται να νιώσουν οι μαθητές/τριες υπερηφάνεια για τον τόπο καταγωγή τους και για την αυτοθυσία

των προγόνων τους. Η προβολή φιλελλήνων όπως ο Μπάυρον τονίζει το μέγαλειο της Ελλάδας για το οποίο δε δίστασαν να θυσιάσουν τη ζωή τους

ακόμα και άνθρωποι από άλλες χώρες. Είναι άλλο ένα μέσο για την τόνωση του πατριωτισμού των παιδιών. Επιπροσθέτως, η απουσία γυναικείων μορφών από την ενότητα αποτελεί ξεκάθαρο σεξιστικό στερεότυπο, υπονοώντας πως ο ηρωισμός είναι ανδρικό χαρακτηριστικό.

Η δέκατη πέμπτη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Το Πάσχα». Στη συγκεκριμένη ενότητα δεν υπάρχουν εικόνες που θα μπορούσαν να σχολιαστούν. Οι μοναδικές εικόνες που πλαισιώνουν τα κείμενα είναι εικόνες λουλουδιών, χαρακτηριστικό στοιχείο της εποχής της άνοιξης.

Προχωρώντας στη δέκατη έκτη ενότητα του βιβλίου βλέπουμε πως ο τίτλος είναι

«Πάμε διάστημα». Η ενότητα αυτή αφορά τα ταξίδια στο διάστημα και οι εικόνες που τη συνοδεύουν παρουσιάζουν τη στερεοτυπική

απεικόνιση που υπάρχει συνήθως στις ταινίες φαντασίας για τους εξωγήινους.

Η δέκατη έβδομη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Βιβλία, βιβλία!». Η

μοναδική εικόνα της ενότητας παρουσιάζει ένα νεαρό αγόρι να διαβάζει ένα βιβλίο. Με τον τρόπο αυτό προβάλλεται στερεοτυπικά η αγάπη των παιδιών για το διάβασμα με σαφή πρόθεση να επηρεαστούν οι μαθητές/τριες στην κατεύθυνση της καλλιέργειας φιλαναγνωσίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι δεν

προβάλλονται γυναίκες ούτε σε αυτή την ενότητα.

Η δέκατη όγδοη ενότητα έχει τίτλο «Γλώσσες...!». Οι εικόνες της ενότητας δείχνουν ένα αγόρι και ένα κορίτσι να βγάζουν τη γλώσσα τους, καθώς και τον Αινστάιν και τη Μόνα Λίζα να κάνουν το ίδιο. Με τον τρόπο αυτό χιουμοριστικά αποδίδεται η διττή σημασία της λέξης «γλώσσα» που χρησιμοποιείται στα ελληνικά τόσο για τον κώδικα επικοινωνίας που χρησιμοποιούμε όσο και για το όργανο του στόματος. Η αιτία της ποικιλίας των

γλωσσών στερεοτυπικά αποδίδεται μέσω ενός σκίτσου που αναπαριστά τον Πύργο της Βαβέλ.

Η δέκατη ένατη ενότητα έχει τίτλο «Τρένο, πλοίο ή αεροπλάνο;». Οι εικόνες της ενότητας παρουσιάζουν διάφορα μέσα μεταφοράς. Δεν παρατηρείται κάποιο στερεότυπο.

Η εικοστή ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Τα παιδιά στον κόσμο τον 21ο αιώνα». Στην ενότητα αυτή οι μόνες εικόνες είναι κάποιες παιδικές ζωγραφιές με θέμα τον ήλιο. Δε συναντάται κάποια στερεοτυπική απεικόνιση.

Προχωρώντας στην εικοστή πρώτη ενότητα βλέπουμε πως τιτλοφορείται «Χίλια

χρόνια εξερευνήσεις». Μέσω των εικόνων του Κολόμβου, του Μαγγελάνου και των χαρτών που χρησιμοποιούσαν, παρουσιάζονται στερεοτυπικά, όπως και σε πολλά σχολικά

εγχειρίδια, οι εξερευνήσεις των ευρωπαίων για την ανακάλυψη

νέων ηπείρων. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται και η πρόκληση υπερηφάνειας στους/ις μαθητές/τριες για την καταγωγή τους από μια ευρωπαϊκή χώρα.

Τέλος, η εικοστή δεύτερη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Οδοιπορικό στην Αυστραλία». Στην

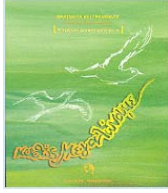
ενότητα προβάλλονται στερεοτυπικές εικόνες από το μακρινό ταξίδι των

Ελλήνων/ίδων μεταναστών/στριών στην Αυστραλία και όλες οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν κατά τη μετεγκατάστασή τους. Παράλληλα,

παρουσιάζονται στερεότυπες εικόνες από την Αυστραλία, όπως τα καγκουρό και ο ωκεανός με τα δελφίνια. Επίσης, παρουσιάζεται και η στερεοτυπική εικόνα των Αμπορίτζιναλς, των πρώτων κατοίκων της Αυστραλίας.

Το τετράδιο δραστηριοτήτων που συνοδεύει το βιβλίο περιλαμβάνει ελάχιστες εικόνες. Όπως διαπιστώθηκε και παραπάνω, τα σχολικά εγχειρίδια αυτά περιλαμβάνουν ασκήσεις για επανάληψη και εμπέδωση και τα ελάχιστα σκίτσα που υπάρχουν, πλαισιώνουν απλώς τις ασκήσεις για να αποφευχθεί η πλήρης μονοτονία. Όπως παρατηρούμε, το εξώφυλλο του βιβλίου έχει την ίδια εικόνα με το κυρίως βιβλίο για την/ο μαθήτρια/τη.

Προχωρώντας στην πρώτη ενότητα του τεταδίου δραστηριοτήτων βλέπουμε πως δεν υπάρχουν εικόνες.

Στη δεύτερη ενότητα του βιβλίου οι μόνες εικόνες που υπάρχουν είναι τα σκίτσα κάποιων παιδιών. Μάλιστα, δεν διακρίνεται καν, αν πρόκειται για αγόρια ή κορίτσια.

Στην τρίτη και στην τέταρτη ενότητα δεν υπάρχουν εικόνες που προβάλλουν στερεότυπα.

Στην πέμπτη ενότητα του βιβλίου τίγεται το ζήτημα της εθνικής επετείου της 28ης

Οκτωβρίου. Οι εικόνες των ελληνικών σημαίων που κυματίζουν στόχο έχουν να τονώσουν το πατριωτικό συναίσθημα των παιδιών. Στη σελίδα 47 του βιβλίου η φωτογραφία του πεινασμένου παιδιού αποδίδει στερεοτυπικά τα δεινά του πολέμου.

Στην έκτη ενότητα οι εικόνες των δέντρων πίσω από τις ασκήσεις προβάλλουν στερεοτυπικά την ομορφιά της ελληνικής υπαίθρου

Στην έβδομη ενότητα δεν υπάρχουν εικόνες που θα μπορούσαν να σχολιαστούν.

Η όγδοη ενότητα θίγει το ζήτημα του αθλητισμού. Οι εικόνες από τους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες, τους Ολυμπιακούς αγώνες του 1896 και τον Σπύρο Λούη έχουν στόχο να δημιουργήσουν αισθήματα περηφάνειας στην ψυχή των μαθητών/τριων για τους/ις προγόνους τους και να προβάλλουν τη σύνδεση της σύγχρονης Ελλάδας με το αρχαιοελληνικό μεγαλείο.

Στην ένατη ενότητα δεν υπάρχουν στερεοτυπικές εικόνες.

Στη δέκατη ενότητα παρουσιάζεται το στερεότυπο για τα σχολικά βιβλία θέμα του εορτασμού των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς. Οι εικόνες των αστεριών και του αγγέλου που βρίσκεται πίσω από τις ασκήσεις υποδεικνύουν πτυχές της χριστιανικής πίστης και στοχεύουν στο να τονώσουν τη θρησκευτική πίστη των μαθητών/τριών.

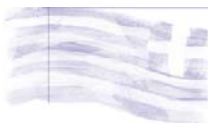
Στην ενδέκατη ενότητα η εικόνα με το αλογάκι του Παρθενώνα προβάλλει στερεοτυπικά το μεγαλείο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και επιχειρείται και πάλι οι μαθητές/τριες να νιώσουν περηφάνεια για τα πολιτιστικά επιτεύγματα της χώρας τους.

Προχωρώντας στη δωδέκατη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων προβάλλονται πολιτισμικά στοιχεία, όπως το θέατρο. Βλέπουμε, έτσι, το Σαρλό και μια φωτογραφία ηθοποιών από θεατρική παράσταση που στερεοτυπικά προβάλλουν τον κινηματογράφο και το θέατρο.

Η δέκατη τρίτη ενότητα έχει μόνο ένα σκίτσο ενός παιδιού που κάνει σκέιτ. Προβάλλεται, έτσι, στερεοτυπικά η εικόνα των εφήβων που αναζητούν εναλλακτικές και ριψοκίνδυνες δραστηριότητες.

Η δέκατη τέταρτη ενότητα αφορά την εθνική επέτειο της 25ης Μάρτιου. Και εδώ με τις σημαίες στόχος είναι η προβολή της

Ελλάδας και η ενίσχυση του πατριωτισμού των μαθητών/τριών.

Η δέκατη πέμπτη ενότητα του βιβλίου αφορά τη χριστιανική γιορτή του Πάσχα και δεν παρατηρούμε άλλες εικόνες πέρα από κάποια λουλούδια, ένδειξη της έναρξης της άνοιξης.

Στη δέκατη έκτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων, όπως και στο κυρίως βιβλίο, γίνεται λόγος για το ζήτημα της εξωγήινης ζωής. Τα σκίτσα που παρατηρούμε αποδίδουν τη στερεοτυπική εικόνα που

παρουσιάζεται κυρίως στις ταινίες φαντασίας του κινηματογράφου για τα εξωγήινα πλάσματα.

Στη δέκατη έβδομη ενότητα παρουσιάζεται ένα αγόρι να διαβάζει με προσήλωση ένα βιβλίο. Επίσης, υπάρχουν σκίτσα που δείχνουν βιβλία να πετούν σαν πεταλούδες. Με τον τρόπο αυτό αποδίδεται στερεοτυπικά ο τρόπος με τον οποίο το διάβασμα

διευρύνει τους ορίζοντές μας αλλά και επιχειρείται να καλλιεργηθεί η φιλαναγνωσία για τους/ις μαθητές/τριες.

Στη δέκατη όγδοη ενότητα βλέπουμε μια νεαρή κοπέλα να δείχνει τη γλώσσα της αλλά και τη Μόνα Λίζα να κάνει το ίδιο. Με το χιουμοριστικό αυτό τρόπο, όπως και παραπάνω, αποδίδεται η διττή σημασία της λέξης «γλώσσα» που χρησιμοποιείται στα ελληνικά τόσο για τον κώδικα επικοινωνίας που

χρησιμοποιούμε όσο και για το όργανο του στόματος.

Στη δέκατη ένατη ενότητα δεν υπάρχουν στερεοτυπικές εικόνες.

Προχωρώντας στην εικοστή ενότητα του βιβλίου βλέπουμε ένα σκίτσο ενός παιδιού να κάνει σερφ. Με την εικόνα αυτή στερεοτυπικά προβάλλεται η διάθεση των νέων παιδιών να ασχοληθούν με σπορ που εμπεριέχουν δράση και κίνδυνο.

Στην εικοστή πρώτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων βλέπουμε εικόνες πλοίων, χαρτών και ευρωπαϊών

εξερευνητών. Έτσι, εκτός των γνώσεων που θα αποκτήσουν, θα νιώσουν υπερηφάνεια για την καταγωγή τους από μια ευρωπαϊκή χώρα.

Τέλος, στην τελευταία ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων βλέπουμε μια στερεοτυπική εικόνα με βαλίτσες που υπονοεί το φαινόμενο της

μαζικής μετανάστευσης των Ελλήνων/ίδων προς την Αυστραλία. Άλλες στερεοτυπικές εικόνες της Αυστραλίας που διακρίνουμε στην ενότητα είναι τα καγκουρό και οι Αμπορίτζιναλς, οι πρώτοι κάτοικοί της.

Το τέταρτο επίπεδο για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας περιλαμβάνει ένα κυρίως βιβλίο για τους/ις μαθητές/τριες και το αντίστοιχο τετράδιο δραστηριοτήτων. Το βιβλίο απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 13-14 ετών και έχει τίτλο «Βήματα μπροστά 1».

Στην εικόνα του εξωφύλλου του βιβλίου παρατηρούμε κάποια βήματα που στερεοτυπικά υπονοούν τα βήματα των μαθητών προς τη γνώση και προς το μέλλον.

Η πρώτη ενότητα του βιβλίου αυτού έχει τίτλο «Η παρέα μας». Στις πρώτες σελίδες του βιβλίου βλέπουμε τα μέλη μιας οικογένειας που λένε

κάποια πράγματα για τον εαυτό τους. Αξιοσημείωτο είναι το σεξιστικό στερεότυπο

που θέλει τη μητέρα της οικογένειας να ασχολείται με την εκπαίδευση και την κόρη να δηλώνει πως θέλει να γίνει

δασκάλα, ενώ ο άντρας είναι υπάλληλος σε μια εταιρεία και ο γιος δηλώνει την προτίμησή του στο ποδόσφαιρο και στα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Πρόκειται για το έμφυλο στερεότυπο σχετικά με τους ρόλους των φύλων που παρουσιάζει τις γυναίκες κατάλληλες για την ανατροφή και τη μόρφωση των παιδιών ενώ τους άνδρες κατάλληλους για ενάσχολη με επιχειρήσεις, αθλητισμό και τεχνολογίες.

Οι επόμενες εικόνες της ενότητας προβάλλουν στερεοτυπικά το μοντέλο της πυρηνικής οικογένειας με τον πατέρα, τη μητέρα και τα

παιδιά, παραγκωνίζοντας άλλες μορφές οικογένειας. Επίσης,

στερεοτυπικά αποδίδεται και η εικόνα του παππού και της γιαγιάς σε ανάλογο σκίτσο του σχολικού βιβλίου, όπου παρουσιάζονται με άσπρα μαλλιά και

σκουρόχρωμα συντηρητικά ρούχα. Συγκεκριμένα, ο παππούς παρουσιάζεται στην εικόνα με μούσι και αραιωμένα μαλλιά.

Η δεύτερη ενότητα του βιβλίου τιτλοφορείται ως «Έχω υπέροχα νέα!». Στην πρώτη

σελίδα της ενότητας βλέπουμε τη μητέρα με τα δυο της παιδιά να συνομιλούν στο χώρο της κουζίνας. Η ενασχόληση της μητέρας με τα παιδιά και η απουσία του πατέρα από την

εικόνα υπονοεί πως η ανατροφή των παιδιών είναι υπόθεση των γυναικών, δηλαδή έχουμε ένα εμφανές σεξιστικό στερεότυπο. Ανάλογο στερεότυπο διακρίνουμε και από τη στάση του αγοριού με τα χέρια υψωμένα που υποδηλώνει κάποιο δυναμισμό ενώ το απλανές βλέμμα του κοριτσιού κάποια παθητικότητα.

Η τρίτη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Φτυστός ο παππούς του!». Η

εικόνα του βιβλίου στη σελίδα 27 παρουσιάζει πατέρα και γιο να περιμένουν τους συγγενείς από την Αυστραλία που έρχονται στην Ελλάδα για διακοπές. Με τον τρόπο

αυτό προβάλλεται στερεοτυπικά η Ελλάδα ως τόπος διακοπών για τους/ις ομογενείς. Το σκίτσο από τις διακοπές στο ελληνικό χωριό με τα γαϊδουράκια και την ειδυλλιακή φύση προβάλλει στερεοτυπικά την εικόνα της ελληνικής υπαίθρου, η οποία εμφανώς εξωραϊζεται.

Η τέταρτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Στο πάρτι». Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται το πάρτι που παραθέτει η οικογένεια για την υποδοχή των συγγενών από το εξωτερικό. Δε διακρίνονται στερεότυπα στις εικόνες της ενότητας αυτής.

Η πέμπτη ενότητα τιτλοφορείται ως «Διακοπές στην Ελλάδα!». Παρουσιάζεται και πάλι στερεοτυπικά, μέσω της συζήτησης των παιδιών της εικόνας, η ιδέα πως η Ελλάδα

αποτελεί το ιδανικό μέρος για τις καλοκαιρινές διακοπές, ιδιαιτέρως των ομογενών. Στη σελίδα 47 της ενότητας η δασκάλα με τα παιδιά της τάξης υποδέχονται ένα νέο

μαθητή. Η δασκάλα, όπως συμβαίνει στις περισσότερες εικόνες των βιβλίων, είναι γυναίκα. Δηλαδή, έχουμε και πάλι ένα σεξιστικό στερεότυπο που θέλει τα επαγγέλματα της εκπαίδευσης μικρών παιδιών να ανατίθενται σε γυναίκες.

Η έκτη ενότητα έχει τίτλο «Μια βόλτα στα μαγαζιά». Πληθώρα σεξιστικών στερεοτύπων συναντούμε και σε αυτή την ενότητα. Αν και, όπως είδαμε παραπάνω, το αντρικό φύλο κυριαρχεί στις εικόνες των περισσότερων ενοτήτων, στη

συγκεκριμένη ενότητα που αφορά τις αγορές βλέπουμε μόνο μία εικόνα με αγόρια που ψωνίζουν και

αντίστοιχα πέντε εικόνες γυναικών. Οι γυναίκες παρουσιάζονται να ψωνίζουν καλλυντικά και ενδύματα αλλά και φαγώσιμα για την οικογένεια. Υπονοείται, έτσι, το έντονο ενδιαφέρον των γυναικών για την εμφάνισή τους αλλά και το γεγονός πως είναι υπεύθυνες για τα ψώνια του σπιτιού και τις οικιακές εργασίες, δηλαδή έχουμε κάποια προφανή σεξιστικά στερεότυπα.

Η έβδομη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Περιπέτειες και... περιπέτειες».

Όπως και σε προηγούμενες ενότητες, έτσι και εδώ, προβάλλεται μέσω των εικόνων της ενότητας το στερεότυπο της Ελλάδας

ως χώρα που κυριαρχεί η ομορφιά των τοπίων, ο ήλιος και η θάλασσα και το στερεότυπο των διακοπών στα ελληνικά νησιά, όπως η Αίγινα. Παράλληλα, όπως και ανωτέρω, έχουμε στερεοτυπική προβολή του προτύπου της πυρηνικής οικογένειας.

Η όγδοη ενότητα τιτλοφορείται ως «Η γραφή μέσα στον χρόνο». Στη συγκεκριμένη ενότητα δεν εντοπίζονται στερεοτυπικές εικόνες.

Η ένατη ενότητα έχει τίτλο «Παιχνίδια του χθες και του σήμερα». Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως στην πρώτη εικόνα της ενότητας που αφορά την αγορά ηλεκτρονικών παιχνιδιών εμφανίζονται μόνο άντρες. Πρόκειται για το σεξιστικό στερεότυπο που υπονοεί πως οι εξελίξεις στην τεχνολογία αφορούν κυρίως το αντρικό φύλο ενώ οι γυναίκες προβάλλονται ως μη εξοικειωμένες με τα τεχνολογικά επιτεύγματα.

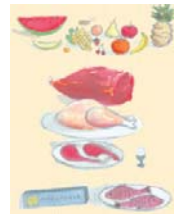
Η δέκατη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου έχει τίτλο «Μαγειρική για αρχάριους, μαγειρική για... προχωρημένους». Η εικόνα της μητέρας, που δίνει τηλεφωνικά στην κόρη της συμβουλές για υγιεινή διατροφή και συνταγές για όσπρια, υποκρύπτει το σεξιστικό στερεότυπο που θέλει αποκλειστικά τις γυναίκες να ασχολούνται με τη μαγειρική και με τα της οικίας τους αλλά και να είναι υπεύθυνες για τη φροντίδα των παιδιών τους.

Η ενδέκατη ενότητα τιτλοφορείται ως «Δίαιτες... δίαιτες... δίαιτες». Στην πρώτη

σελίδα της ενότητας βλέπουμε μια νεαρή κοπέλα να προβληματίζεται για την αύξηση του βάρους της. Το σεξιστικό στερεότυπο που προβάλλεται από τη συγκεκριμένη εικόνα είναι η ανάγκη για το γυναικείο φύλο να διατηρεί μια καλή εξωτερική εμφάνιση και ένα

καλό σώμα. Επίσης, έχουμε στερεοτυπική προβολή της μεσογειακής διατροφής και των διατροφικών συνηθειών που κυριαρχούν στην Ελλάδα αλλά και της διατροφικής πυραμίδας. Το θέμα της υγιεινής διατροφής είναι ένα σύνθημα στερεοτυπικό θέμα που παρουσιάζεται στα σχολικά εγχειρίδια.

Η δωδέκατη ενότητα του σχολικού βιβλίου έχει τίτλο «Ταξιδεύω με ένα βιβλίο». Μέσω των εικόνων παραμυθιών θίγεται στερεοτυπικά το ζήτημα της φιλαναγνωσίας

και της σημασίας των βιβλίων για να «ταξιδεύει» ο νους των ανθρώπων. Και εδώ έχουμε ένα θέμα

που επαναλαμβάνεται συχνά στα σχολικά βιβλία. Τα κλασικά παραμύθια του Ευγένιου Τριβιζά που φαίνονται στην εικόνα προβάλλουν τη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία. Στις επόμενες σελίδες της ενότητας

παρουσιάζονται ήρωες παιδικών λογοτεχνικών βιβλίων, όπως ο Τρελαντώνης και η Μαίρη Πόππινς. Το εμφανές σεξιστικό στερεότυπο στην περίπτωση αυτή έχει να κάνει με το γεγονός πως ο ήρωας-άντρας παρουσιάζεται ως ένας νεαρός σκανταλιάρης ενώ η

ηρωίδα-γυναίκα ως μια μάγισσα. Διαιωνίζονται, δηλαδή, στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων που θέλουν τις γυναίκες να ασχολούνται με τη μαγεία και το μυστικισμό και τους άνδρες να είναι δυναμικοί και δραστήριοι.

Η δέκατη τρίτη ενότητα του βιβλίου τιτλοφορείται ως «Πάμε κινηματογράφο;». Έχουμε προβολή της έβδομης τέχνης με αφίσες δημοφιλών ταινιών του αμερικανικού

κινηματογράφου. Στη σελίδα 110 του βιβλίου παρατηρούμε εικόνα από την ταινία του παλιού ελληνικού κινηματογράφου «Η Αλίκη στο Ναυτικό».

Με τον τρόπο αυτό προβάλλονται μέσω των εικόνων του βιβλίου στοιχεία της ελληνικής κουλτούρας. Σε άλλη σελίδα της ενότητας

παρατηρούμε ένα σκίτσο που δείχνει ένα αγόρι και ένα κορίτσι στον κινηματογράφο να ετοιμάζονται να πληρώσουν τα εισιτήριά τους.

Βλέπουμε πως το αγόρι είναι ένα βήμα πιο μπροστά από το κορίτσι και, παράλληλα, είναι αυτός που αναλαμβάνει τη συναλλαγή στο ταμείο του κινηματογράφου. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε πως υποκρύπτεται ένα σεξιστικό στερεότυπο που θέλει τον άνδρα να αναλαμβάνει πάντα τις οικονομικές συναλλαγές ως το «ισχυρό» φύλο.

Η δέκατη τέταρτη ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Ολυμπιακοί αγώνες χτες και... σήμερα!».

Αξιοσημείωτο στην ενότητα αυτή είναι πως, όπως και σε αντίστοιχες ενότητες των βιβλίων που εξετάστηκαν ανωτέρω, γίνεται προσπάθεια

ανάδειξης της σύνδεσης των αρχαίων ελληνικών Ολυμπιακών Αγώνων με τους

σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται η τόνωση του πατριωτικού συναισθήματος των μαθητριών/ών και η πρόκληση αισθήματος υπερηφάνειας για τον τόπο καταγωγής τους.

Η δέκατη πέμπτη ενότητα του σχολικού εγχειριδίου τιτλοφορείται ως «Αθλητές και... αθλήματα». Στην πρώτη σελίδα της ενότητας προβάλλεται ο ολυμπιονίκης Βλάσης Μάρας και, έπειτα, η ομογενής ολυμπιονίκης Νατάσα Τσακίρη. Με τον τρόπο αυτό και πάλι επιχειρείται τα παιδιά να νιώσουν υπερήφανα για τον τόπο καταγωγής τους και να ταυτιστούν με σπουδαίους/ες Έλληνες/ίδες αθλητές/τριες.

Η τελευταία ενότητα του βιβλίου έχει τίτλο «Συνάντηση με τον Καραγκιόζη». Το στερεοτυπικό θέμα που προβάλλεται πολύ συχνά στα σχολικά βιβλία είναι το θέατρο σκιών. Έτσι, βλέπουμε στη σελίδα 129 του σχολικού βιβλίου μια σκηνή από παράσταση Καραγκιόζη. Με τον τρόπο αυτό προβάλλεται ένα σημαντικό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού.

Το παραπάνω βιβλίο συνοδεύεται από τετράδιο δραστηριοτήτων. Όπως έχει αναφερθεί ανωτέρω, τα τετράδια δραστηριοτήτων είναι «φτωγά» σε εικόνες. Επίσης, πολλές φορές βλέπουμε να επαναλαμβάνεται η εικονογράφηση του κυρίως βιβλίου. Στα βιβλία αυτά δίνεται έμφαση σε ασκήσεις για εμπέδωση της διδαχθείσας ύλης. Το έξωφυλλο του βιβλίου αυτού είναι όμοιο με το βιβλίου του/ης μαθητή/τριας που αναλύθηκε παραπάνω.

Στην πρώτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων παρατηρείται ένα σκίτσο του Λευκού Πύργου της Θεσσαλονίκης. Έχουμε, δηλαδή, προβολή μιας ελληνικής πόλης και ενός σημαντικού μνημείου της. Στις επόμενες σελίδες παρατηρούνται κάποια άλλα σκίτσα που πλαισιώνουν τις ασκήσεις. Μεταξύ αυτών αξίζει να σημειωθεί το σκίτσο ένας άντρα γιατρού, ενός νεαρού που διαβάζει ένα βιβλίο και δύο άλλων νεαρών που παίζουν ποδόσφαιρο. Το αντρικό φύλο κυριαρχεί στα σκίτσα της συγκεκριμένης ενότητας. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να τονιστεί πως επαγγέλματα κύρους, όπως αυτό του

γιατρού και αθλητικές δραστηριότητες, όπως το ποδόσφαιρο, αποδίδονται σύμφωνα με τα σεξιστικά στερεότυπα στους άνδρες.

Στη δεύτερη ενότητα του βιβλίου δεν υπάρχουν εικόνες.

Στην τρίτη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων δε συναντούμε στερεοτυπικές εικόνες.

Στην τέταρτη ενότητα του βιβλίου παρουσιάζεται ένας άνδρας ως επιθεωρητής που αναλαμβάνει να λύσει ένα μυστήριο κλοπής κοσμημάτων. Προβάλλεται με τον τρόπο αυτό ένα σεξιστικό στερεότυπο, καθώς το επάγγελμα του ιδιωτικού ερευνητή ταυτίζεται με το ανδρικό φύλο, ενώ οι γυναίκες συνήθως παρουσιάζονται να ακολουθούν επαγγέλματα που σχετίζονται με τα παιδιά ή γενικότερα με την παροχή βοήθειας και φροντίδας σε άλλους.

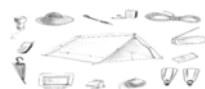

Η επαναληπτική ενότητα που ακολουθεί δεν περιλαμβάνει στερεοτυπικές εικόνες.

Προχωρώντας στην πέμπτη ενότητα, τα διαφημιστικά φυλλάδια από ελληνικές ταβέρνες και ταχυφαγεία προωθούν στερεοτυπικά την εικόνα της Ελλάδας ως χώρα στην οποία κυριαρχεί το καλό φαγητό και η ποικιλία εδεσμάτων. Στο τέλος της ενότητας παρατηρούμε την εικόνα μιας νεαρής κοπέλας η οποία κρατά μπαλόνια στα οποία αναφέρονται ρήματα που σχετίζονται με ενδύματα (π.χ. στενεύω, κονταίνω κλπ). Η συσχέτιση του γυναικείου φύλου με αυτές τις δραστηριότητες υπονοεί ξεκάθαρα ένα σεξιστικό στερεότυπο διότι εργασίες μεταποίησης ενδυμάτων και, γενικότερα, εργασίες που αφορούν την εξωτερική εμφάνιση και τον καλλωπισμό αποδίδονται στις γυναίκες.

Στην έκτη ενότητα δε συναντώνται στερεοτυπικές εικόνες.

Στην έβδομη ενότητα οι εικόνες από το μάνινο των παιδιών στη

θάλασσα και τα απαραίτητα για το κάμπινγκ στην εξοχή προβάλλουν για άλλη μια φορά στερεοτυπικά την εικόνα της Ελλάδας ως ιδανικό τόπο για καλοκαιρινές διακοπές και εκδρομές.

Η όγδοη ενότητα δεν περιλαμβάνει στερεοτυπικές εικόνες.

Στη δεύτερη επαναληπτική ενότητα του βιβλίου δεν υπάρχουν εικόνες.

Η ένατη, δέκατη και ενδέκατη ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων δεν περιλαμβάνουν στερεοτυπικές εικόνες.

Στη δωδέκατη ενότητα επαναλβανέται η εικόνα της Μαίρη Πόπινς που συναντήσαμε και στο κυρίως σχολικό εγχειρίδιο και με τον τρόπο αυτό διαιωνίζεται η στερεοτυπική σεξιστική απεικόνιση της γυναίκας-μάγισσας.

Η τρίτη επαναληπτική ενότητα δεν περιέχει στερεοτυπικές εικόνες. Το ίδιο και η δέκατη τρίτη ενότητα.

Στη δέκατη τέταρτη ενότητα συναντούμε ένα κλαδί ελιάς και ένα μετάλλιο Ολυμπιακών αγώνων. Η Ελλάδα προβάλλεται στερεοτυπικά ως η χώρα που γέννησε τους Ολυμπιακούς Αγώνες και επιχειρείται να τονωθεί ο πατριωτισμός των μαθητών/τριών.

Στη δέκατη πέμπτη ενότητα του βιβλίου παρουσιάζεται η εικόνα της Ελληνίδας πρωταθλήτριας Κατερίνας Θάνου. Η προβολή των Ελλήνων/ίδων αθλητών/τριών και των επιτευγμάτων τους έχει προφανή στόχο να κάνει τα παιδιά να νιώσουν υπερηφάνεια για τον τόπο καταγωγής τους.

Η δέκατη έκτη ενότητα και η τελευταία επαναληπτική ενότητα του τετραδίου δραστηριοτήτων δεν περιέχουν εικόνες.

8. Συμπεράσματα

Η αναλυτική παρουσίαση και ανάλυση των εικόνων των βιβλίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας του προγράμματος Παιδεία Ομογενών που επιχειρήθηκε ανωτέρω, καθιστά προφανές πως στα βιβλία αυτά προβάλλονται στους/ις αναγνώστες/στριες ποικίλα στερεότυπα διαφόρων ειδών. Πρόκειται για στερεότυπα που σχετίζονται με το φύλο, την Ελλάδα, στερεότυπα λαογραφικά, επαγγελματικά, θρησκευτικά και άλλα που αφορούν τουριστικές περιοχές, έργα τέχνης, μνημεία αλλά και κοινωνικά προβλήματα και πολλές άλλες πτυχές του ανθρώπινου βίου.

Αξίζει να αναφερθεί πως και στα τρία επίπεδα για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης, τα οποία μελετήθηκαν, οι εικόνες βρίθουν στερεοτυπικών απεικονίσεων και είναι σαφές πως στην παιδική ηλικία στην οποία τα εγχειρίδια αυτά μελετώνται, η επίδραση τους στην ψυχοσύνθεση των παιδιών και στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους ενδέχεται να είναι καταλυτική. Για το λόγο αυτό κρίνεται απαραίτητη η κριτική μελέτη και η ανάδειξή τους μέσω ερευνών σε μια προσπάθεια κατάρριψης των στερεοτύπων και πιθανής μελλοντικής βελτίωσής τους σε μια κατεύθυνση που θα συμβάλλει στη δημιουργία πολιτών κριτικά σκεπτόμενων και δημοκρατικών με ανοιχτούς πνευματικούς ορίζοντες που θα αποφεύγουν τη μονομέρεια και τις πνευματικές αγκυλώσεις του παρελθόντος. Σε μια τέτοια κατεύθυνση κινείται και η παρούσα μελέτη, θέτοντας ως στόχο την ανάδειξη όλων των ειδών στερεοτύπων που εμφανίζονται στην εικονογράφηση των βιβλίων του προγράμματος Παιδεία Ομογενών με την προοπτική να δοθεί έναυσμα για προβληματισμό της επιστημονικής κοινότητας για το περιεχόμενο των διδακτικών εγχειριδίων. Σε μια εποχή που ο ρατσισμός και ο σεξισμός κερδίζουν όλο και περισσότερο έδαφος, η διαρκής, ακόμα και λανθούσα και υποσυνείδητη ορισμένες φορές, προβολή και επιρροή στερεοτύπων που «τρέφουν» τα προαναφερθέντα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας δε μπορεί να μας αφήνει αδιάφορους/ες και απαθείς.

Προχωρώντας, σε μια πιο αναλυτική παρουσίαση των στερεοτυπικών απεικονίσεων διαπιστώνουμε πως, όπως φαίνεται και στο παράρτημα της παρούσας μελέτης, η πλειονότητα των στερεοτυπικών αναφορών στις εικόνες αφορούν έμφυλα

στερεότυπα. Οι σεξιστικές αναπαραστάσεις είναι σύνηθες χαρακτηριστικό στα σχολικά εγχειρίδια. Το γυναικείο φύλο πολλές φορές δεν προβάλλεται στις εικόνες των κεφαλαίων των βιβλίων ή παρουσιάζεται σε ρόλους δευτερεύοντες, ενώ οι πρωταγωνιστές είναι άντρες (Βιτσιλάκη και συν., 2001). Επίσης, σύνηθες είναι να αποδίδεται στις γυναίκες ο ρόλος της μητέρας-νοικοκυράς που ασχολείται με τη φροντίδα των παιδιών και τις οικιακές εργασίες. Ακόμα και όταν παρουσιάζονται μέσω των εικόνων εργαζόμενες γυναίκες, αυτές, ως επί το πλείστον, ασκούν επαγγέλματα που σχετίζονται με τη φροντίδα των άλλων και συνήθως είναι επαγγέλματα στα οποία η κοινωνία αποδίδει χαμηλό κύρος (π.χ. μαγείρισσα, σερβιτόρα, νοσοκόμα, δασκάλα κτλ.). Από την άλλη πλευρά οι άνδρες παρουσιάζονται στις εικόνες να ασκούν επαγγέλματα με υψηλό κοινωνικό γόητρο (π.χ. γιατρός, ιδιωτικός ερευνητής κτλ.). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως αναφέρει ο Λιλιμπάκης (2017, σ. 17), οι γυναίκες κυριαρχούν στην εκπαίδευση, στα νοσηλευτικά και παραϊατρικά επαγγέλματα, όπως και στις δημόσιες υπηρεσίες. Στα ιατρικά και στα κατασκευαστικά επαγγέλματα κυριαρχούν άνδρες παρά την αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών. Επίσης, στην έρευνά μας διαπιστώσαμε πως τα έμφυλα στερεότυπα αγγίζουν κάθε πτυχή του ανθρώπινου βίου, από το είδος και τα χρώματα των ρούχων που εμφανίζονται να φορούν οι ηρωίδες/ες των σχολικών βιβλίων μέχρι και τα παιχνίδια που παρουσιάζονται να παίζουν αγόρια και κορίτσια. Έτσι, διαπιστώσαμε πως στις εικόνες που παρουσιάζουν αγόρια, αυτά φαίνεται να φορούν χρώματα όπως μπλε, καφέ, πράσινο ενώ για τα κορίτσια προτιμώνται αποχρώσεις του κόκκινου. Όσον αφορά τα παιχνίδια, τα αγόρια προβάλλονται να συμμετέχουν σε αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο και το μπάσκετ ενώ για τα κορίτσια επιλέγονται παιχνίδια με κούκλες. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως τα κορίτσια παρουσιάζονται στις εικόνες σε στάσεις παθητικές ενώ τα αγόρια φαίνονται δυναμικά και δραστήρια (π.χ. κορίτσια που προβάλλονται με σταυρωμένα χέρια ή κάθονται ήσυχα στις θέσεις τους και ακούν οδηγίες γονιών και δασκάλων και, από την άλλη πλευρά, αγόρια σε διαρκή δράση, να πειράζουν τις αδελφές τους, να συμμετέχουν στο μάθημα, να λένε τις απόψεις τους στις παρέες συνομιλήκων κλπ.).

Μετά τα έμφυλα στερεότυπα των βιβλίων, δεύτερα σε συχνότητα έρχονται τα λαογραφικά στερεότυπα. Πρόκειται για στερεοτυπικές απεικονίσεις που προβάλλουν έθιμα, παραδόσεις και συνήθειες που σχετίζονται με τον τόπο καταγωγής των μαθητών/τριών και στόχο έχουν να διδάξουν και να «μυθήσουν» τα παιδιά στις

ελληνικές παραδόσεις και να ενισχύσουν την ελληνική εθνική τους συνείδηση. Έτσι, βλέπουμε στις εικόνες παραδοσιακές ελληνικές φορεσιές, ελληνικά έθιμα διάφορων εποχών, παραδοσιακά μουσικά όργανα, θέατρο σκιών κ.α.

Την τρίτη θέση καταλαμβάνουν στερεότυπα τα οποία έχουμε ονομάσει «διάφορα». Πρόκειται για ποικίλα στερεότυπα που αφορούν τον ανθρώπινο βίο και δε θα μπορούσαν να ενταχθούν σε μια συγκεκριμένη κατηγορία. Τα στερεότυπα αυτά αφορούν τηλεοπτικές διαφημίσεις, προβολή κοινωνικών προβλημάτων, όπως η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος από τις πυρκαγιές, η μετανάστευση, η φτώχεια των χωρών του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου κ.α.

Επιπροσθέτως υπάρχει πληθώρα αναφορών για την Ελλάδα. Χάρτες, εικόνες και φωτογραφίες από ελληνικές πόλεις και νησιά κυριαρχούν και στα τρία επίπεδα για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας που μελετήθηκαν. Η Ελλάδα, βέβαια, παρουσιάζεται μέσα από τις εικόνες ειδυλλιακή και εξιδανικευμένη. Απεικονίζεται ως ιδανικός τόπος διακοπών, εξυμνείται το φυσικό της κάλλος και η πλούσια ιστορία και μυθολογία της. Η στερεοτυπική αυτή απεικόνιση έχει ως στόχο να θαυμάσουν τα παιδιά τη χώρα καταγωγής τους και να νιώσουν υπερήφανα που είναι Έλληνίδες/ες. Ακόμα, παρατηρούμε πολλές εικόνες με ελληνικές σημαίες, κατά κύριο λόγο στα κεφάλαια που αφορούν τον εορτασμό των ελληνικών εθνικών επετείων. Και σε αυτή την περίπτωση η στερεοτυπική εικονογράφηση στοχεύει στην ενίσχυση του εθνικοπατριωτικού συναισθήματος των μαθητών/τριών. Όπως διαπιστώνει και ο Μήλλας (2005, σ. 8) τα σχολικά εγχειρίδια γενικότερα προβάλλουν στερεοτυπικά την ιδέα πως ως έθνος «ήμασταν και είμαστε οι καλύτεροι (ή οι ενδυνάμει καλύτεροι), οι δικαιότεροι, ο «Άλλος» είναι κακός, κ.α. Αυτός ο λόγος δεν ξαφνιάζει και είναι το κοινό χαρακτηριστικό όλων των εθνών, μπορεί ο αναγκαίος λόγος για την ύπαρξη των εθνών». Προβάλλεται, λοιπόν, έμμεσα η σπουδαιότητα και η υπεροχή της Ελλάδας έναντι των άλλων χωρών.

Ακολουθούν σε αριθμό οι στερεοτυπικές απεικονίσεις που αφορούν επαγγέλματα. Μέσα από τις εικόνες προβάλλονται ποικίλα επαγγέλματα π.χ. γιατροί, δάσκαλες, ταχυδρόμοι, ιδιωτικοί ερευνητές, μάγειρες/ισσες, σερβιτόροι/ες, υπάλληλοι κ.α. Καθένα από αυτά τα επαγγέλματα συνοδεύεται και με τις στερεοτυπικές κοινωνικές αναπαραστάσεις που υπάρχουν γι' αυτό π.χ. η δασκάλα παρουσιάζεται στοργική

απέναντι στους μαθητές της, ο γιατρός αποδίδεται με μια εμφάνιση σοβαρότητας και κύρους, ο ιδιωτικός ερευνητής με τη χαρακτηριστική ενδυμασία με καμπαρντίνα και καπέλο κλπ.

Επίσης, υπάρχουν κάποιες εικόνες με ελληνικά έργα τέχνης. Πίνακες ζωγραφικής, γλυπτά και αγάλματα που προβάλλουν τον πλούτο του ελληνικού πολιτισμού. Και στην περίπτωση αυτή επιχειρείται η ενίσχυση του πατριωτικού συναισθήματος των μαθητών/τριών, αφού προβάλλεται η ιδέα πως η πατρίδα τους έχει να επιδείξει σπουδαία καλλιτεχνικά έργα.

Με μικρή διαφορά έπονται τα στερεότυπα που αφορούν τον χριστιανισμό και τα μυστήρια της ορθόδοξης εκκλησίας. Εδώ προβάλλονται, όπως σε όλα τα γλωσσικά σχολικά εγχειρίδια, εικόνες από το Πάσχα και τα Χριστούγεννα. Οι απεικονίσεις αυτές στόχο έχουν να γνωρίσουν τα παιδιά τη θρησκευτική παράδοση της χώρας καταγωγής τους και να ενισχυθεί το θρησκευτικό τους συναίσθημα.

Στερεοτυπικές εικόνες ελληνικών τουριστικών περιοχών προβάλλονται στα βιβλία αυτά με στόχο την εξιδανίκευση της Ελλάδας στις συνειδήσεις των μαθητών/τριών. Οι φωτογραφίες των τουριστικών περιοχών προβάλλουν και πάλι την εικόνα της Ελλάδας ως ιδανικό τόπο διακοπών, ιδιαίτερα για τους ομογενείς. Θάλασσα, παραλίες, ηλιοβασιλέματα, δάση και εξοχές της Ελλάδας παρουσιάζονται ως παραδείσιες εικόνες.

Τέλος, συναντάμε και κάποια στερεότυπα που αφορούν ελληνικά μνημεία, το πιο σύνθετο εξ αυτών είναι ο Παρθενώνας. Βλέπουμε, επίσης, το παλάτι της Κνωσού, το Λευκό Πυργό κ.α. Στόχος και εδώ είναι η πρόκληση θαυμασμού για την Ελλάδα και η σύνδεση της με το μαγαλείο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Είναι σημαντικό να κατανοηθεί η επίδραση που μπορεί να έχει η προβολή στερεοτύπων στα σχολικά βιβλία στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών. Σύμφωνα με τη Φραγκουδάκη, όπως αναφέρει η Φαφίτη-Βλαχοδήμου (2014, σ. 14), τα σχολικά βιβλία για τη διδασκαλία της γλώσσας περιλαμβάνουν ιδέες, αξίες και αντιλήψεις που διαμορφώνουν την κοσμοθεωρία των μαθητών/τριών. Τα παιδιά στην προσπάθεια ανάπτυξης των γλωσσικών τους δεξιοτήτων επεξεργάζονται τις

στερεοτυπικές ιδέες τους ενστερνίζοντάς τες. «Μ' αυτό τον τρόπο υιοθετούν τα μηνύματα, γιατί αυτά προβάλλονται με έμμεσο και ανεπαίσθητο τρόπο χωρίς να υποβάλλονται σε κριτική» (Φαφίτη-Βλαχοδήμου, 2014, σ. 14). Αντί, λοιπόν, να προβάλλονται στερεοτυπικές εικόνες, θα πρέπει τα βιβλία να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη κριτικής σκέψης και τη διεύρυνση των πνευματικών οριζόντων.

Επιπροσθέτως, θα πρέπει να δοθεί σημασία και στην παρουσίαση και άλλων πολιτισμών πέραν του ελληνικού και η αλληλεπίδραση τους. Θα ήταν θετική κίνηση να προβάλλονται και άλλες χώρες και τα πολιτισμικά τους επιτεύγματα, καθώς και ο τρόπος που οι διαφορετικοί πολιτισμοί συνδεούνται μεταξύ τους και τα κοινά τους γνωρίσματα. Η υπερπροβολή του ελληνισμού και η εξιδανίκευσή του ελοχεύει ποικίλους κινδύνους. Με τον τρόπο αυτό, σύμφωνα με τον Παπαοικονόμου (2015, σ. 69) «δεν προάγεται η ιστορική εθνική συνείδηση και ακόμη περισσότερο δεν καλλιεργείται η κρίση των μαθητών. Τα παιδιά δεν μπορούν να κατανοήσουν ότι η ιστορία είναι ανασύνθεση και ερμηνεία του παρελθόντος και δεν μπορούν να δουν θετικά τόσο τις ομοιότητες όσο και τις διαφορές με τους άλλους λαούς. Αντίθετα απολυτοποιούνται και παγιώνονται οι εθνικές διαφορές και εμποδίζεται η κατανόηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των λαών».

Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί πως η ομογένεια δε θα πρέπει να αντιμετωπίζεται στα σχολικά εγχειρίδια ως μία ομοιογενής ομάδα εξαρτώμενη από τη μητρόπολη-Ελλάδα. Θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην πολυπολιτισμική ταυτότητα των ομογενών μαθητών/τριών που φέρει διαφορετικά χαρακτηριστικά ανάλογα με τον τόπο διαβίωσης τους. Παράλληλα, θα πρέπει να επιχειρηθεί μια σύνδεση με τη χώρα καταγωγής χωρίς όρους υποτέλειας.

Απ' όσα παρουσιάστηκαν ανωτέρω, γίνεται κατανοητό πως η δημιουργία σχολικών εγχειριδίων χωρίς στερεότυπα μπορεί να συμβάλει στην παροχή υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης για τους/ις Έλληνες/ίδες ομογενείς, ώστε να κατακτήσουν την ελληνική γλώσσα και γνώσεις σχετικά με την ιστορία, τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις της χώρας καταγωγής τους σε συνδυασμό με γνώσεις και για άλλα πολιτισμικά περιβάλλοντα και για το πως διαπλέκονται οι ιστορίες και οι πολιτισμοί διαφορετικών λαών. Με τον τρόπο αυτό θα οικοδομηθούν ολοκληρωμένες προσωπικότητες, με γνώσεις, απαλλαγμένες από στερεοτυπικές ιδέες και προκαταλήψεις.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

Abercrombie, N, Hill, S & Turner, BS 1987, *Λεξικό Κοινωνιολογίας*, Πατάκης, Αθήνα.

Αρβανίτη, Ε 2013, 'Ελληνόγλωσση Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στη Διασπορά: Ένα Σύγχρονο Πλαίσιο Εκπαιδευτικοπολιτικού Σχεδιασμού', *Επιστήμες της Αγωγής*, τεύχ. 1-2, σσ. 175-199.

Ασκούνη, Ν 1997, *Μια μακρά πορεία στο χρόνο... : Οι Έλληνες και οι άλλοι στα βιβλία της γλώσσας*. Στους Α. Φραγκουδάκη & Θ. Δραγώνα (Επιμ.), *Τι είν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σσ. 442-489.

Άχλης, Ν 1983, *Οι γειτονικοί μας λαοί, Βούλγαροι και Τούρκοι*, στα σχολικά βιβλία *Ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη.

Baker, C 2001, *Εισαγωγή στη Διγλωσσία και τη Δίγλωσση Εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα.

Βάμβουκας, Μ 1998, *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*, Γρηγόρης, Αθήνα.

Βικιλεξικό χ, ανακτήθηκε στις 31 Ιανουαρίου 2018 <<https://el.wiktionary.org/wiki/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%80%CE%BF%CF%81%CE%AC>>.

Βιτσιλάκη-Σωρωνιάτη, Χ & Μαράτου-Αλιπράντη-Καπέλλα, Α 2001, 'Εκπαίδευση και Φύλο' *Μελέτη Βιβλιογραφικής Επισκόπησης*, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, Αθήνα.

Βονόρτα, Ε & Βορρέ, Α Γ 2017 ‘«Εμείς» και «Οι άλλοι» Έλληνες και Τούρκοι το εικοσιένα στα σχολικά εγχειρίδια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η περίπτωση του βιβλίου της ιστορίας της Γ' λυκείου’, Διπλωματική Διατριβή, ΤΕΙ Πειραιά, Πειραιάς.

Γκόβαρης, Χ 2001, Διαπολιτισμική παιδαγωγική. Σκέψεις και θέσεις από τη σκοπιά της Θεωρίας της Παιδείας. Στον Χ. Γκόβαρης (Επιμ.), *Διδασκαλία και μάθηση στο διαπολιτισμικό σχολείο*, Gutenberg, Αθήνα, σσ. 17-31.

Cohen, L, Manion, L & Morisson, K 2008, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Μεταίχμιο, Αθήνα.

Cummins, J 2003, *Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση, Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μία Κοινωνία της Ετερότητας*, Gutenberg, Αθήνα.

Δαμανάκης, Μ 1999, *Παιδεία Ομογενών – Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις. Συνολική έκθεση – μελέτη της επιστημονικής επιτροπής του Πανεπιστημίου Κρήτης*, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο.

Δαμανάκης, Μ 2007, *Ταυτότητες και εκπαίδευση στη διασπορά*, Gutenberg, Αθήνα.

Δαμανάκης, Μ 2010, *Αποτίμηση της μέχρι το 2010 ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στο εξωτερικό και οι προοπτικές της*, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο.

Δραγώνα, Θ 2004, *Σtereότυπα και προκαταλήψεις. Κλειδιά και Αντικλειδιά*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ 2018, *Παιδεία Ομογενών: Γενική Περιγραφή*, ανακτήθηκε στις 13 Φεβρουαρίου 2018
<http://www.ediamme.edc.uoc.gr/diaspora/index.php?option=com_content&view=article&id=224&Itemid=480&lang=el>.

Freire, P 1977, *Η αγωγή του καταπιεζομένου*, Κέδρος, Αθήνα.

Κανακίδου, Ε & Παπαγιάννη, Β 1994, *Διαπολιτισμική Αγωγή*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Κανταρτζή, Ε 1992, 'Τα στερεότυπα για το ρόλο των δύο φύλων μέσα από τις εικόνες των αναγνωστικών' *Σύγχρονη Εκπαίδευση: Τρίμηνη Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τόμ. 62, σσ. 55-64.

Καριντζαΐδης, Ν 2016, 'Αναπαραστάσεις του φύλου στην εικονογράφηση του σχολικού εγχειριδίου Γλώσσας της Στ' Δημοτικού', Διπλωματική διατριβή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα.

Καψάλης, Α & Χαραλάμπους, Δ 2008, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική και σύγχρονη προβληματική. Νέα αναθεωρημένη έκδοση*. Μεταίχμιο, Αθήνα.

Κιτσαράς, Γ 1993, *Το Εικονογραφημένο βιβλίο στη Νηπιακή και Πρωτοσχολική Ηλικία*, Παπαζήσης, Αθήνα.

Λιλιμπάκης, Α 2017, 'Στερεότυπα για τη γυναίκα στον εργασιακό χώρο', Διπλωματική διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Manguel, ΑΙ 1997, *Η ιστορία της ανάγνωσης*, Λιβάνι, Αθήνα.

Μήλλας, Η 2005, *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων: Σχολικά βιβλία, Ιστοριογραφία, Λογοτεχνία και Εθνικά Στερεότυπα*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Milner, D 1996, 'Φυλετική προκατάληψη' σε Σ. Παπαστάμου (Επιμ.), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία-διομαδικές σχέσεις*, Οδυσσέας, Αθήνα, σ. 76.

Μπίκος, Γ Δ 2016, 'Το βιβλίο στο εκπαιδευτικό σύστημα της Δύσης και η έρευνα του παιδευτικού ρόλου των σχολικών εγχειριδίων', *Παιδαγωγική επιθεώρηση*, τεύχ. 61, σσ. 87-100.

Μπονίδης, Κ 1995, *Οι άλλοι λαοί στα ελληνικά εγχειρίδια Γλώσσας και Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου*, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Μπονίδης, Κ 2004, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Μεταίχμιο, Αθήνα.

Ξωχέλλης, Π, Καψάλη, Α, Ανδρέου, Α, Ισχυρλιάδου, Α, Λουκίδου, Δ, Μπονίδης, Κ & Χατζησαββίδης, Σ 2000, Εισαγωγή στη θεματική του συνεδρίου. Στον Γ. Δάρδανο, *Η εικόνα του «άλλου»/ γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών*, Τυπωθήτω, Αθήνα, σσ. 27-31.

Παγκουρέλια, ΕΔ 2006, 'Ιδεολογικά μηνύματα στο λόγο και την εικόνα: η περίπτωση των νέων βιβλίων για το γλωσσικό μάθημα της Γ' Δημοτικού', Διπλωματική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.

Παπαοικονόμου, Α 2015, 'Ο εθνικός εαυτός ως θεωρητική και κοινωνική κατασκευή: σύγκριση των σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας στις τελευταίες τάξεις του Λυκείου στην Ελλάδα και στην Τουρκία', *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. 16, τεύχ. 64, σσ. 56-72.

Παρίσης, Ι 2007, 'Η οπτικοποίηση των νέων βιβλίων του Γυμνασίου και το πρόβλημα της διαθεματικότητας', *Φιλολογος*, τεύχ. 128, σσ. 178-180.

Πύλη για την Ελληνική γλώσσα χ₁, *Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής*, ανακτηθηκε στις 30 Ιανουαρίου 2018, <http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%8C%CF%84%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%82>.

Πύλη για την Ελληνική γλώσσα χ₂, *Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής*, ανακτηθηκε στις 31 Ιανουαρίου 2018, <http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B7>.

Σωτηρακοπούλου, Ε 2011, 'Η εικόνα του εθνικού «εαυτού» και του εθνικού «άλλου» στα σχολικά βιβλία Ιστορίας της Γ' Λυκείου στα 1965, 1970, 1985 και 2007', Διπλωματική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

Τσιάκαλος, Γ 2000, *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Τσιάκαλος, Γ 2003, *Η υπόσχεση της Παιδαγωγικής*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

Τσιρνάρη, Μ 2016, 'Ανίχνευση στερεοτύπων και προκαταλήψεων στα σχολικά εγχειρίδια της διασποράς για την διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερη και ξένη γλώσσα', Διπλωματική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Φαφίτη-Βλαχοδήμου, Κ 2014, 'Προσεγγίσεις του φύλου στα σχολικά εγχειρίδια της γλωσσικής διδασκαλίας της Δ-Ε-ΣΤ Δημοτικού του 1982 και 2006', Διπλωματική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.

Φράγκου, Μ 2010, 'Ανθρωπογεωγραφίες της ελληνικής διασποράς: τυπολογία μιας παγκόσμιας δικτύωσης', Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη.

Χατζηδάκη, Α 2013, 'Ελληνόγλωσση Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στη Διασπορά', *Μεθοδολογίες Μάθησης: Πρακτικά 7^ο Συνεδρίου για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, Ελληνικό Δίκτυο Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης, Αθήνα, 8-10 Νοεμβρίου.

Φραγκουδάκη, Α 1978, *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου*, Θεμέλιο, Αθήνα.

Χρυσανθακοπούλου, Ν 2008, 'Άλλαξε ο Μανωλιός, έβαλε τη σκούφια του αλλιώς; Σεξιστικά Στερεότυπα στα νέα σχολικά βιβλία των Γ' & ΣΤ' τάξεων του Ελληνικού Δημοτικού Σχολείου', Διπλωματική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος.

Ψαθοπούλου, Π Ξ 2010, 'Αξιολόγηση σχολικών εγχειριδίων: μελέτη περίπτωσης στο εγχειρίδιο της Γ. ΕΠΑΛ τομέα υγείας-πρόνοιας, ειδικότητας βρεφονηπιοκομίας', Διπλωματική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος.

Ξενόγλωσσες

Ambrosewicz-Jacobs, J 2003, *Me us them: ethnic prejudices among youth and alternative methods of education: the case of Poland*, Universitas, Cracow.

Cohen, R & Kennedy, P 2012, *Global sociology*, Palgrave Macmillan, London.

Britton, B, Woodward, A & Binkley, M 1993, *Learning from Textbooks. Theory and Practice*, Hillsade, New Jersey.

Fordham, S, 1990, 'Racelessness as a factor in Black students' school success: Pragmatic strategy or pyrrhic victory?', *Harvard Educational Review*, vol. 21, pp. 232-262.

Leyens, JP, Yzerbyt, V & Schadron, G 1994, *Stereotypes and Social Cognition*, Sage, London.

Mikk, J 2000, *Textbook: Research and Writing*, Lang, Frankfurt.

Neuendorf, KA 2002, *The content analysis guidebook*, Sage, London.

Sheffer, G 1993, *Ethnic diasporas: a threat to their hosts?*, Westview Press, Boulder.

Stemler, S 2001, 'An overview of content analysis', *Practical Assessment, Research & Evaluation*, vol. 7, no. 17.

Tajfel, H & Wilkes, AL 1963, 'Classification and quantitative judgement', *British journal of psychology*, vol. 54, no. 2, pp. 101-114.

Τα στερεότυπα στις εικόνες των βιβλίων του προγράμματος Παιδεία Ομογενών (επίπεδα 2,3,4)

